

กลุ่มสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และนิติศาสตร์

อุปสรรคทางกฎหมายและแนวทางการปฏิรูปเพื่อส่งเสริมการสร้างคาร์บอนเครดิต
ในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) : กรณีศึกษาโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจ
Legal Barriers and Reform Approaches for Promoting Carbon Credit
Generation in Thailand's Land Allocation Areas (NLPC):
A Case Study of Economic Tree Planting Projects

ครุณี ใจเที่ยง^{1*}
Darunee Jaithiang^{1*}

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาอุปสรรคทางกฎหมายและนโยบายในการสร้างคาร์บอนเครดิตจากโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) (2) วิเคราะห์ปัญหาด้านสิทธิในคาร์บอน ต้นทุนธุรกรรม และข้อจำกัดด้านอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (3) เสนอแนวทางการปฏิรูปกฎหมายและมาตรการเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ของรัฐอย่างยั่งยืน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารกฎหมาย นโยบาย และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 ราย ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญจากองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชนในพื้นที่ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า แม้พื้นที่ คทช. จะมีศักยภาพสูงในการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตเพื่อสนับสนุนเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนของประเทศไทย แต่ยังคงเผชิญอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ (1) ต้นทุนธุรกรรมในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) ที่สูงเกินขีดความสามารถของเกษตรกรรายย่อย (2) ความไม่ชัดเจนของสิทธิในคาร์บอนและสถานะทางกฎหมายของคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ของรัฐ และ (3) ข้อจำกัดด้านระเบียบและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุนโครงการ นอกจากนี้ ยังพบว่าชุมชนยังคงพึ่งพาหน่วยงานภายนอกในการดำเนินโครงการอย่างมาก บทความนี้เสนอให้มีการกำหนดสถานะทางกฎหมายของสิทธิในคาร์บอนให้ชัดเจน ส่งเสริมระบบการรับรองแบบกลุ่มเพื่อลดต้นทุนธุรกรรม และปรับปรุงระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการคาร์บอนเครดิตได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: คาร์บอนเครดิต, พื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน, ไม้เศรษฐกิจ, ความเป็นกลางทางคาร์บอน, อุปสรรคทางกฎหมาย

Abstract

This research article aims to (1) examine legal and policy barriers to carbon credit generation from economic tree planting projects in Thailand's land allocation areas (NLPC), (2) analyze issues concerning carbon rights, transaction costs, and institutional limitations of relevant authorities, and (3) propose legal reforms and policy measures to promote sustainable carbon credit projects on public land. The study adopts a qualitative research approach through document analysis of relevant laws, policies, and academic literature, together with

¹ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200 Faculty of Law, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand, 50200
อีเมล: darunee.jaithiang@gmail.com

in-depth interviews with nine key informants, including experts from the Thailand Greenhouse Gas Management Organization, government agencies, local administrative organizations, and community leaders. Data were analyzed using content analysis. The findings reveal that, although NLPC areas possess significant potential for carbon credit development in supporting Thailand's carbon neutrality goals, several major barriers remain. These include (1) high transaction costs, particularly validation and verification (VVB) expenses that exceed the capacity of smallholder farmers; (2) legal uncertainty regarding carbon rights and the legal status of carbon credits on public land; and (3) regulatory and institutional limitations restricting the roles of local administrative organizations in supporting such projects. In addition, local communities remain heavily dependent on external organizations for project implementation and management. The study recommends clarifying the legal status of carbon rights, promoting group certification mechanisms to reduce transaction costs, and reforming relevant regulations to enhance the participation of local administrative organizations and communities in the sustainable governance of carbon credit projects.

Keywords: Carbon credit, land allocation areas, economic tree planting, carbon neutrality, legal barriers

บทนำ

ในปัจจุบันปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ได้ทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระดับโลก โดยมีสาเหตุสำคัญจากการเพิ่มขึ้นของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากกิจกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะในภาคพลังงาน อุตสาหกรรม และการใช้ที่ดิน (IPCC, 2564) ประเทศไทยในฐานะภาคีของ UNFCCC ได้แสดงเจตนารมณ์ในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก โดยประกาศเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอน (Carbon Neutrality) ภายในปี ค.ศ. 2050 และการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในปี ค.ศ. 2065 ซึ่งสอดคล้องกับความตกลงปารีส (Paris Agreement) (UNFCCC, 2558) ภายใต้กรอบเป้าหมายดังกล่าว ภาคป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน (LULUCF) มีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งดูดซับคาร์บอน โดยสามารถลดปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศได้อย่างมีนัยสำคัญ (IPCC, 2564) ส่งผลให้การส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจกลายเป็นกลไกสำคัญที่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจ ในบริบทของประเทศไทย รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ชุมชนภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าและลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงที่ดิน โดยอาศัยกลไกตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งกำหนดให้ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐได้ในลักษณะสิทธิการครอบครอง แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ (กรมป่าไม้, 2566) พื้นที่ คทช. ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในลุ่มน้ำชั้น 3, 4 และ 5 จึงมีศักยภาพในการพัฒนาโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อสร้างคาร์บอนเครดิต เนื่องจากมีขนาดพื้นที่กว้างขวางและมีการรวมกลุ่มของชุมชน อย่างไรก็ตาม ลักษณะสิทธิในที่ดินดังกล่าวกลับเป็นข้อจำกัดสำคัญในเชิงกฎหมาย เนื่องจากขาดความมั่นคงของสิทธิในการใช้ประโยชน์ระยะยาว ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของโครงการคาร์บอนเครดิต (กรมป่าไม้, 2566) ในด้านกลไกตลาด ประเทศไทยได้พัฒนาระบบคาร์บอนเครดิตภาคสมัครใจภายใต้มาตรฐาน Thailand Voluntary Emission Reduction Program (T-VER) ซึ่งดำเนินการโดยองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) โดยคาร์บอนเครดิตหมายถึงปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่สามารถลดหรือกักเก็บได้จากโครงการ และสามารถนำไปซื้อขายหรือใช้ชดเชยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลไกดังกล่าวจะเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถเข้าถึงตลาดคาร์บอน แต่ในทางปฏิบัติยังพบอุปสรรคสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะในพื้นที่ คทช. ซึ่งมีความซับซ้อนทั้งในเชิงกฎหมายและเชิงนโยบาย ประการแรก คือปัญหาด้านทุนธุรกรรม โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (Validation and Verification Body: VVB) ซึ่งมีมูลค่าสูงถึงหลักแสนบาทต่อโครงการ และมีขั้นตอนทางเทคนิคที่ซับซ้อน (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเข้าถึงระบบคาร์บอนเครดิตได้อย่างเท่าเทียม ประการที่สอง คือข้อจำกัดด้านสิทธิในที่ดิน เนื่องจากพื้นที่ คทช. เป็นที่ดินของรัฐ ทำให้ผู้ใช้ที่ดินไม่สามารถใช้สิทธิได้อย่างเต็มที่ เช่น การทำสัญญาระยะยาวหรือการใช้ที่ดินเป็นหลักประกัน ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของโครงการ (กรมป่าไม้, 2566) ประการที่สาม คือข้อจำกัดด้านโครงสร้างตลาดคาร์บอนของประเทศไทย ซึ่งยังอยู่ในรูปแบบภาคสมัครใจ ส่งผลให้ความต้องการซื้อคาร์บอนเครดิตยังไม่แน่นอน และราคาคาร์บอนเครดิตยังไม่สะท้อนต้นทุนที่แท้จริง (World Bank, 2565) นอกจากนี้ ยังพบข้อจำกัดในเชิงสถาบัน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งแม้จะมีศักยภาพในการสนับสนุนโครงการ แต่กลับถูกจำกัดด้วยระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถมีบทบาทในการสนับสนุนโครงการคาร์บอนเครดิตได้อย่างเต็มที่ (กระทรวงมหาดไทย, 2565)

แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับกลไกตลาดคาร์บอนและการกำหนดราคาคาร์บอนในระดับสากล แต่ส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นในเชิงเศรษฐศาสตร์มหภาคหรือการออกแบบนโยบายในระดับประเทศ โดยยังขาดการศึกษาที่เชื่อมโยงประเด็นทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินของรัฐเข้ากับการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในบริบทของพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) ของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือเป็นพื้นที่ที่ประชาชนมีสิทธิใช้ประโยชน์แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน นอกจากนี้ งานวิจัยเดิมยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและข้อจำกัดเชิงสถาบันที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนโครงการคาร์บอนเครดิตในระดับพื้นที่อย่างเพียงพอ (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565; กรมป่าไม้, 2566) ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยการบูรณาการการวิเคราะห์ด้านกฎหมาย นโยบาย และการปฏิบัติจริงในพื้นที่ เพื่อเสนอแนวทางการปฏิรูปที่สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย จากปัญหาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องระหว่างนโยบายระดับชาติและการดำเนินงานในระดับพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดอุปสรรคทั้งในด้านกฎหมาย เศรษฐกิจ และสถาบัน ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์อุปสรรคทางกฎหมายและนโยบายในการสร้างคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ คทช. และเสนอแนวทางการปฏิรูปกฎหมายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถเข้าถึงตลาดคาร์บอนเครดิตได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากรอบกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างคาร์บอนเครดิตในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ กลไกตลาดคาร์บอนภาคสมัครใจ และข้อกำหนดทางกฎหมายที่มีผลต่อการดำเนินโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจ
2. เพื่อวิเคราะห์อุปสรรคและข้อจำกัดเชิงกฎหมาย เศรษฐกิจ และสถาบัน ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงและการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ คทช. โดยเฉพาะประเด็นต้นทุนธุรกรรม สิทธิในที่ดิน และข้อจำกัดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3. เพื่อเสนอแนวทางการปฏิรูปกฎหมายและนโยบายที่เหมาะสม ในการส่งเสริมการสร้างคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ คทช. ให้สามารถเข้าถึงได้อย่างเป็นธรรม มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนของประเทศไทย

บททวนวรรณกรรม

1. แนวคิดและพัฒนาการของตลาดคาร์บอน

ตลาดคาร์บอน (Carbon Market) เป็นกลไกทางเศรษฐศาสตร์ที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยมีหลักการสำคัญคือการกำหนดมูลค่าให้กับการลดหรือกักเก็บก๊าซเรือนกระจก และเปิดโอกาสให้เกิดการซื้อขายหน่วยคาร์บอนเครดิตระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย (World Bank, 2565) ตลาดคาร์บอนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ (1) ตลาดภาคบังคับ (Compliance Market) ซึ่งเกิดจากการกำหนดภาระผูกพันทางกฎหมาย เช่น ระบบซื้อขายสิทธิการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของสหภาพยุโรป และ (2) ตลาดภาคสมัครใจ (Voluntary Carbon Market: VCM) ซึ่งเกิดจากความสมัครใจขององค์กรหรือภาคเอกชนในการลดหรือชดเชยการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (OECD, 2564)

ในบริบทของประเทศไทย การพัฒนาตลาดคาร์บอนยังอยู่ในระยะเริ่มต้นและอยู่ภายใต้กลไกภาคสมัครใจ โดยมีโครงการ Thailand Voluntary Emission Reduction Program (T-VER) เป็นเครื่องมือหลักในการรับรองคาร์บอนเครดิต (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) อย่างไรก็ตาม ตลาดภาคสมัครใจมีข้อจำกัดด้านความแน่นอนของอุปสงค์และราคาคาร์บอนเครดิต ซึ่งอาจไม่เพียงพอในการสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจสำหรับเกษตรกรรายย่อย นอกจากนี้ ตลาดคาร์บอนยังมีลักษณะเป็น “ตลาดที่ไม่สมบูรณ์” (Incomplete Market) เนื่องจากขาดข้อมูลที่สมบูรณ์ ความชัดเจนของสิทธิในทรัพยากร และกลไกการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดความล้มเหลวของตลาด (Market Failure) ในบางกรณี (World Bank, 2565)

2. บทบาทของภาคป่าไม้ในการลดก๊าซเรือนกระจก

ภาคป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน (LULUCF) เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญในการดูดซับและกักเก็บก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ โดยรายงานของ IPCC (2564) ระบุว่า การปลูกป่าและการฟื้นฟูป่าสามารถลดก๊าซเรือนกระจกได้อย่างมีนัยสำคัญ และเป็นมาตรการที่มีต้นทุนต่ำเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรมหรือพลังงาน ในประเทศไทย การส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ และสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรควบคู่กัน อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของโครงการดังกล่าวขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความมั่นคงของสิทธิในที่ดิน แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ และการสนับสนุนจากภาครัฐ (กรมป่าไม้, 2566)

3. แนวคิดสิทธิในคาร์บอน (Carbon Rights)

แนวคิด “สิทธิในคาร์บอน” (Carbon Rights) เป็นแนวคิดทางกฎหมายที่กำหนดสิทธิในการเป็นเจ้าของหรือใช้ประโยชน์จากคาร์บอนที่ถูกดูดซับหรือกักเก็บในระบบนิเวศ ในหลายประเทศ เช่น ออสเตรเลีย ได้มีการบัญญัติกฎหมายรองรับสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจน ทำให้สามารถแยกสิทธิในที่ดินออกจากสิทธิในคาร์บอนได้ และเอื้อต่อการซื้อขายคาร์บอนเครดิตในตลาด (OECD, 2564) ในทางตรงกันข้ามประเทศไทยยังไม่มีกำหนดสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจนในกฎหมาย โดยเฉพาะในพื้นที่ของรัฐ เช่น พื้นที่ คทช. ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย (Legal Uncertainty) และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตในระยะยาว (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565)

4. ทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม (Transaction Cost Theory)

ทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม ซึ่งพัฒนาโดย Ronald Coase อธิบายว่าการดำเนินธุรกรรมทางเศรษฐกิจย่อมมีต้นทุน เช่น ค่าใช้จ่ายในการค้นหาข้อมูล การเจรจา การตรวจสอบ และการบังคับใช้สัญญา ในบริบทของคาร์บอนเครดิต ต้นทุนธุรกรรมปรากฏในรูปของค่าใช้จ่ายในการพัฒนาโครงการ เช่น ค่าใช้จ่ายในการทำเอกสารโครงการ ค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) และค่าใช้จ่ายในการติดตามผล (Monitoring) (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) สำหรับเกษตรกรรายย่อย ต้นทุนเหล่านี้มีสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับรายได้ที่คาดว่าจะได้รับจากคาร์บอนเครดิต ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงตลาดได้อย่างเท่าเทียม และเกิด “อุปสรรคในการเข้าสู่ตลาด” (Barrier to Entry)

5. ช่องว่างเชิงสถาบัน (Institutional Gap)

แนวคิดช่องว่างเชิงสถาบัน (Institutional Gap) อธิบายถึงความไม่สอดคล้องระหว่างนโยบาย กฎหมาย และการปฏิบัติจริง ในกรณีของประเทศไทย แม้ว่าจะมีนโยบายส่งเสริมคาร์บอนเครดิตและการลดก๊าซเรือนกระจก แต่โครงสร้างทางกฎหมายและสถาบันยังไม่เอื้อต่อการดำเนินงานในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่ คทช. ซึ่งมีความซับซ้อนด้านสิทธิในที่ดินและการบริหารจัดการ (กรมป่าไม้, 2566) นอกจากนี้ ยังพบความไม่สอดคล้องระหว่างหน่วยงานระดับชาติและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานในพื้นที่ แต่กลับถูกจำกัดด้วยระเบียบและข้อบังคับด้านงบประมาณ (กระทรวงมหาดไทย, 2565)

6. การกำกับดูแลหลายระดับ (Multi-level Governance)

การจัดการปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายระดับ ทั้งระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ซึ่งเรียกว่า “Multi-level Governance” อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทยยังพบปัญหาการกระจายอำนาจที่ไม่สมดุล โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีบทบาทที่ชัดเจนในการสนับสนุนโครงการคาร์บอนเครดิต ส่งผลให้การดำเนินงานในระดับพื้นที่ขาดความต่อเนื่อง (กระทรวงมหาดไทย, 2565)

7. การวิเคราะห์สิทธิในคาร์บอนและปัญหาความทับซ้อนของทรัพย์สิน

ประเด็น “สิทธิในคาร์บอน” (Carbon Rights) เป็นประเด็นทางนิติศาสตร์ร่วมสมัยที่ยังไม่มีบทบัญญัติรองรับไว้อย่างชัดเจนในกฎหมายไทย โดยเฉพาะในบริบทของพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) ซึ่งเป็นที่ดินของรัฐและประชาชนมีเพียงสิทธิในการใช้ประโยชน์ตามเงื่อนไขของรัฐเท่านั้น ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่า “คาร์บอนเครดิต” ที่เกิดจากการกักเก็บคาร์บอนในไม้เศรษฐกิจนั้น ถือเป็นสิทธิประเภทใดในทางกฎหมาย กล่าวคือ หากพิจารณาตามหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรื่อง “ส่วนควบ” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 144 และมาตรา 145 ไม้เศรษฐกิจที่ปลูกในที่ดินย่อมถือเป็นส่วนควบของที่ดิน ซึ่งเจ้าของที่ดินย่อมมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินดังกล่าว อย่างไรก็ตาม “คาร์บอน” ที่สะสมอยู่ในต้นไม้ไม่ได้มีลักษณะเป็นทรัพย์สินทางกายภาพโดยตรง แต่เป็น “มูลค่าทางสิ่งแวดล้อม” ที่ถูกแปลงเป็นสิทธิทางเศรษฐกิจผ่านกลไกตลาดคาร์บอน จึงอาจตีความได้ว่าคาร์บอนเครดิตมิใช่ “ดอกผล” ตามความหมายดั้งเดิมของกฎหมายแพ่ง แต่เป็นสิทธิทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่ควรได้รับการรับรองแยกต่างหากจากกรรมสิทธิ์ในที่ดินและต้นไม้ (Food and Agriculture Organization, 2564)

ในทางกฎหมายเปรียบเทียบ หลายประเทศได้เริ่มพัฒนาแนวคิดเรื่อง “Carbon Property Rights” เพื่อแยกสิทธิในคาร์บอนออกจากกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เช่น ประเทศออสเตรเลียที่รับรองสิทธิในคาร์บอนในลักษณะสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะ (Statutory Carbon Rights) เป็นต้น เพื่อให้สามารถซื้อขายหรือโอนสิทธิได้โดยไม่กระทบต่อกรรมสิทธิ์เดิมในที่ดิน (World Bank, 2565) ดังนั้น หากประเทศไทยยังไม่มีกำหนดสถานะทางกฎหมายของสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจน อาจก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างรัฐ ชุมชน และผู้ลงทุนในอนาคต โดยเฉพาะในพื้นที่ คทช. ที่มีความซับซ้อนด้านสิทธิในที่ดินอยู่แล้ว

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานของ Nicholas Stern (2550) ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นความล้มเหลวของตลาดที่ใหญ่ที่สุด (The Greatest Market Failure) และจำเป็นต้องใช้มาตรการเชิงนโยบายในการแก้ไข ขณะที่ Joseph Stiglitz (2562) เน้นว่าการกำหนดราคาคาร์บอน (Carbon Pricing) เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการลดก๊าซเรือนกระจกในบริบทของประเทศไทย งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาตลาดคาร์บอนยังเผชิญข้อจำกัดด้านโครงสร้างกฎหมายและต้นทุนธุรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษานี้

จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถจำแนกองค์ความรู้ออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มแรก งานวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเน้นการอธิบายกลไกตลาดคาร์บอนและปัญหาความล้มเหลวของตลาด โดยชี้ให้เห็นว่าการกำหนดราคาคาร์บอนเป็นเครื่องมือสำคัญในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก แต่ยังมีข้อจำกัดด้านต้นทุนธุรกรรมและความไม่สมบูรณ์ของตลาด (Nicholas Stern, 2550) กลุ่มที่สอง งานวิจัยด้านกฎหมายทรัพย์สิน ซึ่งให้ความสำคัญกับความชัดเจนของสิทธิในทรัพย์สิน (Property Rights) ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างแรงจูงใจในการลงทุนระยะยาว (Ronald Coase, 2503) และกลุ่มที่สาม งานวิจัย

June 5, 2026 Payap University.

ด้านนโยบายสาธารณะและสถาบัน ซึ่งเน้นบทบาทของรัฐและองค์กรในระดับต่าง ๆ ในการกำกับดูแลและสนับสนุนการดำเนินโครงการ โดยเฉพาะประเด็นช่องว่างเชิงสถาบันและการกำกับดูแลหลายระดับ (OECD, 2564) อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่บูรณาการทั้งสามมิติในบริบทของพื้นที่ คทช. อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นช่องว่างสำคัญที่งานวิจัยนี้มุ่งตอบ

วิธีการวิจัย (Research Methodology)

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาและวิเคราะห์อุปสรรคทางกฎหมายและนโยบายในการสร้างคาร์บอนเครดิตในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) โดยใช้แนวทางการตีความเชิงลึก (Interpretative Approach) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย นโยบาย และการดำเนินงานในทางปฏิบัติ การเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมีความเหมาะสมเนื่องจากประเด็นการศึกษามีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายมิติ ทั้งด้านกฎหมาย เศรษฐศาสตร์ และสถาบัน ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว (OECD, 2564) นอกจากนี้ ยังใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ควบคู่กับการสังเคราะห์เชิงวิเคราะห์ (Analytical Synthesis) เพื่อให้สามารถสรุปข้อค้นพบได้อย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยในส่วนของข้อมูลเอกสาร ผู้วิจัยได้รวบรวมกฎหมาย นโยบาย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 แนวทางการดำเนินโครงการ T-VER รายงานขององค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) รวมถึงรายงานจากหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น IPCC และ World Bank เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลเชิงทฤษฎีและกรอบวิเคราะห์ ขณะเดียวกัน การสัมภาษณ์เชิงลึกได้ดำเนินการกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 คน ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านคาร์บอนเครดิต เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชนในพื้นที่ คทช. โดยใช้รูปแบบการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนประสบการณ์และข้อเท็จจริงจากภาคปฏิบัติ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือวิจัยในรูปแบบแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) โดยแบ่งประเด็นคำถามออกเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ (1) ประเด็นด้านกฎหมายและสิทธิในที่ดิน เช่น ความชัดเจนของสิทธิในคาร์บอนและข้อจำกัดของพื้นที่ คทช. (2) ประเด็นด้านเศรษฐกิจและต้นทุน เช่น ค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการและความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ (3) ประเด็นด้านการดำเนินงาน เช่น กระบวนการจัดทำโครงการ การติดตามผล และปัญหาที่พบในทางปฏิบัติ และ (4) ประเด็นด้านข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและกฎหมาย โดยเครื่องมือดังกล่าวได้รับการออกแบบให้มีความยืดหยุ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมได้ ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสะท้อนบริบทจริงของพื้นที่

แม้การศึกษานี้จะอ้างอิงข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญ 9 ราย ซึ่งอาจมีข้อจำกัดด้านความหลากหลายของบริบทพื้นที่ในระดับประเทศ แต่ผู้วิจัยได้ใช้หลักการ "ตรวจสอบข้อมูลสามเส้า" (Data Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องผ่านมุมมองของทั้งผู้ออกนโยบาย (อบก.) ผู้ปฏิบัติงาน (อปท.) และชุมชนผู้รับประโยชน์ จนสามารถสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างในพื้นที่ต้นแบบได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยผลการวิเคราะห์พบทางออกเร่งด่วนทางกฎหมายที่ระเบียบ คทช. มีช่องว่างให้ใช้ "อำนาจการตีความ" ได้ทันทีโดยไม่ต้องรอแก้ไขพระราชบัญญัติ เพียงประกาศให้การกักเก็บคาร์บอนเป็นส่วนหนึ่งของเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งจะเป็นมาตรการที่รวดเร็วและเป็นรูปธรรมที่สุดในการขับเคลื่อนโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกินของรัฐให้เกิดขึ้นจริง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis) โดยเริ่มจากการถอดเทปการสัมภาษณ์และจัดหมวดหมู่ข้อมูล จากนั้นดำเนินการกำหนดรหัส (Coding) เพื่อจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น อุปสรรคด้านกฎหมาย ต้นทุนธุรกรรม และข้อจำกัดด้านสถาบัน แล้วจึงวิเคราะห์เพื่อค้นหารูปแบบ (Patterns) และความสัมพันธ์ของข้อมูลในแต่ละประเด็น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่มีความครอบคลุมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์ดังกล่าวช่วยให้สามารถเชื่อมโยงผลการศึกษากับกรอบแนวคิดทางทฤษฎี เช่น ทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม และแนวคิดช่องว่างเชิงสถาบันได้อย่างชัดเจน

4. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและมีความถูกต้อง ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากบริบทพื้นที่จริง การใช้วิธีการดังกล่าวช่วยลดอคติของข้อมูลและเพิ่มความแม่นยำของผลการวิเคราะห์ นอกจากนี้ ยังมีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล (Consistency Check) และการเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการ (OECD, 2564)

5. ข้อพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัย โดยผู้วิจัยได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ผู้ให้ข้อมูลทราบอย่างชัดเจน และขอความยินยอมก่อนการสัมภาษณ์ (Informed Consent) รวมทั้งให้สิทธิผู้ให้ข้อมูลในการปฏิเสธหรือยุติการให้ข้อมูลได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลและไม่เปิดเผยตัวตนของผู้ให้ข้อมูล โดยใช้ข้อมูลเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักจริยธรรมในการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ผลการวิจัย (Results)

1. ภาพรวมการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ คทช.

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า พื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) มีศักยภาพในการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิต โดยเฉพาะโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจ เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่รวมกลุ่มของชุมชนและมีขนาดพื้นที่ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการในพื้นที่ดังกล่าวยังมีจำนวนจำกัด และส่วนใหญ่เป็นโครงการนำร่องที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานรัฐ ผู้ให้ข้อมูลจากระดับชุมชนระบุว่า การเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิตยังต้องอาศัยความช่วยเหลือจาก “พี่เลี้ยงโครงการ” ทั้งในด้านเทคนิคและการจัดทำเอกสาร เนื่องจากชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินโครงการอย่างครบถ้วน

2. สถานะทางกฎหมายและโครงสร้างการกำกับดูแล

ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในประเทศไทยอยู่ภายใต้ระบบภาคสมัครใจ (Voluntary Market) โดยมีองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจกเป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดมาตรฐานและรับรองโครงการ (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) ในส่วนของพื้นที่ คทช. พบว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ โดยประชาชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ในที่ดิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินการบางประการได้ เช่น การทำสัญญาระยะยาวหรือการใช้ที่ดินเป็นหลักประกัน (กรมป่าไม้, 2566) นอกจากนี้ ยังไม่พบว่ามีกฎหมายเฉพาะที่กำหนดสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจนในประเทศไทย ส่งผลให้การดำเนินโครงการยังต้องอาศัยการตีความจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องเป็นรายกรณี

สถานะทางกฎหมายและโครงสร้างการกำกับดูแล ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในประเทศไทย อยู่ภายใต้ระบบภาคสมัครใจ (Voluntary Market) โดยมีองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจกเป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดมาตรฐานและรับรองโครงการ (องค์การบริหาร จัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) ในส่วนของพื้นที่ คทช. พบว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้ การกำกับดูแลของรัฐ โดยประชาชนมีสิทธิในการ ใช้ประโยชน์ในที่ดิน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินการบางประการ ได้ เช่น การทำสัญญาระยะยาวหรือการใช้ที่ดิน เป็นหลักประกัน (กรมป่าไม้, 2566) นอกจากนี้ ยังไม่พบว่ามีกฎหมายเฉพาะ ที่กำหนดสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจนในประเทศไทย ส่งผลให้การดำเนินโครงการยังต้องอาศัยการตีความจากกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นรายกรณี

ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ประเทศไทยได้ลงนามภาคีของอนุสัญญาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของ สหประชาชาติ (UNFCCC) และพิธีสารเกียวโต (Kyoto Protocol) วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 1999 และมีผลตามข้อตกลงวันที่ 28 สิงหาคม 2022(UN Treaty collection, 2569) เมื่อได้มีการลงนามและมีผลบังคับตามข้อตกลงระหว่างประเทศแล้วประเทศไทย ได้มีการกำหนดให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ในฐานะหน่วยประสานงานกลางในการ จัดการคาร์บอนเครดิต รวมถึงมีการตราพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2550 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 เพื่อจัดตั้งองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) หรือ อบก. (Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization) : TGO) โดย อบก. ทำหน้าที่เป็นหน่วยงาน หลักในการจัดการเกี่ยวกับการค้าคาร์บอนเครดิต (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก 2569)

อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังมิได้มีการตรากฎหมายหลักและกฎหมายเฉพาะเพื่อกำหนดการดำเนินการเกี่ยวกับการ จัดการและการค้าคาร์บอนเครดิตโดยประเทศไทยกำลังอยู่ในการพัฒนาเพื่อผ่านร่าง พระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพ ภูมิอากาศ พ.ศ. ซึ่งปัจจุบันอยู่ในขั้นการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี (กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, 2569) ซึ่งหากร่าง พระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ได้ผ่านการพิจารณาทุกขั้นตอนและมีผลบังคับใช้ก็จะช่วยให้เกิดกรอบ กฎหมายที่ชัดเจนในการสนับสนุนการจัดการและการค้าคาร์บอนเครดิต ดังนั้น ในปัจจุบันอุปสรรคสำคัญทางกฎหมายที่สำคัญคือ ยังขาดกฎหมายเฉพาะที่จะใช้อ้างอิงและจัดการการค้าคาร์บอนเครดิต

3. การวิเคราะห์สถานะทางกฎหมายของสิทธิในคาร์บอนและที่ดินรัฐ

ในทางนิติศาสตร์ การจำแนกสิทธิในคาร์บอน (Carbon Rights) ออกจากที่ดินของรัฐถือเป็นปมปัญหาสำคัญที่ต้อง พิจารณาผ่านหลักส่วนควบตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แม้มาตรา 145 จะระบุว่าไม้ยืนต้นเป็นส่วนควบของที่ดิน แต่อัต ถลักษณ์ของคาร์บอนเครดิตมิใช่ "ตัวทรัพย์" ในลักษณะของเนื้อไม้ แต่เป็น "คุณค่าจากการกักเก็บ" ซึ่งมีลักษณะเป็น "ดอกผลดินนัย" ตามมาตรา 148 วรรคสาม เนื่องจากเป็นทรัพย์ประโยชน์ที่เกิดจากความพยายามในการจัดการพื้นที่ตามเงื่อนไขของโครงการ T-VER ดังนั้น เมื่อรัฐอนุญาตให้ราษฎรเข้าทำกินในพื้นที่ คทช. สิทธิในการได้รับดอกผลจากการปฏิบัติตามนโยบายรัฐย่อมต้องตก แก่ราษฎรในฐานะผู้มีสิทธิครอบครองตามนัยแห่งการอนุญาต นอกจากนี้ หากวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม (Transaction Cost Theory) ของ Ronald Coase จะพบว่าอุปสรรคมิได้มีเพียงค่าธรรมเนียม VVB เท่านั้น แต่คือ "ต้นทุนในการกำหนดสิทธิ" (Title Certainty Costs) หากรัฐไม่มีกฎหมายที่รับรองสิทธิในคาร์บอนให้ชัดเจนตั้งแต่แรก ราษฎรจะมีความเสี่ยงทางกฎหมายสูง จนไม่คุ้มค่าที่จะเข้าสู่ระบบตลาดคาร์บอน

4. อุปสรรคด้านต้นทุนธุรกรรม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่ม พบว่า “ต้นทุนธุรกรรม” เป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิต โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (Validation and Verification Body: VVB) ซึ่งมีมูลค่าสูง ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า ค่าใช้จ่ายดังกล่าวอยู่ในระดับ “หลักแสนบาทต่อโครงการ” และมีขั้นตอนที่ซับซ้อน ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ส่งผลให้ เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถดำเนินโครงการได้ด้วยตนเอง

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าผู้ให้ข้อมูลสะท้อนถึงอุปสรรคในการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในประเด็นต้นทุนธุรกรรมและความซับซ้อนของกระบวนการ เช่น ผู้ให้ข้อมูลจากระดับชุมชนระบุว่า “ค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) อยู่ในระดับหลักแสนบาท ซึ่งชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก” ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระบุว่า “แม้ท้องถิ่นจะมีความพร้อมในเชิงพื้นที่ แต่ยังคงติดข้อจำกัดด้านระเบียบงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถสนับสนุนโครงการได้อย่างเต็มที่” ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสะท้อนถึงอุปสรรคที่เกิดขึ้นจริงในระดับพื้นที่ และสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ในมิติทางกฎหมายและเศรษฐกิจ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 Type of costs incurred in operations

Budget Category	Description	Data Source
Project design Fees	Project documentation preparation	Expert interviews
VVB Fees	Review and Verification	TGO (Thailand Greenhouse Gas Management Organization)/ Interviews
Monitoring Fees	Long-term Monitoring	Interviews
Consultancy Fees	External experts	Interviews

5. อุปสรรคด้านสิทธิในที่ดิน

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะสิทธิในที่ดินของพื้นที่ คทช. เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิต โดยผู้ใช้ที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ ทำให้เกิดข้อจำกัดในการดำเนินโครงการระยะยาว ผู้ให้ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐและท้องถิ่นระบุว่า โครงการคาร์บอนเครดิตต้องมีระยะเวลาการดำเนินการต่อเนื่องหลายปี แต่สิทธิในการใช้ที่ดินในพื้นที่ คทช. ยังมีเงื่อนไขและข้อจำกัด ทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการดำเนินโครงการ

5.6 อุปสรรคด้านโครงสร้างตลาดคาร์บอน

จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า ตลาดคาร์บอนในประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้น และมีลักษณะเป็นตลาดภาคสมัครใจ ทำให้ความต้องการซื้อคาร์บอนเครดิตยังไม่แน่นอน ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า ราคาคาร์บอนเครดิตมีความผันผวน และไม่สามารถคาดการณ์ได้ ส่งผลให้เกษตรกรไม่มั่นใจในผลตอบแทนจากการเข้าร่วมโครงการ

ตารางที่ 2 Characteristics of the carbon market in Thailand

Key Issue	Observed Characteristics
Market Type	Voluntary Market
Purchasing Demand	Uncertain
Price	Volatile
Continuity	Unstable

7. อุปสรรคด้านสถาบันและบทบาทของท้องถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในระดับพื้นที่ แต่ไม่สามารถสนับสนุนโครงการได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากข้อจำกัดด้านระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณ (กระทรวงมหาดไทย, 2565) ผู้ให้ข้อมูลจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นระบุว่า ไม่สามารถใช้งบประมาณในการจ้างที่ปรึกษาหรือดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ป่าได้อย่างชัดเจน ส่งผลให้การสนับสนุนโครงการมีข้อจำกัด

8. การพึ่งพาหน่วยงานภายนอก

จากการสัมภาษณ์ชุมชน พบว่า การดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ คทช. ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก เช่น มูลนิธิหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ในการดำเนินงาน ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า หากไม่มีหน่วยงานสนับสนุน ชุมชนจะไม่สามารถดำเนินโครงการต่อได้เอง โดยเฉพาะในด้านการจัดทำเอกสาร การประสานงาน และการรายงานผล

9. ร่างมาตรการทางกฎหมายเพื่อความพร้อมใช้

เพื่อให้งานวิจัยชิ้นนี้มีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม จึงขอเสนอแนวทางการร่างบทบัญญัติเบื้องต้นดังนี้

- 1) ร่างประกาศ คทช.: ให้ผู้ได้รับสิทธิในที่ดิน คทช. มีสิทธิครอบครองและใช้ประโยชน์ในคาร์บอนเครดิตที่เกิดจากการจัดการป่าไม้เศรษฐกิจ โดยถือเป็นคนออกผลินินัยที่แตกต่างหากจากกรรมสิทธิ์ในที่ดินของรัฐ

แม้ระบบการรับรองแบบกลุ่ม (Group Certification) จะเป็นกลไกสำคัญในการลดต้นทุนธุรกรรมของเกษตรกรรายย่อย แต่การดำเนินระบบดังกล่าวจำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างความรับผิดชอบทางกฎหมายให้ชัดเจน โดยเฉพาะกรณีที่สมาชิกบางรายกระทำผิดเงื่อนไขของโครงการจนส่งผลให้เกิดการสูญเสียปริมาณคาร์บอนที่กักเก็บไว้ (Carbon Reversal) ผู้วิจัยเห็นว่า ควรกำหนดให้มี “นิติบุคคลกลางของกลุ่ม” เป็นผู้ถือสิทธิและรับผิดชอบต่อหน่วยงานกำกับดูแล พร้อมกำหนดระบบความรับผิดชอบแบบแบ่งสัดส่วน (Proportionate Liability) แทนการรับผิดชอบร่วมกันทั้งหมด เพื่อป้องกันมิให้สมาชิกที่ปฏิบัติตามเงื่อนไขต้องรับภาระจากการกระทำของสมาชิกอื่นเกินสมควร ทั้งนี้ ควรกำหนดกลไกกองทุนสำรองความเสียหาย (Buffer Reserve Fund) เพื่อรองรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

- 2) ร่างข้อบัญญัติท้องถิ่น: ให้อปท. สามารถจัดตั้งงบประมาณสนับสนุนทางเทคนิคและค่าธรรมเนียมการทวนสอบก๊าซเรือนกระจกให้แก่กลุ่มเกษตรกรในเขตพื้นที่ โดยถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ในการคุ้มครองและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แม้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีศักยภาพในการสนับสนุนโครงการคาร์บอนเครดิตในระดับพื้นที่ แต่การดำเนินการในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือพื้นที่ คทช. อาจก่อให้เกิดข้อถกเถียงเรื่องการใช้อำนาจเกินขอบเขตหน้าที่ (Ultra Vires) หากไม่มีฐานอำนาจตามกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน ดังนั้น เพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าว ควรมีการกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้ครอบคลุมการสนับสนุนกิจกรรมด้านการลดก๊าซเรือนกระจกและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับหน่วยงานของรัฐ โดยอาจกำหนดในลักษณะ “ภารกิจร่วม” (Concurrent Function) ระหว่างกรมป่าไม้และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น พร้อมกำหนดกรอบความร่วมมือด้านงบประมาณ การติดตามผล และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างชัดเจน เพื่อให้การดำเนินโครงการเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมายและไม่เกิดความซ้ำซ้อนด้านอำนาจหน้าที่

สรุปผลการวิจัย (Conclusion of Findings)

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “อุปสรรคทางกฎหมายและแนวทางการปฏิรูปเพื่อส่งเสริมการสร้างคาร์บอนเครดิตในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.)” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่า แม้ว่าพื้นที่ คทช. จะมีศักยภาพในการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิต โดยเฉพาะการปลูกไม้เศรษฐกิจ แต่การดำเนินโครงการยังเผชิญกับอุปสรรคสำคัญในหลายมิติ ประการแรก ในมิติทางกฎหมาย

พบว่า ประเทศไทยยังไม่มีกำหนดสิทธิในคาร์บอนอย่างชัดเจน และพื้นที่ คทช. เป็นที่ดินของรัฐที่ให้สิทธิในการใช้ประโยชน์ โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการดำเนินโครงการระยะยาว (กรมป่าไม้, 2566) ประการที่สอง ในมิติทางเศรษฐกิจ พบว่าต้นทุนธุรกรรม โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) อยู่ในระดับสูง ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเข้าถึงระบบคาร์บอนเครดิตได้อย่างเท่าเทียม (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, 2565) ประการที่สาม ในมิติของตลาด พบว่าตลาดคาร์บอนในประเทศไทยยังเป็นตลาดภาคสมัครใจ ซึ่งมีความไม่แน่นอนทั้งในด้านความต้องการซื้อและราคา คาร์บอนเครดิต ทำให้ผลตอบแทนจากการดำเนินโครงการไม่แน่นอน ประการที่สี่ ในมิติทางสถาบัน พบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแม้จะมีศักยภาพในการสนับสนุนโครงการในระดับพื้นที่ แต่กลับมีข้อจำกัดด้านอำนาจหน้าที่และระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณ (กระทรวงมหาดไทย, 2565) ประการที่ห้า ในมิติการดำเนินงาน พบว่าชุมชนยังต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกในการดำเนินโครงการ ทั้งในด้านความรู้ เทคโนโลยี และการบริหารจัดการ เพื่อให้เห็นภาพรวมอย่างชัดเจน สามารถสรุปอุปสรรคหลักได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 Summary of key obstacles

Dimensions	Key Constraints
Legal	Lack of clarity regarding carbon rights
Land Tenure	Without title
Economic	High transaction costs
Market	Price uncertainty
Institutional	Limitations of local administrative organizations (LAOs)
Operation	Dependence on external agencies

โดยสรุป อุปสรรคดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาหลักไม่ได้อยู่ที่ศักยภาพของพื้นที่หรือชุมชน แต่เป็นข้อจำกัดเชิงโครงสร้างทางกฎหมายและนโยบายที่ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตในระดับพื้นที่

อภิปรายผลการวิจัย (Discussion)

1. อุปสรรคเชิงโครงสร้างทางกฎหมาย เศรษฐกิจ และกลไกตลาดคาร์บอน

ผลการวิจัยที่พบว่า การดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) เผชิญกับอุปสรรคสำคัญทั้งใน ด้านต้นทุนธุรกรรม ความไม่ชัดเจนของสิทธิในคาร์บอน และความไม่แน่นอนของตลาด สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน กล่าวคือ ปัญหาต้นทุนธุรกรรมที่สูง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) ซึ่งอยู่ในระดับที่เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถเข้าถึงได้ สอดคล้องกับทฤษฎีต้นทุนธุรกรรมของ Ronald Coase (2503) ที่อธิบายว่า หากต้นทุนในการทำธุรกรรมสูงเกินไป จะเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของตลาด และนำไปสู่การกีดกันผู้มีส่วนร่วมบางกลุ่มออกจากระบบเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ความไม่ชัดเจนของสิทธิในคาร์บอน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ยังสะท้อนถึงปัญหาตามแนวคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน (Property Rights) ซึ่งชี้ว่าการขาดความชัดเจนของสิทธิจะลดแรงจูงใจในการลงทุนระยะยาว และเพิ่มความเสี่ยงในการดำเนินโครงการ (OECD, 2564) ขณะเดียวกัน ลักษณะของตลาดคาร์บอนในประเทศไทยที่ยังเป็นตลาดภาคสมัครใจ และมีความไม่แน่นอนด้านราคาและอุปสงค์ สอดคล้องกับแนวคิดของ Nicholas Stern (2550) ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นความล้มเหลวของตลาด (Market Failure)

เนื่องจากกลไกตลาดไม่สามารถสะท้อนต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง ดังนั้น อุปสรรคที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเชิงปฏิบัติในระดับพื้นที่ แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ต้องอาศัยการปฏิรูปทั้งในระดับกฎหมายและนโยบาย

2. บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ การกำกับดูแลหลายระดับ และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยที่พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีศักยภาพในการสนับสนุนโครงการคาร์บอนเครดิต แต่ยังถูกจำกัดด้วยระเบียบด้านอำนาจหน้าที่และงบประมาณ สะท้อนถึงปัญหาช่องว่างเชิงสถาบัน (Institutional Gap) และความไม่สอดคล้องระหว่างนโยบายระดับชาติกับการดำเนินงานในระดับพื้นที่ (กระทรวงมหาดไทย, 2565) กล่าวคือ แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายสนับสนุนการลดก๊าซเรือนกระจกและการสร้างคาร์บอนเครดิต แต่หน่วยงานในระดับพื้นที่กลับไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากข้อจำกัดด้านกฎหมายและระเบียบการคลัง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการกำกับดูแลหลายระดับ (Multi-level Governance) ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในทุกระดับ ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยที่พบว่าชุมชนยังต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกในการดำเนินโครงการ สะท้อนถึงข้อจำกัดด้านศักยภาพของชุมชน และความจำเป็นในการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม (Participatory Development) ที่แท้จริง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนควรครอบคลุมตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน และการบริหารจัดการผลประโยชน์ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของโครงการในระยะยาว ทั้งนี้ หากสามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนและปรับปรุงบทบาทของหน่วยงานท้องถิ่นให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น จะช่วยลดการพึ่งพาหน่วยงานภายนอก และเสริมสร้างความเข้มแข็งของการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การวิเคราะห์ทฤษฎีต้นทุนธุรกรรมในมิติความไม่แน่นอนของสิทธิ

แม้ว่างานวิจัยนี้จะพบว่าค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงตลาดคาร์บอนของเกษตรกรรายย่อย แต่หากพิจารณาตามแนวคิดนิติเศรษฐศาสตร์ของ Ronald Coase (2503) ต้นทุนธุรกรรมมิได้จำกัดเพียงค่าใช้จ่ายทางการเงินในการดำเนินโครงการเท่านั้น หากยังรวมถึง “ต้นทุนในการกำหนดและรับรองสิทธิ” (Title Certainty Costs) ซึ่งเป็นต้นทุนที่เกิดจากความไม่แน่นอนของสถานะทางกฎหมายของผู้ถือสิทธิในทรัพยากรด้วย ในบริบทของพื้นที่ คทช. แม้ชุมชนจะสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินได้ แต่สิทธิในการถือครองยังคงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนต่อสิทธิในการได้รับผลประโยชน์จากคาร์บอนเครดิตในระยะยาว ความไม่แน่นอนดังกล่าวจึงเพิ่มต้นทุนในการเจรจา การทำสัญญา และการบริหารความเสี่ยงของโครงการ ซึ่งอาจสูงกว่ามูลค่าคาร์บอนเครดิตที่ชุมชนจะได้รับจริงในทางเศรษฐกิจ

ผลการศึกษาจึงสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญของตลาดคาร์บอนในพื้นที่ คทช. มิใช่เพียง “ต้นทุนการเข้าตลาด” แต่เป็น “ต้นทุนของความไม่ชัดเจนทางกฎหมาย” ซึ่งเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่ลดประสิทธิภาพของตลาดและบั่นทอนแรงจูงใจในการลงทุนระยะยาวของทั้งภาคชุมชนและภาคเอกชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงกฎหมาย

จากผลการวิจัย เห็นควรให้ภาครัฐดำเนินการปรับปรุงเชิงนโยบายและกฎหมายอย่างเป็นระบบ โดยประการแรก ควรกำหนด “สิทธิในคาร์บอน” ให้มีความชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) เพื่อสร้างความมั่นคงทางกฎหมายและแรงจูงใจในการลงทุนระยะยาว ประการที่สอง ควรพัฒนากลไกสนับสนุนเกษตรกรรายย่อย เช่น การนำระบบการรับรองแบบกลุ่ม (Group Certification) มาใช้เพื่อลดต้นทุนธุรกรรม และการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบและทวนสอบ (VVB) ประการที่สาม ควรปรับปรุงระเบียบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถสนับสนุนโครงการคาร์บอนเครดิตได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านงบประมาณและอำนาจหน้าที่ และประการสุดท้าย ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและกลไกการมีส่วนร่วม เพื่อให้สามารถบริหารจัดการโครงการได้อย่างยั่งยืนและลดการพึ่งพาหน่วยงานภายนอกในระยะยาว นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวโน้มในระดับสากลที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาตลาดคาร์บอนจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งในด้านนโยบายและกฎหมาย โดย World Bank (2565) ระบุว่า ประเทศที่สามารถพัฒนาตลาดคาร์บอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมักมี

การกำหนดกรอบกฎหมายที่ชัดเจน และมีมาตรการสนับสนุนเพื่อลดต้นทุนในการเข้าร่วมตลาด นอกจากนี้ Joseph Stiglitz (2560) ยังเสนอว่า การกำหนดราคาคาร์บอนที่เหมาะสมและการลดอุปสรรคในการเข้าถึงตลาดเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างมีประสิทธิภาพ ภาครัฐควรปรับเปลี่ยนแนวทางการสนับสนุนจากรูปแบบการสนับสนุนเป็นรายโครงการ (Project-based Support) ไปสู่การปฏิรูปเชิงระบบ (System-based Reform) เพื่อสร้างกลไกที่เอื้อต่อการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตอย่างยั่งยืนในระยะยาว

จากการวิเคราะห์ระเบียบและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จัดสรรที่ดินทำกิน (คทช.) พบว่า แม้จะยังไม่มีบทบัญญัติที่กล่าวถึง “คาร์บอนเครดิต” โดยตรง แต่ระเบียบที่เกี่ยวข้องบางส่วนสามารถตีความเพื่อรองรับการดำเนินโครงการได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ หลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ คทช. อนุญาตให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมด้านเกษตรกรรมและการปลูกไม้เศรษฐกิจภายใต้เงื่อนไขที่รัฐกำหนด ซึ่งอาจตีความได้ว่าการปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อเพิ่มการกักเก็บคาร์บอนเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญอยู่ที่การไม่มีบทบัญญัติรองรับเรื่อง “สิทธิในผลประโยชน์จากคาร์บอนเครดิต” อย่างชัดเจน ทำให้หน่วยงานของรัฐยังขาดความมั่นใจในการอนุญาตหรือสนับสนุนโครงการในทางปฏิบัติ ดังนั้น แม้ยังไม่จำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายระดับพระราชบัญญัติในทันที แต่ควรมีการออกแนวทางปฏิบัติหรือระเบียบรองรับเพื่อรับรองสถานะของโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ คทช. อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตามในส่วนของระบบการรับรองแบบกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาความคลุมเครือเรื่องความรับผิดชอบทางแพ่ง (Liability) บทความเสนอให้มีการจัดทำสัญญาระหว่างสมาชิกกลุ่มในรูปแบบ “ความรับผิดชอบร่วมกัน (Joint Liability)” ต่อหน่วยงานผู้รับรองเครดิต แต่ให้สิทธิสมาชิกในการ “ไล่เบี้ย (Right of Recourse)” หากพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายเกิดจากความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของสมาชิกรายบุคคล เพื่อรักษาสมดุลระหว่างความเข้มงวดของโครงการและความเป็นธรรมของสมาชิกรายอื่น ส่วนบทบาทของ อปท. เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการใช้อำนาจตามกฎหมายปกครอง (Ultra Vires) อปท. ควรทำหน้าที่เป็น “ผู้สนับสนุน (Facilitator)” โดยการจัดสรรงบประมาณในลักษณะเงินอุดหนุนเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ มาตรา 16 (29) ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการก้าวล่วงเขตอำนาจหน้าที่ของกรมป่าไม้ และทำให้การบริหารจัดการคาร์บอนเครดิตในระดับท้องถิ่นมีความยั่งยืนและถูกต้องตามระเบียบการคลัง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. (2569). *สรุปสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2569*. สืบค้นจาก <https://www.dcce.go.th/datacenter/3350/>.
- กรมป่าไม้. (2566). *แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ คทช. และการใช้ประโยชน์ที่ดิน*. สืบค้นจาก <https://www.forest.go.th>.
- กรมป่าไม้. (2566). *การจัดการพื้นที่ คทช.* สืบค้นจาก <https://www.forest.go.th>.
- กระทรวงมหาดไทย. (2565). *ระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. สืบค้นจาก <https://www.moi.go.th>.
- กระทรวงมหาดไทย. (2565). *ระเบียบงบประมาณ อปท.* สืบค้นจาก <https://www.moi.go.th>.
- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2560). *คำอธิบายกฎหมายลักษณะทรัพย์*. สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ระเบียบคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ การจัดที่ดินที่ทำกินให้ชุมชน พ.ศ. 2565.
- สมิตรชัย หัตถสาร. (2565). *สิทธิในที่ดินและสิทธิในทรัพยากร: มุมมองทางกฎหมายสิทธิมนุษยชน*.
- องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). (2567). *แนวทางการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตในที่ดินของรัฐ*. สืบค้นจาก <https://www.tgo.or.th>.

June 5, 2026 Payap University.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). (2569). สืบค้นจาก <https://www.tgo.or.th/2023/index.php/th/>.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก. (2565). *T-VER*. สืบค้นจาก <https://www.tgo.or.th>. อบก.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก. (2565). *โครงการ T-VER*. สืบค้นจาก <https://www.tgo.or.th>. องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก. (2565). *โครงการลดก๊าซเรือนกระจกภาคสมัครใจของประเทศไทย (T-VER)*. สืบค้นจาก <https://www.tgo.or.th>. องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน).

Coase, R. H. (1960). *The Problem of Social Cost*. *Journal of Law and Economics*.

Food and Agriculture Organization. (2564). *Carbon Rights in Forestry and Land Use*. สืบค้นจาก <https://www.fao.org>. FAO.

IPCC. (2564). *Climate Change 2021*. สืบค้นจาก <https://www.ipcc.ch>. IPCC.

IPCC. (2564). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. สืบค้นจาก <https://www.ipcc.ch>. Intergovernmental Panel on Climate Change.

Joseph Stiglitz. (2560). *Report of the High-Level Commission on Carbon Prices*. สืบค้นจาก <https://www.worldbank.org>. World Bank.

Joseph Stiglitz. (2562). *Carbon Pricing Leadership Report*. World Bank.

Nicholas Stern. (2550). *The Economics of Climate Change*. HM Treasury.

Nicholas Stern. (2550). *The Economics of Climate Change*. สืบค้นจาก <https://www.lse.ac.uk>. London School of Economics.

OECD. (2564). *Carbon Markets and Climate Policy*. สืบค้นจาก <https://www.oecd.org>. OECD.

OECD. (2564). *Carbon Markets Report*. สืบค้นจาก <https://www.oecd.org>. OECD.

OECD. (2564). *Research Methodology Guidelines*. สืบค้นจาก <https://www.oecd.org>. OECD.

Ronald Coase. (2503). *The Problem of Social Cost*. University of Chicago.

Ronald Coase. (2503). *The Problem of Social Cost*. สืบค้นจาก <https://www.jstor.org>. University of Chicago.

Ronald Coase. (2503). *The Problem of Social Cost*. สืบค้นจาก <https://www.jstor.org>. University of Chicago.

UN Treaty collection. (2569). 7. a *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*. สืบค้นจาก https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-a&chapter=27&clang=en.

UNFCCC. (2558). *Paris Agreement*. สืบค้นจาก <https://unfccc.int>. United Nations.

World Bank. (2565). *Carbon Pricing Report*. สืบค้นจาก <https://www.worldbank.org>. World Bank.

World Bank. (2565). *State and Trends of Carbon Pricing 2022*. สืบค้นจาก <https://www.worldbank.org>. World Bank.

World Bank. (2565). *State and Trends of Carbon Pricing 2022*. สืบค้นจาก <https://www.worldbank.org>. World Bank.

World Bank. (2565). *State and Trends of Carbon Pricing*. สืบค้นจาก <https://www.worldbank.org>. World Bank.

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับ ชุมชนในจังหวัดลำพูน

Applying the Sufficiency Economy Philosophy through Proactive Roles of Buddhist Monks in Community-Based Local Development in Lamphun Province

สุรีย์ ไพโรจน์ธีระราชต์¹ ชุติวาลัญช์ เสมมหาศักดิ์^{2*} มนัส สุวรรณ³ และ กมลทิพย์ คำใจ⁴

Suree Pairojteerarat ¹, Chutiwalanch Semmahasak^{2*}, Manat Suwan³ and Kamolthip Kamjai⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงสำรวจนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน 2) วิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบรรพ (บ้าน-วัด-ราชการ) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชน และ 3) เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์จำนวน 320 รูป จาก 4 อำเภอของจังหวัดลำพูน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.59) โดยมีการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านวัฒนธรรมมากที่สุด ($\bar{x} = 4.56$, S.D. = 0.52) รองลงมา ได้แก่ ด้านการศึกษา ($\bar{x} = 4.46$, S.D. = 0.58) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ($\bar{x} = 4.44$, S.D. = 0.60) ด้านสังคมสงเคราะห์ ($\bar{x} = 4.42$, S.D. = 0.62) และด้านเศรษฐกิจ ($\bar{x} = 4.36$, S.D. = 0.65) ตามลำดับ นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทเชิงรุกในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบรรพเพื่อเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ ประกอบด้วย 1) การพัฒนาพระสงฆ์ให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของชุมชน 2) การยกระดับบทบาทสู่การเป็นผู้ออกแบบกระบวนการทางสังคมร่วมกับภาคีเครือข่าย และ 3) การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ให้เป็นต้นแบบนวัตกรรมวิถีพอเพียงเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พระสงฆ์, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, การพัฒนาท้องถิ่น, จังหวัดลำพูน

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อีเมล: imneng_02@hotmail.com

^{2*} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อีเมล: chutiwalanch_sem@cmru.ac.th

³ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อีเมล: manatsuwan@gmail.com

⁴ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อีเมล: kamolthip_kam@g.cmru.ac.th

Abstract

This survey research aimed to 1) examine the level of application of the Sufficiency Economy Philosophy by Buddhist monks in community-based local development in Lamphun Province; 2) analyze the proactive roles of Buddhist monks in utilizing cultural capital and the Bowon mechanism (Home-temple-government) to strengthen social immunity and promote sustainable community development; and 3) propose guidelines for applying the Sufficiency Economy Philosophy through the proactive roles of Buddhist monks in community-based local development in Lamphun Province. The sample consisted of 320 Buddhist monks from four districts in Lamphun Province, selected through stratified random sampling. The research instrument was a questionnaire, and the data were analyzed using descriptive statistics, including percentage, mean, and standard deviation.

The findings revealed that the overall level of application of the Sufficiency Economy Philosophy by Buddhist monks in local development was high ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.59). Among the five dimensions of development, the cultural dimension showed the highest mean score ($\bar{x} = 4.56$, S.D. = 0.52), followed by education ($\bar{x} = 4.46$, S.D. = 0.58), environment and natural resources ($\bar{x} = 4.44$, S.D. = 0.60), social welfare ($\bar{x} = 4.42$, S.D. = 0.62), and economic development ($\bar{x} = 4.36$, S.D. = 0.65), respectively. The findings also indicated that Buddhist monks played proactive roles in leveraging cultural capital and the Bowon mechanism to foster collaboration among temples, communities, and government agencies, thereby strengthening social immunity and promoting sustainable community development. Furthermore, the study proposed three major guidelines for applying the Sufficiency Economy Philosophy through the proactive roles of Buddhist monks: 1) enhancing monks' capacities as community learning facilitators; 2) elevating their roles as social process designers in collaboration with local networks; and 3) developing monks' potential as role models of sufficiency-based innovation to strengthen sustainable grassroots economic security.

Keywords: Buddhist monks, Sufficiency Economy Philosophy, Local Development, Lamphun Province

ความสำคัญของปัญหา

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่โลกต้องเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจและวิกฤตการณ์ทางสังคม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) การแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นวาระสำคัญระดับชาติ ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) จึงได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การพัฒนาฐานทุนทางวัฒนธรรม และการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาประยุกต์ใช้จึงได้รับการยอมรับในฐานะเข็มทิศนำทางที่สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่รากฐานของสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ [สำนักงาน กปร.], 2560) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมชนบทที่ต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์และผลกระทบต่อเนื่องจากวิกฤตการณ์โรคระบาดที่ผ่านมา

จังหวัดลำพูน แม้จะเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดในภาคเหนือ แต่กลับมีความโดดเด่นในด้านทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเขตอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสู่สังคมเมือง ได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายและระบบนิเวศชุมชนดั้งเดิมเริ่มเผชิญกับความเปราะบาง (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลการพัฒนาจังหวัด, 2565) ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิกฤตการณ์ร่วมสมัย “วัด” และ “พระสงฆ์” จึงก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญที่ไม่ใช่เพียงสถาบันทางศาสนาเพื่อการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการจัดการความรู้และพื้นที่สร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคมเพื่อสุขภาวะชุมชน (กัลยกร ลาภเดโช และสมบุญณ์ สุขสำราญ, 2565; ธวัชชัย จันทูหา และคนอื่น ๆ, 2568) โดยเฉพาะในมิติของการเป็นพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารและแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เชื่อมโยงยุทธศาสตร์การพึ่งพาตนเองอย่างเป็นรูปธรรม จึงนับว่าเป็น “ทุนทางสังคม” (Social capital) และผู้นำทางจิตวิญญาณที่สามารถเชื่อมประสานกลไก “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ) ให้เกิดการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม (สงเสริม แสงทอง และคนอื่น ๆ, 2563)

แม้ที่ผ่านมาจะมีงานวิจัยจำนวนมากศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แต่ส่วนใหญ่มีมุมมองเน้นไปที่การประยุกต์ใช้ในระดับภาคประชาชน ครุฑเรือน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคธุรกิจ มากกว่าการศึกษาบทบาทของสถาบันศาสนาและพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน เช่น การศึกษาการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติระดับครัวเรือนของประชาชนในจังหวัดหนองบัวลำภู (ณัฐนันท์ คำอ่อน และ ชายยุทธ หาญชนะ, 2565) การศึกษาพฤติกรรมกรรมการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก (เอกวิทย์ มณีธร, และศุภลักษณ์ เหลี่ยมวรารักษ์, 2565) รวมถึงการศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ ภาคธุรกิจ (เรจธรรม สังข์ทอง, 2566) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า งานวิจัยร่วมสมัยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้ในชีวิตของประชาชนและองค์กรภาครัฐหรือภาคธุรกิจเป็นหลัก ขณะที่การศึกษารูปแบบเชิงรุกของพระสงฆ์ในการใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบวรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนยังมิได้อยู่อย่างจำกัด

ด้วยเหตุผลข้างต้นนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งประเด็นไปที่การศึกษารูปแบบเชิงรุกของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agents) ที่ประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการพัฒนาท้องถิ่นใน 5 ด้านสำคัญ ได้แก่ ด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา และด้านวัฒนธรรม ซึ่งผลการศึกษาไม่เพียงแต่จะสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์จริงของการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในพื้นที่ แต่ยังเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการเสนอแนะแนวทางยกระดับศักยภาพของพระสงฆ์นักพัฒนา เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนในบริบทสังคมร่วมสมัยอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบวร (บ้าน-วัด-ราชการ) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนในจังหวัดลำพูนบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยครอบคลุมการวิเคราะห์มิติการพัฒนา 5 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านสังคมสงเคราะห์ (การสร้างเครือข่ายความ

ร่วมมือผ่านกลไก "บวร") ด้านเศรษฐกิจ (การส่งเสริมอาชีพและวิสาหกิจฐานราก) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิกฤตสิ่งแวดล้อมร่วมสมัย เช่น ปัญหาขยะและหมอกควัน) ด้านการศึกษา (การสร้างโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เปราะบางในสังคม) และด้านวัฒนธรรม (การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น)

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ใน 4 อำเภอของจังหวัดลำพูน รวมทั้งสิ้น 1,887 รูป ขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้มาจากการใช้สูตรของ Krejcie & Morgan (1970) ได้จำนวน 320 รูป และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ตามสัดส่วนของพระสงฆ์ในแต่ละอำเภอ

ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษานี้ดำเนินการในพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดลำพูน ได้แก่ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอลี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินกิจกรรมด้านศาสนาและและการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนผ่านกลไกบวร (บ้าน-วัด-ราชการ) อย่างต่อเนื่อง

ขอบเขตด้านระยะเวลา การศึกษานี้ดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2567 - 2568 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการปรับตัวสู่ยุควิถีชีวิตใหม่ (New Normal) และการฟื้นฟูภูมิคุ้มกันชุมชนหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยทำการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นภาพรวมของกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ภายใต้เงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร., 2560) แนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาท้องถิ่นที่ต้องเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พบว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงแนวทางด้านเศรษฐกิจ แต่เป็นระบบคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยมีเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นรากฐาน (อิทธิศักดิ์ จิราภรณ์วารี, 2567) ในบริบทของการพัฒนาท้องถิ่น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและความเข้มแข็งจากภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากล แนวคิดนี้สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น และอธิบายการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและความยั่งยืนให้แก่ชุมชนในจังหวัดลำพูนได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทบาทพระสงฆ์กับกลไก "บวร" ในการพัฒนาสังคม พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำทางสังคม โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และการเรียนรู้ (พระพันธ์วัฒน์ ธมมวฑฒโน (ภูมิรัง) และวิทยา ทองดี, 2565) ในบริบทสังคมร่วมสมัย บทบาทของพระสงฆ์ได้ขยายไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในหลากหลายมิติ เช่น การส่งเสริมการศึกษา การสังคมสงเคราะห์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (พระสุธีรัตนบัณฑิตและพระอุดมบัณฑิต, 2565) ดังเช่น ผลงานวิจัยของ กัลยกร ลาภเดโช และสมบุรณ์ สุขสำราญ (2565) ที่ระบุว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการ ช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมผ่านกิจกรรมด้านสาธารณสุขสงเคราะห์และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน ขณะที่ พระครูนิรมิต เวฬุวันและศิริโรจน์ นามเสนา (2564) พบว่าพระสงฆ์สามารถเป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนในชุมชน

บทบาทของพระสงฆ์ไทยได้วิวัฒนาการจากการเป็นผู้สอนธรรมะสู่การเป็นผู้นำการพัฒนา (Monks as development leaders) โดยใช้ทุนทางสังคมและศรัทธาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อน (พระมหาสุทนต์ อาภากร และคนอื่น ๆ, 2560) กลไก "บวร" (บ้าน-วัด-โรงเรียน/ส่วนราชการ) เป็นอัตลักษณ์สำคัญที่ทำให้สถาบันสงฆ์สามารถเข้าถึงมิติต่าง ๆ ของชุมชนได้ ทั้งในด้านการ

สงเคราะห์ผู้เปราะบาง การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และการเป็นตัวกลางในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเด่นชัย ยโสโร (สุขพิพัฒน์) และคนอื่น ๆ (2565) ที่ชี้เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็น "สะพานเชื่อม" ระหว่าง นโยบายภาครัฐและวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน

แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 ของการวิจัย เพื่ออธิบายบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นผ่านกลไก “บวร” และใช้เป็นฐานในการเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนในจังหวัดลำพูน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยพระสงฆ์ในบริบทชุมชน

การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนได้รับความสนใจในงานวิจัยหลายชิ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่มีความผูกพันกับวัดอย่างใกล้ชิด งานศึกษาของ นิเทศ สนั่นนารี และคนอื่น ๆ (2563) พบว่าการประยุกต์ใช้ SEP ในระดับชุมชนสามารถดำเนินการผ่านกิจกรรมของวัด เช่น การส่งเสริมอาชีพ การจัดการทรัพยากร และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ในทำนองเดียวกัน พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร) และคนอื่น ๆ (2566) ชี้ให้เห็นว่าวัดสามารถทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้” ในการถ่ายทอดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชุมชน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นการอธิบายลักษณะกิจกรรมหรือกรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่มากกว่าการวิเคราะห์เชิงปริมาณเกี่ยวกับระดับและมิติของการประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ

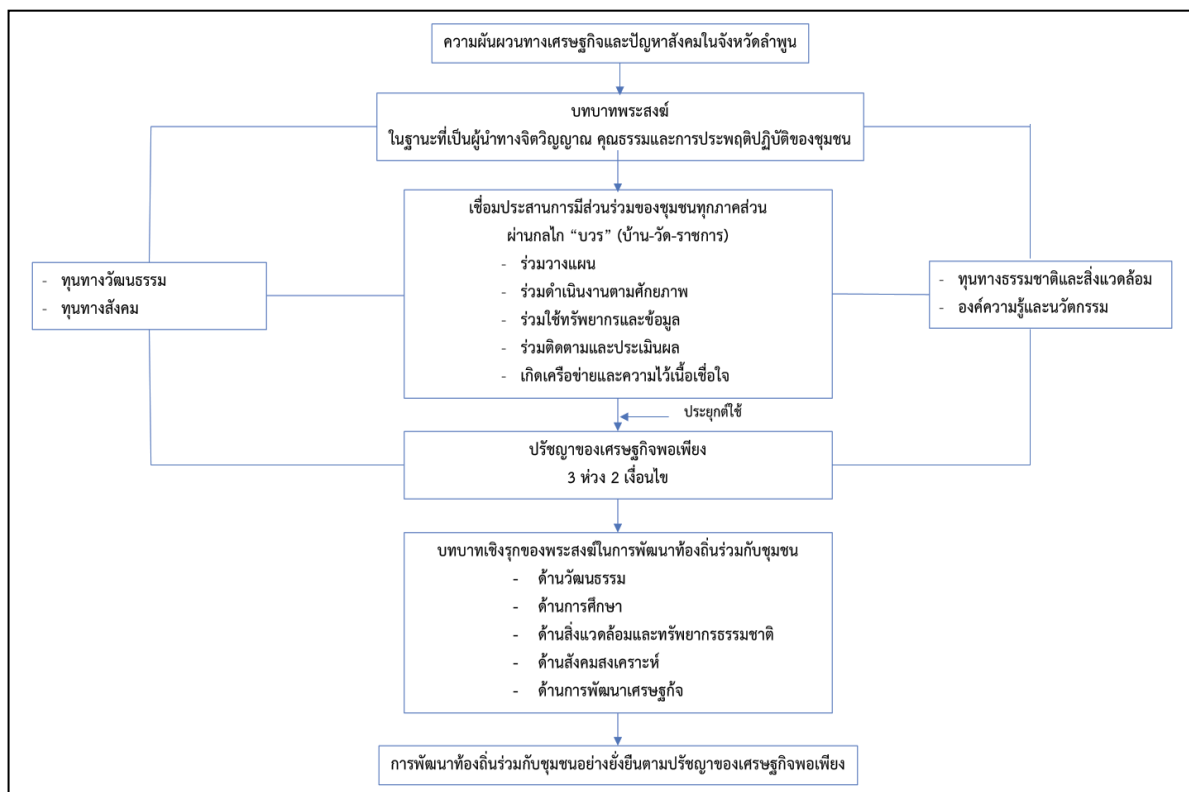
ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นบทบาทพระสงฆ์กับกลไก “บวร” ในการพัฒนาสังคมร่วมกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยพระสงฆ์ในบริบทชุมชนแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ

ทุนทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดลำพูน จังหวัดลำพูนมีศักยภาพด้านทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นจากรากฐานอารยธรรมล้านนา ทั้งโบราณสถาน ทัศนกรรม และวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นทุนทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ (NGThai, 2565) โดยการศึกษาพบว่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรมควบคู่กับการมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยเสริมความเข้มแข็งและความยั่งยืนในระดับท้องถิ่น (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2567) ขณะเดียวกัน แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การอนุรักษ์ป่าชุมชนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำ (กรมประชาสัมพันธ์จังหวัดลำพูน, 2567) ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมกับธรรมชาติอย่างชัดเจน

แนวคิดนี้ช่วยให้เห็นว่า จังหวัดลำพูนมีต้นทุนทางสังคมที่สำคัญจากอัตลักษณ์ล้านนา วิถีชีวิตชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนได้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกับกลไก “บวร” เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างสมดุล ทั้งในมิติด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นสามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังภาพ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ กลไกความร่วมมือ “บวร” (บ้าน-วัด-ราชการ) และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นของจังหวัดลำพูน โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรชุมชนเป็นฐานสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมและภูมิคุ้มกันทางสังคม โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นสามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างสมดุลทั้งด้านวัฒนธรรม การศึกษา สิ่งแวดล้อม สังคมสงเคราะห์ และเศรษฐกิจ อันสะท้อนถึงการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของความรู้ คุณธรรม และการพึ่งพาตนเองตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวินิจฉัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) ซึ่งมีระเบียบวิธีวิจัยดังแสดงได้ต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำพูนในเขตพื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซาง อำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอลี้ รวมทั้งสิ้น 1,887 รูป (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลการพัฒนาจังหวัด, 2565)

กลุ่มตัวอย่าง กำหนดขนาดตามตารางสำเร็จรูปของ Krejcie and Morgan (1970) และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ตามสัดส่วนประชากรพระสงฆ์ในแต่ละอำเภอ เพื่อให้ได้ตัวแทนที่ครอบคลุมบริบท

ทางสังคมของพื้นที่ศึกษา ได้กลุ่มตัวอย่างรวมทั้งสิ้น 320 รูป ประกอบด้วย อำเภอเมืองลำพูน 179 รูป อำเภอ 70 รูป อำเภอป่าซาง 42 รูป และอำเภอบ้านโฮ่ง 29 รูป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 ระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในมิติการพัฒนา 5 ด้าน และส่วนที่ 3 ข้อคำถามที่สะท้อนบทบาทการดำเนินงานของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับกลไกบวร (บ้าน-วัด-ราชการ) ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาในแต่ละด้านได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดที่เกี่ยวข้อง และการศึกษารับรู้ของพื้นที่ในเบื้องต้น โดยแบบสอบถามใช้มาตรวัดแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) 5 ระดับ ตั้งแต่ระดับ “น้อยที่สุด” เท่ากับ 1 คะแนน ถึง “มากที่สุด” เท่ากับ 5 คะแนน และกำหนดเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยตามแนวคิดของบุญชม ศรีสะอาด (2560) โดยใช้วิธีการคำนวณอันตรภาคชั้น ซึ่งมีช่วงความกว้างเท่ากับ 0.80

ทั้งนี้ เครื่องมือได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.80–1.00 และมีการทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.89 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเครื่องมือมีความเชื่อมั่นอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้

งานวิจัยฉบับนี้ได้ผ่านการพิจารณารับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เลขที่ IRBCMRU 2025/252.16.05 ลงวันที่ 5 สิงหาคม 2568 โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภายใต้หลักการคุ้มครองสิทธิ ความสมัครใจ และการรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาประมวลผลและวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) และความถี่ (Frequency) สำหรับอธิบายลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม ในขณะที่ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ใช้สำหรับวิเคราะห์ระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละด้าน และใช้ในการจัดลำดับความสำคัญของบทบาทพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ทั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลระดับการประยุกต์ใช้ฯ นั้น อาศัยเกณฑ์การแปลความหมายของบุญชม ศรีสะอาด (2560) ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	4.51 – 5.00	หมายถึง	มีระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับ	มากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย	3.51 – 4.50	หมายถึง	มีระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับ	มาก
คะแนนเฉลี่ย	2.51 – 3.50	หมายถึง	มีระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับ	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	1.51 – 2.50	หมายถึง	มีระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับ	น้อย
คะแนนเฉลี่ย	1.00 – 1.50	หมายถึง	มีระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับ	น้อยที่สุด

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณจากแบบสอบถามมาสังเคราะห์ร่วมกับกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบวร รวมถึงพัฒนาเป็นแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน

ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามที่ได้จากการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ สามารถแสดงได้ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์จำนวน 320 รูป พบว่า ส่วนใหญ่มีช่วงอายุระหว่าง 31 – 40 ปี (ร้อยละ 26.56) รองลงมาคือช่วงอายุ 41 – 50 ปี (ร้อยละ 23.44) ในด้านพรรษาหรือระยะเวลาที่บวช แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีอายุพรรษาอยู่ในช่วง 11 – 20 พรรษา มากที่สุด (ร้อยละ 40.31) ส่วนตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัด (ร้อยละ 42.81) และพระลูกวัดและผู้ช่วยเจ้าอาวาส (ร้อยละ 35.94) ตามลำดับ สำหรับระดับการศึกษาในสายสามัญส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า (ร้อยละ 35.94) ขณะที่การศึกษาแผนกธรรมส่วนใหญ่สอบได้นักธรรมชั้นเอก (ร้อยละ 62.50) และในแผนกบาลี ส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาเปรียญธรรม (ร้อยละ 60.62) โดยมีผู้ที่ศึกษาในระดับเปรียญธรรม 3-4 ประโยค มากที่สุดในกลุ่มผู้ที่มีวุฒิบาลี (ร้อยละ 17.19) ในเบื้องต้นข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มผู้นำที่มีอำนาจในการตัดสินใจและบริหารจัดการวัด รวมถึงความพร้อมในด้านวุฒิภาวะและความรู้ทางธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน

ระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม แสดงได้ดังนี้

ตารางที่ 1 ระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในแต่ละด้านการพัฒนา (N = 320)

ด้านการพัฒนา	$\bar{x}$	S.D.	ระดับการประยุกต์ใช้
1. ด้านวัฒนธรรม	4.56	0.52	มากที่สุด
2. ด้านการศึกษา	4.46	0.58	มาก
3. ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ	4.44	0.60	มาก
4. ด้านการสังคมสงเคราะห์	4.42	0.62	มาก
5. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ	4.36	0.65	มาก
ภาพรวม	4.45	0.59	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.59) โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม ซึ่งมีการประยุกต์ใช้ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.56$, S.D. = 0.52) ในขณะที่การประยุกต์ใช้ในระดับมากพบในอีก 4 ด้าน เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการศึกษา ($\bar{x} = 4.46$, S.D. = 0.58) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ($\bar{x} = 4.44$, S.D. = 0.60) ด้านสังคมสงเคราะห์ ($\bar{x} = 4.42$, S.D. = 0.62) และด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ($\bar{x} = 4.36$, S.D. = 0.65) สะท้อนให้เห็นถึงการน้อมนำแนวคิดดังกล่าวไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและกิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญที่สุดที่พระสงฆ์ใช้ในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การที่คะแนนส่วนใหญ่อยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์สามารถบูรณาการเงื่อนไขความรู้ (เพราะการรักษาวินัยธรรมเดิมให้คงอยู่ต้องเริ่มจากความเข้าใจที่ถูกต้อง) และความมีภูมิคุ้มกัน (อนุรักษ์ให้เข้มแข็ง ป้องกันไม่ให้กระแสภายนอกมากกลืนกินภูมิปัญญาท้องถิ่น) เข้ากับวิถีชีวิตชุมชนได้อย่างกลมกลืนที่สุด เมื่อพิจารณาในรายละเอียด สามารถวิเคราะห์ลักษณะการนำหลักปรัชญา มาประยุกต์ใช้ได้ดังนี้ 1. การสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม (Cultural immunity) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์ให้ความสำคัญสูงสุดกับการรักษารากเหง้า เพื่อเป็นเกราะป้องกันกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก โดยประเด็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเป็นอันดับแรก ($\bar{x} = 4.70$, S.D. = 0.55) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 75 ระบุว่าได้ปฏิบัติบ่อยที่สุด ข้อมูลนี้สะท้อนว่า พระสงฆ์ใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและความสามัคคีให้แก่ชุมชน 2. การขยายผลสู่สาธารณะ (Active

promotion) คือบทบาทเชิงรุกในการสืบสานและเผยแพร่ โดยประเด็นการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อการเผยแผ่งานประเพณีท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x} = 4.62$, S.D. = 0.60) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดไม่ได้เป็นผู้เก็บรักษา (Passive preserver) แต่เป็นผู้ขับเคลื่อน (Active driver) ให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีพอเพียงอย่างต่อเนื่อง 3. การรักษามรดกภูมิปัญญาและทักษะ (Wisdom & skills) สำหรับการอนุรักษ์องค์ความรู้ ผ่านการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{x} = 4.55$, S.D. = 0.65) และการอนุรักษ์ศิลปะและงานหัตถกรรมท้องถิ่น ($\bar{x} = 4.38$, S.D. = 0.78) ซึ่งเป็นสองลำดับสุดท้ายของด้านนี้

ส่วนการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาทางการศึกษา สามารถจำแนกการประยุกต์ใช้ได้เป็น 2 รูปแบบสำคัญ ดังนี้ 1. การสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมผ่านการให้โอกาส ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้ปรัชญา ที่เด่นชัดที่สุดคือ การสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่เยาวชน ด้วยการให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาส ($\bar{x} = 4.65$, S.D. = 0.58) และการสนับสนุนทุนและวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา ($\bar{x} = 4.48$, S.D. = 0.72) ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้นำหลักการภูมิคุ้มกันที่ตีมาปรับใช้ในรูปแบบของการมอบโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้เยาวชนกลุ่มเปราะบางสามารถพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต 2. การสร้างความรู้และความเข้าใจ (ความรู้รอบรู้) ในมิตินี้ พระสงฆ์เน้นการถ่ายทอดหลักคิดสู่ชุมชนเป็นหลัก โดยการเผยแพร่ความรู้และปรัชญา ในชุมชน ($\bar{x} = 4.58$, S.D. = 0.65) และเผยแพร่ความรู้ในโรงเรียน ($\bar{x} = 4.35$, S.D. = 0.82) ทั้งนี้ ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดในด้านนี้ คือ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน ($\bar{x} = 4.22$, S.D. = 0.88) ซึ่งอาจสะท้อนว่า การขับเคลื่อนในรูปแบบกิจกรรม (Activity-based) เช่น การแจกทุนหรือการเทศนา มีความคล่องตัวและปฏิบัติได้บ่อยครั้งกว่าการขับเคลื่อนในรูปแบบการจัดการพื้นที่ (Area-based) หรือการสร้างศูนย์เรียนรู้ถาวร โดยสรุปแล้ว พระสงฆ์มีการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม โดยการให้ (ทาน/โอกาส) และการสอน (ปัญญา/ความรู้) เป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังอาศัยความพอประมาณมาจัดการทรัพยากร/อุปกรณ์การศึกษาที่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งเป็นการวางรากฐานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางศาสตร์พระราชาอย่างเป็นรูปธรรม

ในขณะที่ การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มุ่งเน้นไปที่ความสะอาดและความปลอดภัย (Cleanliness and Safety) เป็นสำคัญ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า รูปแบบการประยุกต์ใช้ของพระสงฆ์ได้สะท้อนหลักความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันได้ดังนี้ 1. การประยุกต์ใช้ผ่านการจัดการขยะและมลพิษ (Waste and pollution management) โดยพระสงฆ์ให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาใกล้ตัวที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การส่งเสริมการจัดการขยะชุมชน ($\bar{x} = 4.60$, S.D. = 0.58) และการส่งเสริมการจัดการปัญหาหมอกควันและไฟป่า ($\bar{x} = 4.52$, S.D. = 0.68) ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อเป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระสงฆ์เน้นความพอประมาณ ในการบริโภค (ลดขยะ) และการสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพให้ชุมชน (ลดหมอกควัน) ซึ่งถือเป็นการลงมือปฏิบัติที่ชัดเจนกว่าบทบาทการรณรงค์ทั่วไป 2. การประยุกต์ใช้ผ่านการสร้างจิตสำนึก (Consciousness building) โดยการสร้างจิตสำนึกให้แก่เด็กและเยาวชนด้านสิ่งแวดล้อม ($\bar{x} = 4.58$, S.D. = 0.62) และการสร้างเครือข่ายสิ่งแวดล้อม ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.70) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานที่ควบคู่กันไประหว่างการทำให้พื้นที่ให้ดี (วัดสะอาด/อากาศดี) และการสอนคนให้ดี (เยาวชนตระหนักรู้) 3. การประยุกต์ใช้ผ่านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resource conservation) ได้แก่ การส่งเสริมการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ($\bar{x} = 4.40$, S.D. = 0.75) ทรัพยากรน้ำ ($\bar{x} = 4.28$, S.D. = 0.82) และทรัพยากรดิน ($\bar{x} = 4.22$, S.D. = 0.85) โดยการจัดการทรัพยากรดินและน้ำนั้น ต้องอาศัยทักษะทางการเกษตรหรือวิศวกรรมชลประทาน จึงอาจไม่ใช่กิจวัตรโดยตรงของพระสงฆ์เท่ากับการจัดการขยะภายในวัด การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาด้านนี้จึงเป็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เร่งด่วนและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมากที่สุด สอดคล้องกับการนำเอาความมีเหตุผลมาใช้ในการจัดการแก้ปัญหาหมอกควันและขยะ โดยเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันในการอนุรักษ์ป่าและน้ำเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางทรัพยากรให้ชุมชน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านสังคมสงเคราะห์นั้น ผลการศึกษาสามารถจำแนกและวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ปรัชญา ได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้ 1. การประยุกต์ใช้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม (Building social immunity) ซึ่งพระสงฆ์เน้นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในเชิงป้องกันและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีมากที่สุด โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเป็นอันดับแรก คือ การรณรงค์การลด ละ เลิก อบายมุขในกลุ่มเด็ก เยาวชนและประชาชนในงานบุญประเพณีต่างๆ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x} = 4.52$, S.D. = 0.68) และการรณรงค์ให้มีการกำหนดเขตพื้นที่ปลอดภัยจากเหล้าและบุหรี่ ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.72) ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์ตีความคำว่าความพอเพียงในบริบทสังคมสงเคราะห์ว่าหมายถึง

June 5, 2026 Payap University.

การสร้างเกราะป้องกันชุมชนจากความเสี่ยงและอบายมุข ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงทางสังคมในระยะยาว 2. การประยุกต์ใช้เพื่อการแบ่งปันและการใช้สติปัญญา (Sharing & wisdom) ในมิติของการช่วยเหลือและการแก้ปัญหาโดยการอุปถัมภ์เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการไว้ในความดูแล ($\bar{x} = 4.38$, S.D. = 0.75) ซึ่งแสดงถึงคุณธรรมเรื่องการแบ่งปัน (Sharing) และการเป็นผู้ส่งเสริมให้ใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ($\bar{x} = 4.32$, S.D. = 0.78) เป็นการนำหลักความมีเหตุผลมาใช้ระงับข้อพิพาท ผลการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ผ่านด้านการสังคมสงเคราะห์ แสดงให้เห็นว่าการสงเคราะห์สังคมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์จังหวัดลำพูน มิได้จำกัดอยู่เพียงการแจกของ หรือการสงเคราะห์วัตถุ แต่เน้นหนักที่การจัดระเบียบสังคมเชิงพุทธ (Buddhist social order) ผ่านการรณรงค์ลดละเลิกอบายมุข เพื่อสร้างสังคมที่รู้เท่าทันและมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแรง สะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์ขับเคลื่อนด้วยเงื่อนไขคุณธรรมในทุกกิจกรรม และเน้นความมีภูมิคุ้มกันเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน โดยอาศัยความมีเหตุผลเป็นเครื่องมือในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง

สุดท้าย การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เป็นการประยุกต์ใช้ภายใต้การใช้เงื่อนไขคุณธรรมนำทาง ในการตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก และเงื่อนไขความรู้ในการฝึกอาชีพเพื่อให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้ความมีภูมิคุ้มกันเป็นตัวกำกับเพื่อสร้างความมั่นคงต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลการศึกษา พบว่าการนำหลักปรัชญา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจำแนกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1. การสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิด (Mindset building) ซึ่งมีจุดเริ่มต้นของการประยุกต์ใช้ปรัชญา ที่สำคัญที่สุดสำหรับพระสงฆ์นั้นคือ การสร้างฐานความคิด โดยพบว่าประเด็นการส่งเสริมให้ดำรงตนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเป็นอันดับแรก ($\bar{x} = 4.62$, S.D. = 0.60) อยู่ในระดับการประยุกต์ใช้มากที่สุด โดยมีกลุ่มตัวอย่างถึงร้อยละ 70.31 ระบุว่าพระสงฆ์ได้นำประเด็นนี้มาปฏิบัติบ่อยที่สุดในการพัฒนาชุมชน ข้อมูลนี้ยืนยันว่า พระสงฆ์เน้นการปลูกฝังความพอประมาณและความมีเหตุผล ให้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านก่อนที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาวัตถุ 2. การสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางสังคม (Social safety net) ในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูล พระสงฆ์ได้ประยุกต์ใช้หลักการแบ่งปันเพื่อลดความเสี่ยงในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยประเด็นการจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีค่าเฉลี่ยตามมาเป็นอันดับที่สอง ($\bar{x} = 4.45$, S.D. = 0.75) แสดงให้เห็นบทบาทของวัดที่เป็นที่พึ่งพิงยามยากและเป็นกลไกสวัสดิการชุมชนขั้นพื้นฐาน 3. การส่งเสริมทักษะและอาชีพ (Skill & career promotion) ด้วยการให้ความรู้ (Knowledge) และการมีคุณธรรม (Moral) ในการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชน ($\bar{x} = 4.32$, S.D. = 0.80) การประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพฝีมือแรงงาน ($\bar{x} = 4.25$, S.D. = 0.78) และลำดับสุดท้ายคือ การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างอาชีพอย่างเป็นธรรม ($\bar{x} = 4.18$, S.D. = 0.85)

หากพิจารณาถึงองค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข) ในฐานะกลไกการขับเคลื่อน (Mechanism) การพัฒนาชุมชนตามหลักบวรของพระสงฆ์ในการประยุกต์ใช้ในทุกด้านที่พัฒนาแล้ว จะเห็นว่าพระสงฆ์ไม่ได้ใช้ทุกองค์ประกอบในสัดส่วนที่เท่ากัน แต่มีการปรับเปลี่ยนตามบริบทของกิจกรรมการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับเป้าหมายของงานแต่ละด้าน โดยไม่ได้ยึดติดกับกรอบเดิมๆ แต่เลือกใช้คุณธรรมเป็นจุดเริ่มต้น และใช้ปัญญา (ความรู้และเหตุผล) เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาอย่างแท้จริง ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเชิงบูรณาการตามภารกิจการพัฒนาท้องถิ่นของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน

ด้านการพัฒนา	องค์ประกอบที่เด่นที่สุด	เหตุผลเชิงกลยุทธ์
วัฒนธรรม	เงื่อนไขความรู้ + ภูมิคุ้มกัน	เพื่อรักษาความถูกต้องและคงอยู่ของรากเหง้า
การศึกษา	เงื่อนไขความรู้ + คุณธรรม	เพื่อสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ	ความมีเหตุผล + ภูมิคุ้มกัน	เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตและรักษาต้นทุนธรรมชาติ
สังคมสงเคราะห์	เงื่อนไขคุณธรรม	เพื่อขับเคลื่อนด้วยความเมตตา (จิตวิญญาณ)
เศรษฐกิจ	เงื่อนไขคุณธรรม + ความรู้	เพื่อการแบ่งปันและการพึ่งตนเอง

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระสงฆ์ได้ยกระดับจากการเป็นผู้นำทางศาสนาสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่เชื่อมประสานกลไกบวรเข้าด้วยกัน ส่งผลให้การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทจังหวัดลำพูน

ไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดทางทฤษฎี แต่เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่พึ่งพาตนเองได้จริงทั้งในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับคน (การสร้างจิตสำนึก) และความมั่นคง (กองทุนช่วยเหลือ) เป็นลำดับแรก ส่วนการพัฒนาในเชิงพาณิชย์ (การท่องเที่ยว/การประสานงานฝึกอาชีพ) เป็นบทบาทเสริมที่พระสงฆ์ดำเนินการควบคู่กันไปตามบริบทความพร้อมของแต่ละพื้นที่ บนพื้นฐานของความรู้คู่คุณธรรม

ทั้งนี้ ผลการศึกษาพบว่าพระสงฆ์มีระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุดในทุกด้าน อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะของการเก็บข้อมูลที่ใช้แบบสอบถามซึ่งเป็นการประเมินตนเองของกลุ่มตัวอย่าง (Self-report) เนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามเป็นพระสงฆ์ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำทางศีลธรรมและสังคม จึงอาจมีแนวโน้มในการตอบที่สะท้อนภาพลักษณ์เชิงบวกต่อบทบาทและการปฏิบัติของตนเอง อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในแต่ละด้านยังแสดงให้เห็นความแตกต่างของระดับค่าเฉลี่ยและลักษณะการประยุกต์ใช้ที่สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ จึงสะท้อนให้เห็นแนวโน้มของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จริงในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ ในการศึกษาครั้งต่อไปอาจเพิ่มการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มคุณลักษณะของพระสงฆ์ เช่น อายุพรรษา ระดับการศึกษา หรือบทบาททางการปกครอง รวมถึงใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมด้วย เพื่อช่วยอธิบายผลการวิจัยให้มีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น

2. ผลการวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบวรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อพิจารณาระดับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนในภาพรวม และจำแนกเป็นรายด้านการพัฒนา ร่วมกับผลการศึกษาที่ได้จากข้อคำถามที่สะท้อนบทบาทการดำเนินงานของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับกลไกบวร (บ้าน-วัด-ราชการ) แล้ว ทำให้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่ได้แสดงบทบาทเพียงแค่ผู้สอนหลักธรรม แต่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผ่านการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและกลไกบวรในการสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และราชการ โดยสามารถจำแนกบทบาทเชิงรุกได้ 5 ด้าน ดังนี้

ตารางที่ 3 บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นบนพื้นฐานของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ด้านการพัฒนา	บทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนการพัฒนา	ลักษณะการดำเนินงานที่พบ
1. ด้านวัฒนธรรม	เป็นผู้ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนา	ใช้จารีตประเพณีล้านนาเชื่อมโยงความศรัทธาเพื่อสร้างความร่วมมือและความสามัคคีในชุมชน
2. ด้านการศึกษา	เป็นผู้ส่งเสริมการลดความเหลื่อมล้ำทางปัญญา	มุ่งเน้นการให้โอกาสทางการศึกษาและที่พักพิงแก่เด็กด้อยโอกาสและกลุ่มเปราะบางในพื้นที่
3. ด้านสิ่งแวดล้อม	เป็นผู้จัดการวิกฤตนิเวศส่วนรวม	เป็นผู้นำในการจัดการขยะชุมชนและรณรงค์แก้ไขปัญหามลพิษอย่างเป็นรูปธรรม
4. ด้านสังคมสงเคราะห์	เป็นผู้เสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม	การรณรงค์ลดละเลิกอบายมุขและดูแลคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน
5. ด้านเศรษฐกิจ	เป็นผู้ปลูกฝังฐานคิดความพอเพียง	การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านสัมมาอาชีพ และการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าเพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน

จากตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมมิติการพัฒนาโดยไม่ได้แยกส่วนงานทางธรรมออกจากงานทางโลก แต่ใช้กลไกทางวัฒนธรรมและการศึกษาเป็นตัวนำ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน

3. ผลการสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน

จากข้อค้นพบเชิงปริมาณและการวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ ผู้วิจัยสามารถเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูนได้ 3 แนวทางสำคัญ ดังนี้

แนวทางที่ 1 การมุ่งเน้นการเสริมทักษะให้พระสงฆ์ปรับบทบาทจากผู้รักษาจารีตสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Learning facilitator) โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมล้านนาและประเพณีท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วมของคนทุกวัย พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการสร้างโอกาสทางการศึกษาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและปลูกฝังจิตสำนึกความพอเพียงตั้งแต่ระดับเยาวชน ซึ่งถือเป็นการการขับเคลื่อนฐานรากทางปัญญาและทุนทางสังคมภายใต้การพัฒนาด้านวัฒนธรรมและการศึกษา

แนวทางที่ 2 การยกระดับบทบาทพระสงฆ์สู่การเป็นผู้ออกแบบกระบวนการทางสังคม (Social architect) โดยทำงานเชิงบูรณาการร่วมกับเครือข่ายสุขภาพและท้องถิ่นเพื่อจัดทำฐานข้อมูลกลุ่มเป้าหมายเชิงรุก เน้นการสร้างพื้นที่วัดและชุมชนให้เป็นเขตปลอดภัยปลอดยาเสพติดและอบายมุข ควบคู่ไปกับการนำชุมชนจัดการวิกฤตสิ่งแวดล้อม (เช่น ขยะและหมอกควัน) เพื่อสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันและสภาวะทางสังคมภายใต้การพัฒนาด้านสังคมสงเคราะห์และสิ่งแวดล้อม)

แนวทางที่ 3 การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ให้เป็นต้นแบบนวัตกรรมวิถีพอเพียง (Sufficiency innovator) ที่สามารถเชื่อมโยงทรัพยากรของวัดและภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านมาสร้างพื้นที่เรียนรู้สัมมาอาชีพที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำเกษตรอินทรีย์หรือตลาดสีเขียวในวัด เพื่อรณรงค์ให้ชาวบ้านลดรายจ่าย พึ่งพาตนเองได้ และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งถือเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานรากภายใต้การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

โดยสรุปแล้ว แนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำพูน มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ให้สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผ่านการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรม กลไกวัด และการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยพระสงฆ์ควรได้รับการส่งเสริมบทบาททั้งในฐานะผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ผู้ออกแบบกระบวนการทางสังคม และต้นแบบนวัตกรรมวิถีพอเพียง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชน อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาท้องถิ่นบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างป็นรูปธรรมและยั่งยืน

การสรุปผล

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีบทบาทสำคัญในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในระดับมากในทุกมิติการพัฒนา ทั้งด้านวัฒนธรรม การศึกษา สิ่งแวดล้อม สังคม สงเคราะห์ และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชนผ่านทุนทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์มีได้ทำหน้าที่เพียงผู้นำทางศาสนาเท่านั้น แต่ได้ยกระดับบทบาทสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ใช้กลไกวัด (บ้าน-วัด-ราชการ) เป็นเครื่องมือในการเชื่อมประสานความร่วมมือของคนในชุมชน ทั้งใน

ด้านการสร้างโอกาสทางการศึกษา การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม การสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม และการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

ดังนั้น เมื่อทำการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนา พบว่า การขับเคลื่อนบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในอนาคตควรมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพพระสงฆ์ให้สามารถทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการความสะอาดในการเรียนรู้ ผู้ออกแบบกระบวนการทางสังคม และต้นแบบนวัตกรรมวิถีพอเพียง เพื่อบูรณาการทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นที่มั่นคง สมดุล และยั่งยืนบนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีบทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนความพอเพียงในระดับสูง โดยมีด้านวัฒนธรรมโดดเด่นที่สุด ซึ่งสะท้อนการใช้ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ถิ่นนาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความร่วมมือตามแนวคิดของ Bourdieu (1986) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการสุริยพงษ์ อธิโต (ศรีเทพ) (2569) และ สุวิทย์ คงสงค์ (2562) ที่พบว่าทุนทางศรัทธาสามารถแปรเปลี่ยนเป็นพลังในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยในประเด็นความเข้มแข็งของเครือข่ายนี้ ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ กิตติ์ ขวัญนาถ (2559) ที่พบว่าการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์ในบางพื้นที่ยังเป็นลักษณะการทำงานแบบโดดเดี่ยว (Isolated action) ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นว่าบริบทพื้นที่จังหวัดลำพูนมีกลไกประสานงานผ่านบรรพตที่แน่นหนากว่า อันเป็นผลมาจากกระบวนการระเบิดจากข้างในตามหลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ดึงเอาต้นทุนทางสังคมในพื้นที่มาใช้อย่างเต็มศักยภาพ

ในมิติด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อม และสังคมสงเคราะห์ที่มีค่าเฉลี่ยสูง ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบกระบวนการทางสังคม (Social architect) เพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ร่วมสมัย ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ กัลยากร ลามเดโช, และสมบุญ สุขสำราญ (2565) ที่พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการยกระดับการสร้างพื้นที่สู่ความมั่นคงหลังวิกฤตโควิด-19 แต่ในทางกลับกัน ผลการวิจัยด้านบทบาททางเศรษฐกิจและการศึกษาเชิงรุกของพระสงฆ์กลับไม่สอดคล้องกับข้อค้นพบของพระครูปลัดอัมพร อำภำโร (นุชประเสริฐ) และคนอื่น ๆ (2568) และพระมหาบรรจง สุธีโร (ภูนาภิพัฒน์) และคนอื่น ๆ (2568) ที่ระบุถึงทัศนคติเชิงลบของฆราวาสต่อการที่พระอยู่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ และปัญหาช่องว่างทางเทคโนโลยีในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งความแตกต่างนี้แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีการปรับตัวสู่ความทันสมัยและสามารถประยุกต์ใช้หลักความพอเพียงเป็นเกราะกำบังทางจริยธรรมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากได้เหนือกว่าบริบทเมืองใหญ่อื่นๆ อันสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสุนทร ชาดเมธี (สุดชา) และคนอื่น ๆ (2568) ที่มุ่งเน้นการสร้างชุมชนพุทธธรรมที่พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล

เมื่อพิจารณาในเชิงแนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-based Development) ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของบทบาทพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนไม่ได้เกิดจากการใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพียงในเชิงนามธรรม แต่เกิดจากการเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และกลไกบรรพตเข้ากับบริบทเฉพาะของพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับต้นทุนภายในพื้นที่ (Endogenous development) และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development, [OECD] 2019) โดยเฉพาะในพื้นที่ถิ่นนาที่วัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลให้พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้พร้อมกัน

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนความเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) หลายมิติ ได้แก่ SDG 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ SDG 11 เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน SDG 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ SDG 16 สังคมสงบสุขและสถาบันที่เข้มแข็ง (United Nations, 2015) โดยบทบาทของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน

June 5, 2026 Payap University.

มิได้จำกัดอยู่เพียงการเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนา แต่ได้ขยายไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเอง การลดความเปราะบาง และการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม แม้บทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์จะสะท้อนศักยภาพของสถาบันศาสนาในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมสมัย แต่ความยั่งยืนของบทบาทดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยสำคัญ เช่น การถ่ายทอดภาวะผู้นำระหว่างรุ่น การสนับสนุนจากเครือข่ายภาครัฐและท้องถิ่น ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรมีการศึกษาต่อยอดในอนาคต เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของสถาบันศาสนาในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้ว ผลการอภิปรายสะท้อนว่า พระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนมีบทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกลไกบวรและทุนทางวัฒนธรรมล้านนา โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นมิติที่โดดเด่นที่สุด แสดงให้เห็นว่าวัดยังคงเป็นศูนย์กลางสำคัญของการพัฒนาชุมชนทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษา สิ่งแวดล้อม และสังคมสงเคราะห์ สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันให้ชุมชน อย่างไรก็ตาม ความยั่งยืนของบทบาทดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนจากเครือข่ายชุมชน ภาครัฐ และความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัยในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยสนับสนุนการทำงานร่วมกันผ่านกลไกบวรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม

2. ควรมีการสนับสนุนงบประมาณและเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม และการสร้างพื้นที่เรียนรู้ของชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ (การนำไปใช้)

1. ควรพัฒนาหลักสูตรหรือกระบวนการอบรมสำหรับพระสงฆ์ด้านการพัฒนาชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเสริมศักยภาพพระสงฆ์ให้สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. วัดควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ชุมชนที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ทุนทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างอาชีพและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมแก่ประชาชนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในระดับรายการ (Case Study) เพื่อถอดบทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความร่วมมือและการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชน

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน เช่น พื้นที่ชนบท พื้นที่กึ่งเมือง และเมืองใหญ่ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3. ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลร่วมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่วัดและชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้และการพัฒนาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสังคมยุคใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมประชาสัมพันธ์จังหวัดลำพูน. (2567). ลำพูนพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำ (Low Carbon Tourism).
<https://lamphun.prd.go.th/th/content/category/detail/id/33/iid/261909>
- กิตติ์ ขวัญนาถ. (2559). การศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ [วิทยานิพนธ์ปริญญา
 สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]
https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2016/TU_2016_5705037108_5404_4049.pdf
- กัลยกร ลาภโตโซ, และสมบุรณ์ สุขสำราญ. (2565). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย. *วารสารมณีเชษฐาราม*, 5(1), 1-16.
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลการพัฒนาจังหวัด. (2565). แผนพัฒนาจังหวัดลำพูน พ.ศ. 2566-2570 ฉบับทบทวน พ.ศ. 2567.
 สำนักงานจังหวัดลำพูน.
- ธวัชชัย จันจุฬา, พระครูปริยัติเจติยานุรักษ์, เยื้อง ปั่นเหน่งเพ็ชร, และปฐม บัญศรีตัน. (2568). รูปแบบการทำงานของเครือข่าย
 พระสงฆ์นักพัฒนาชุมชน ภาคเหนือตอนบน. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 16(1), 37-47.
- ณัฐนันท์ คำอ่อน และ ชาญยุทธ หาญชนะ. (2565). การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติระดับครัวเรือนของ
 ประชาชน ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญา
 พัฒน์*, 4(4), 127-136.
- นิเทศ สันนาริ, พระมหาวิระศักดิ์ อภินนทเวที, เรียงดาว ทะชาลี, ชัยนัต บัญพิโย, จรัส ลีกา, และมาริสสา ไสวงาม. (2563). การ
 ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนของวัดและชุมชนในจังหวัดขอนแก่น. *วารสารสันติศึกษา
 ปรีทัศน์ มจร*, 8(2), 387-404.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). *การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 10)*. สุวีริยาสาส์น.
- พระครูนิรมิต เวฬุวัน, และศิริโรจน์ นามเสนา. (2564). บทบาทพระสงฆ์อำเภอบรรพตพิสัยในการส่งเสริมการดำรงชีวิตของ
 ประชาชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 4(1), 13-22.
- พระครูปลัดอัมพร อภำโร (นุชประเสริฐ), มะลิ ทิพย์ประจง, พระใบฎีกาสุชินธนะ อนินธิโต, นพวรรณ ไชยชนะ, และบุญยืน งาม
 เปี่ยม. (2568). บทบาทของพระสงฆ์และความศรัทธาในยุคดิจิทัล การวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยาและพุทธศาสนศึกษา.
วารสารสหศาสตร์การพัฒนาลังคม, 3(5), 806-818.
- พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จันทวโร), พระครูโสภาสนนทกิตติ์, และสมศักดิ์ บุญปุ. (2566). การบริหารวัดให้เป็นพื้นที่การ
 เรียนรู้วิถีพุทธในจังหวัดนนทบุรี. *วารสาร มจร บาลีศึกษายุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 9(1), 254-264.
- พระเด่นชัย ยโสโร (สุขพิพัฒน์), พระศิลา ศักดิ์สุเมธ, และวิมลพร สุวรรณแสนทวี. (2565). บทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนา
 ชุมชนและสังคม. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย*, 5(1), 175-186.
- พระพันธ์วัฒน์ ธมมวฑฒโน (ภูมิรัง), และวิทยา ทองดี. (2565). สังคม ไทยกับการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวพระพุทธ
 ศาสนา. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(3), 301-314.
- พระมหาบรรจง สุธีโร (ภูนาภิพัฒน์), อมรชญา ชินศรี, ธีรพงษ์ แหวนเพชร, กิตติคุณ ประสงค์, และวิวัฒน์ ภาคแก้ว. (2568).
 พระพุทธศาสนากับเทคโนโลยีดิจิทัล: โอกาสและความท้าทายในการเผยแผ่ธรรมะยุคใหม่. *วารสารนิสิตวั่ง*, 27(2), 144-
 155.
- พระมหาสุนทร ชาตเมธี (สุดชา), สมโภชน์ ตราชู, และพระมหาพรพันธุ์ วรปญโญ (กระจายศรี). (2025). พุทธธรรมกับการปกป้อง
 สิ่งแวดล้อมในโลกดิจิทัล. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร.อุบลราชธานี*, 7(1), 2129-2142.

June 5, 2026 Payap University.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, สายชล ปัญญชิต, ฤเบศ วริชชานนท์, พงษ์พัฒน์ ไหมจันทร์ดี, พระครูโสภณพุทธศาสตร์, พระปลัดสรวิชัย อภิปัญญา, นัชชา ทากุดเรือ, และธีรวัฒน์ กัมมาหวงศ์. (2560). *การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา* [รายงานวิจัย]. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุธีรัตนบัณฑิต, และพระอุดมบัณฑิต. (2565). นโยบายและมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของพระสงฆ์ในสังคมไทย. *วารสาร มจร การพัฒนาลัทธิธรรม*, 7(2), 85-97.

พระอธิการสุริยพงษ์ อธิโต (ศรีเทพ). (2569). พลวัตการขับเคลื่อนพลังทางสังคมเพื่อการสืบสาน และสร้างสรรค์ประเพณีท้องถิ่นในกลุ่มน้ำตาปี. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, 9(3), 13-22.

เริงธรรม สังข์ทอง. (2566). การปฏิรูปการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชา. *วารสารปราชญ์ประชาคม*, 1(1), 42-55.

ศุภณัฐมานุษยวิทยาสิรินธร. (2567). *บ้านสันคเยอม ลำพูน: ทิวทัศน์วัฒนธรรมกับความยั่งยืนของชุมชน*. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/582>

ส่งเสริม แสงทอง, พัลลภ หารุคำจา, และทิพาภรณ์ เยสุวรณ์. (2563). การขับเคลื่อนเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงภายใต้เศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียง: พื้นที่ต้นแบบอำเภอจาง. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(sup), 20-32.

สุวิทย์ คงสงค์. (2562). *ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร* [ดุ ษ ฎี นิ พ น ธ์ ป ริ ญ ญา ป ร ัช ญา ดุ ษ ฎี บัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา]. <https://buuir.buu.ac.th/xmlui/handle/1234567890/7908>

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2560). *แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (พิมพ์ครั้งที่ 3). อรุณการพิมพ์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570)*. <https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/>

อิทธิศักดิ์ จิราภรณ์วาริ. (2567). ประเทศไทยกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารบริหารการพัฒนานวัตกรรมเชิงบูรณาการ*, 2(2), 1-15.

เอกวิทย์ มณีธร และศุภลักษณ์ เหลี่ยมวรารุณ. (2565). พฤติกรรมการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก. *วารสารการเมือง การบริหารและกฎหมาย*, 14(3), 1-24.

NGThai. (2565). *Lamphun City Lab*กับการฟื้นฟูเมืองผ่านทุนวัฒนธรรม. https://ngthai.com/cultures/44366/lumphun_creative_city/

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2019). *Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers, OECD Multi-level Governance Studies*. OECD Publishing

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations.

สถานะของสัตว์เลี้ยงในกฎหมายครอบครัวไทย : ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ
A Comparative Study of the Legal Status of Companion Animals in Thai Family Law and
Foreign Legal Systems

ชนัญฐา ปรีชาหาญ^{1*} และ สุชาดา รัตนพิบูลย์²
Chanattha Preechaharn^{1*} and Suchada Rattanapibul²

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาพัฒนาการสถานะทางกฎหมายของสัตว์เลี้ยงในบริบทกฎหมายครอบครัว และเปรียบเทียบแนวทางการรับรองสถานะของสัตว์เลี้ยงระหว่างไทยกับต่างประเทศ ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์เลี้ยงในสังคมร่วมสมัย ซึ่งเปลี่ยนการมองสัตว์จากทรัพย์สินไปสู่สมาชิกในครอบครัว ที่มีความผูกพันทางอารมณ์และมีบทบาททางสังคม อันสะท้อนผ่านปรากฏการณ์ pet humanization และโครงสร้างครอบครัวร่วมสมัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารและศึกษากฎหมายเปรียบเทียบของไทยกับของสวีเดน แลนด์ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา (รัฐบริติชโคลัมเบีย) ซึ่งมีพัฒนาการในการรับรองสัตว์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก และเปิดโอกาสให้ศาลพิจารณาหลักประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยงและแนวคิดเกี่ยวกับ pet custody ในข้อพิพาททางครอบครัว

ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มของกฎหมายต่างประเทศมีไต่ระดับสัตว์ให้เป็นบุคคลตามกฎหมาย หากแต่พัฒนาไปสู่การรับรองสัตว์ให้มีสถานะเป็นทรัพย์สินพิเศษ หรือกึ่งทรัพย์สิน ที่ต้องคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์และความสัมพันธ์เชิงครอบครัว ขณะที่กฎหมายไทยยังคงยึดหลักการมองสัตว์เลี้ยงเป็นทรัพย์สิน ส่งผลให้ข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงยังไม่สามารถสะท้อนสวัสดิภาพของสัตว์และความผูกพันทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงเสนอให้พัฒนากฎหมายครอบครัวไทยเพื่อรองรับสถานะของสัตว์เลี้ยงในลักษณะทรัพย์สินพิเศษ และเปิดโอกาสให้ศาลสามารถพิจารณาปัจจัยด้านสวัสดิภาพและความสัมพันธ์ทางอารมณ์ในการกำหนดรูปแบบการดูแลสัตว์เลี้ยงได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ : สัตว์เลี้ยง กฎหมายครอบครัว ผลประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง หลักการดูแลสัตว์เลี้ยง

Abstract

The objective of this research is to examine the development of the legal status of companion animals within the context of family law and to comparatively analyze the legal approaches adopted in Thailand and foreign jurisdictions. The study is conducted within the contemporary social context in which the human-animal relationship has evolved from viewing animals merely as property to recognizing them as family members possessing emotional significance and social roles, as reflected in the phenomena of pet humanization and modern family structures.

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000

อีเมล: 6706040024@payap.ac.th

² อาจารย์ ดร., ประธานคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50000

อีเมล: rsuchada@hotmail.com

This research employs documentary research and comparative legal analysis of Thai law with the laws of Switzerland, France, the United States of America, Australia, and Canada (British Columbia), that have progressively recognized animals as sentient beings and have enabled courts to consider the best interests of companion animals and concepts relating to pet custody in family disputes.

The findings reveal that foreign legal systems have not elevated animals to the status of legal persons but have developed legal frameworks recognizing animals as a special category of property or quasi-property requiring consideration of animal welfare and familial relationships. In contrast, Thai law continues to adhere to the traditional property-based approach, resulting in legal disputes involving companion animals being unable to adequately reflect animal welfare and the emotional bonds between humans and animals. Accordingly, this study proposes that Thai family law should recognize companion animals as a special category of property and permit courts to consider animal welfare and emotional relationships when determining appropriate custody arrangements.

Keywords: companion animal, family law, best interest of animals, pet custody

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน โดยในระยะแรกสัตว์ถูกใช้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นแรงงาน ทรัพย์สิน เครื่องยังชีพ หรือแม้กระทั่งใช้เป็นสินค้าในการสมรส (นพพนธ์ ดำวงศ์, 2558) สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์ถูกจัดวางอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentrism) และถูกมองในฐานะ “ทรัพย์สิน” ของมนุษย์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมมนุษย์พัฒนาเข้าสู่บริบทสังคมเมืองและครอบครัวสมัยใหม่ บทบาทของสัตว์เลี้ยงได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะสัตว์เลี้ยงในครัวเรือนที่เริ่มได้รับการยอมรับในฐานะ “สมาชิกในครอบครัว” มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครอบครัวร่วมสมัย เช่น กลุ่ม DINK (Double Income, No Kids) และ DINKWAD (Double Income, No Kids, With A Dog) ยังสะท้อนแนวโน้มการลดลงของอัตราการมีบุตรและการเพิ่มบทบาทของสัตว์เลี้ยงในฐานะ “สมาชิกครอบครัว” มากยิ่งขึ้น (Morgan Stanley Research, 2020) ปัจจุบันดังกล่าวส่งผลให้ตลาดสัตว์เลี้ยงทั่วโลกเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยคาดการณ์ว่ามูลค่าตลาดสัตว์เลี้ยงโลกจะเติบโตเฉลี่ยประมาณร้อยละ 7.2 ต่อปี ขณะที่ Krungthai COMPASS (2564) ชี้ว่าตลาดสัตว์เลี้ยงในประเทศไทยยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่องแม้อยู่ในช่วงภาวะเศรษฐกิจชะลอตัว สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของสถานะสัตว์เลี้ยงจาก “ทรัพย์สิน” ไปสู่ “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” (sentient beings) มากยิ่งขึ้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด “Pet Humanization” ซึ่งสะท้อนการที่มนุษย์ให้สถานะ สัตว์เลี้ยงเสมือนบุคคลหรือสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัว ทั้งในเชิงอารมณ์และวิถีชีวิตร่วมกัน ผลการศึกษาของ Morgan Stanley Research (2020) พบว่าผู้เลี้ยงสัตว์จำนวนมากทั่วโลกมองสัตว์เลี้ยงเสมือนสมาชิกในครอบครัวหรือบุตร ขณะที่ Krungthai COMPASS (2564) ระบุว่าแนวโน้มดังกล่าวกำลังขยายตัวในสังคมไทย โดยเฉพาะในเขตเมืองและกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

ในเชิงจิตวิทยา Bowlby (1969) ได้อธิบายผ่านทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) ว่ามนุษย์มีแนวโน้มสร้างสายสัมพันธ์ทางอารมณ์กับสิ่งมีชีวิตอื่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ขณะที่ Levinson (1969) เสนอแนวคิด Animal-Assisted Therapy ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสัตว์สามารถมีบทบาทในการเยียวยาสุขภาพจิตและลดความโดดเดี่ยวของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่าสัตว์เลี้ยงมิได้มีคุณค่าเพียงในเชิงเศรษฐกิจหรือกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังมีคุณค่าทางอารมณ์และจิตวิทยาอย่างมีนัยสำคัญต่อมนุษย์

แม้บริบททางสังคมและแนวคิดเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน แต่กฎหมายไทยยังคงกำหนดให้สัตว์เป็นทรัพย์สินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 138 ส่งผลให้เมื่อเกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะในบริบทของกฎหมายครอบครัว เช่น การหย่าร้างหรือการแยกกันอยู่ ศาลยังคงใช้หลักกรรมสิทธิ์และการแบ่งทรัพย์สินตามมาตรา 1533 เป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัย โดยมีได้เปิดโอกาสให้พิจารณา สวัสดิภาพของสัตว์หรือความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างสัตว์กับคู่กรณี อย่างเพียงพอ อันก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างกฎหมายกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทยยังไม่มีคดีตัวอย่างชั้นสู่ศาล ขณะที่ต่างประเทศ ประเด็นความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างสัตว์กับมนุษย์ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาหากมีข้อพิพาทเรื่องการแบ่งสินสมรสระหว่างคู่สมรส เช่นคดี Day & Jacobsen (2022) ในประเทศออสเตรเลีย เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม หลายประเทศได้เริ่มพัฒนากฎหมายเพื่อยอมรับสถานะพิเศษของสัตว์เลี้ยงมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิด “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” (best interests of the pet) และแนวคิด “หลักการดูแลสัตว์เลี้ยง” (pet custody) ที่พัฒนามาจากหลักการดูแลบุตร ซึ่งเปิดโอกาสให้ศาลสามารถพิจารณาปัจจัยด้านสวัสดิภาพ ความผูกพัน และคุณภาพชีวิตของสัตว์ในการวินิจฉัยข้อพิพาททางครอบครัว ตัวอย่างเช่น สวิตเซอร์แลนด์ได้บัญญัติให้สัตว์มีใช้ทรัพย์สิน ในมาตรา 641a ขณะที่ฝรั่งเศสรับรองว่าสัตว์เป็น “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” (êtres vivants doués de sensibilité) ส่วนบางรัฐในสหรัฐอเมริกาเริ่มเปิดโอกาสให้ศาลใช้หลัก “best interests of the pet” ในการกำหนดการดูแลสัตว์เลี้ยงภายหลังการหย่าร้าง (Favre, 2010)

นอกจากนี้ ออสเตรเลียยังได้พัฒนากฎหมายโดยกำหนดนิยามของ “companion animal” และเปิดโอกาสให้ศาลพิจารณาปัจจัยด้านความผูกพันและสวัสดิภาพของสัตว์ภายใต้กรอบกฎหมายครอบครัว ขณะที่แคนาดา โดยเฉพาะรัฐบริติชโคลัมเบีย ได้เริ่มพัฒนาแนวทางที่ให้ความสำคัญกับ “ผลประโยชน์ของสัตว์เลี้ยง” และเปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจพิจารณาปัจจัยเกี่ยวกับการดูแลสัตว์และความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับคู่กรณีมากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของกฎหมายร่วมสมัยที่ลดทอนการมองสัตว์เป็นเพียงทรัพย์สิน และหันมาให้ความสำคัญกับสวัสดิภาพและความสัมพันธ์เชิงครอบครัวมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้สังคมไทยจะยอมรับสัตว์เลี้ยงในฐานะสมาชิกในครอบครัวมากขึ้น แต่การศึกษาทางกฎหมายเกี่ยวกับสถานะของสัตว์เลี้ยงในบริบทกฎหมายครอบครัวยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาเชิงเปรียบเทียบต่างประเทศที่มีพัฒนาการด้านการคุ้มครองสัตว์และการกำหนดรูปแบบการดูแลสัตว์เลี้ยงภายหลังการสิ้นสุดความสัมพันธ์ของคู่สมรส

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาสถานะทางกฎหมายของสัตว์เลี้ยงในบริบทของกฎหมายครอบครัว โดยอาศัยการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ ได้แก่ สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา (รัฐบริติชโคลัมเบีย) เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนากฎหมายไทยให้สอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมร่วมสมัยที่สัตว์เลี้ยงมีบทบาทเป็นสมาชิกในครอบครัวมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับสถานะของสัตว์เลี้ยง
2. เพื่อเปรียบเทียบสถานะของสัตว์เลี้ยงในกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศ
3. เพื่อเสนอแนวทางปรับปรุงกฎหมายที่เหมาะสมกับสถานะของสัตว์เลี้ยงในกฎหมายครอบครัวไทย

สมมติฐาน

การยกระดับสถานะของสัตว์เลี้ยงในครอบครัวสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของแนวคิด “ครอบครัว” ในสังคมไทยที่กำลังก้าวสู่ความเข้าใจใหม่ต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยพิจารณาว่ากฎหมายไทยยังคงจำกัดสถานะสัตว์เลี้ยงไว้ในฐานะ

“ทรัพย์สิน” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 137-138 ซึ่งไม่สามารถรองรับความผูกพันเชิงจิตใจและคุณค่าทางสังคมของสัตว์เลี้ยงในกรณีข้อพิพาทครอบครัวได้อย่างแท้จริง ในขณะที่หลายประเทศได้มีการยอมรับสัตว์เลี้ยงว่าเป็น “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” และใช้หลัก “ผลประโยชน์สูงสุดของสัตว์” เป็นเกณฑ์ตัดสินในการดูแลหรือการคุ้มครองสวัสดิภาพของสัตว์เลี้ยง หากนำแนวคิดดังกล่าวมาผสานกับ หลักการดูแลบุตร (Child Custody) ในการดูแลสัตว์เลี้ยง รวมถึงหลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนาที่เน้นการไม่เบียดเบียนสัตว์ ย่นนำไปสู่กรอบคิดทางนิติศาสตร์ที่เอื้อต่อการยกระดับสัตว์เลี้ยงจากทรัพย์สินไปสู่ “ทรัพย์สินพิเศษ และ เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” ซึ่งจะช่วยวางหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับการดูแลสัตว์เลี้ยง การแบ่งความรับผิดชอบ การชดเชยค่าเสียหาย และการตัดสินใจเกี่ยวกับสวัสดิภาพของสัตว์ให้สอดคล้องกับค่านิยมครอบครัวไทยร่วมสมัยที่ให้ความสำคัญกับความเอื้ออาทรและความรับผิดชอบร่วมกัน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์สถานะทางกฎหมายของสัตว์เลี้ยงในครอบครัวภายใต้ระบบกฎหมายไทย โดยพิจารณาบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 และแนวปฏิบัติในคดีครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสัตว์เลี้ยง โดยจำกัดขอบเขตเฉพาะสัตว์เลี้ยงที่มีบทบาทเป็นสมาชิกในครอบครัว (Companion animals) เช่น สุนัขและแมว เป็นต้น ไม่ครอบคลุมสัตว์เศรษฐกิจหรือสัตว์ป่า การวิจัยยังเปรียบเทียบกับกฎหมายและแนวคิดจากประเทศที่มีการปฏิรูปสถานะสัตว์ ได้แก่ สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา (รัฐบริติชโคลัมเบีย) โดยเน้นบทบัญญัติที่รับรองสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก (Sentient beings) แนวคิดผลประโยชน์สูงสุดของสัตว์ (Best interest of Animals) และแนวคิดการดูแลสัตว์เลี้ยง (Pet Custody) ในคดีครอบครัว นอกจากนี้ การศึกษายังใช้กรอบแนวคิดด้านจิตวิทยาสังคมร่วมสมัย เช่น ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) และแนวคิดเกี่ยวกับสถานะสัตว์เลี้ยงในครอบครัวสมัยใหม่ เป็นต้น มาอธิบายความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมครอบครัวไทยร่วมสมัย

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาสถานะทางกฎหมายของสัตว์เลี้ยงจำเป็นต้องอาศัยการทบทวนวรรณกรรมทั้งในทฤษฎีและแนวคิดทางสังคม เพื่ออธิบายพัฒนาการของสถานะสัตว์จากเดิมที่ถูกจัดให้เป็น “ทรัพย์สิน” ไปสู่การยอมรับในฐานะ “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” (sentient beings)

รากฐานดั้งเดิมในยุคของ Aristotle และ Descartes มองว่าสัตว์เป็นเพียงทรัพย์สินที่ขาดเหตุผลและสติปัญญาเชิงศีลธรรม (Descartes, 1637/1991) ส่งผลให้ระบบกฎหมายโรมันและระบบ Civil Law จัดวางสัตว์ไว้ในฐานะวัตถุแห่งกรรมสิทธิ์ หรือทรัพย์สินมาอย่างยาวนาน ต่อมาแนวคิดของ Locke และ Kant เริ่มชี้ให้เห็นว่าการทารุณสัตว์อาจส่งผลต่อศีลธรรมของมนุษย์ (Kant, 1797/1996; Locke, 1689/1988) จนกระทั่งก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่ Jeremy Bentham และ Peter Singer เสนอว่า “ความสามารถในการรับรู้ความทุกข์” (sentience) คือเกณฑ์สำคัญทางศีลธรรมที่ต้องคำนึงถึงมากกว่าเพียงเหตุผลหรือความเป็นมนุษย์ (Bentham, 1789/2007; Singer, 1975) นำไปสู่การแตกแขนงของแนวคิดคุ้มครองสัตว์เป็นสองแนวทางหลัก คือ แนวคิดสิทธิของสัตว์ (animal rights) ที่มุ่งปฏิเสธการใช้สัตว์เป็นเครื่องมือภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ และแนวคิดสวัสดิภาพสัตว์ (animal welfare) ที่ยอมรับการใช้ประโยชน์แต่ต้องลดความทุกข์ทรมานให้เหลือน้อยที่สุดผ่านหลัก “เสรีภาพทำประการ” (Farm Animal Welfare Council, 1992)

แนวคิดสิทธิของสัตว์ตั้งอยู่บนหลักว่าสัตว์มีคุณค่าในตัวเอง และควรได้รับสิทธิพื้นฐานที่ไม่อาจละเมิดได้ เช่น สิทธิที่จะไม่ถูกทรมานหรือฆ่าโดยไม่จำเป็น (Regan, 1983) Gary L. Francione (2000) เสนอแนวคิด “ทฤษฎีการเลิกทาสสัตว์” โดยโต้แย้ง

ว่าตราบไคที่สัตว์ยังเป็นทรัพย์สิน การคุ้มครองสัตว์จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง เนื่องจากโครงสร้างกรรมสิทธิ์จะยกระดับผลประโยชน์ของเจ้าของเหนือสัตว์เสมอ

Donaldson และ Kymlicka (2011) เสนอแนวคิดที่ว่า สัตว์เลี้ยงถูกมองว่าเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมืองร่วมกับมนุษย์ เนื่องจากมีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพิงและอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการพิจารณาสถานะสัตว์ในกฎหมายครอบครัว

ทฤษฎีความเป็นทรัพย์สินสะท้อนพัฒนาการแนวคิดทางกฎหมายที่มอง “สัตว์” ในฐานะทรัพย์สินของมนุษย์มาอย่างยาวนาน โดยในกฎหมายโบราณทั้งกฎหมายฮัมมูราบีและกฎหมายโรมัน สัตว์ถูกจัดอยู่ในระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน ไม่ได้มีสถานะเป็นผู้ทรงสิทธิ แต่เป็น “วัตถุแห่งสิทธิ” ที่ได้รับการคุ้มครองเพียงในฐานะทรัพย์สินของเจ้าของเท่านั้น การคุ้มครองจึงมุ่งปกป้องผลประโยชน์ของมนุษย์มากกว่าสวัสดิภาพของสัตว์โดยตรง

ต่อมา แม้จะยังคงครอบคลุมความคิดแบบทรัพย์สิน แต่สังคมเริ่มพัฒนาความคิดด้านจริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสัตว์ โดยปรากฏกฎหมายคุ้มครองสัตว์ฉบับแรกในอาณานิคม Massachusetts Bay Colony ค.ศ. 1641 ซึ่งสะท้อนการเริ่มตระหนักถึงการห้ามทารุณกรรมสัตว์ อย่างไรก็ตาม โครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมายยังคงตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่าสัตว์เป็นทรัพย์สินของมนุษย์ (Livingston, 2001)

ทฤษฎีความเป็นทรัพย์สินถูกอธิบายผ่าน 3 กรอบแนวคิด ได้แก่ (1) ทรัพย์สินนิยม ซึ่งมองทรัพย์สินเป็นเครื่องมือเพิ่มประโยชน์รวมของสังคม (2) เสรีนิยม ซึ่งเน้นสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกในการถือครองทรัพย์สินภายใต้ความยุติธรรม และ (3) สังคมนิยม ซึ่งวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำจากกรรมสิทธิ์เอกชนและเสนอการกระจายทรัพยากรที่เป็นธรรม ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาตามหลักกฎหมายโรมันของไกอุส (Gaius) สัตว์ถูกจัดอยู่ในกลุ่มทรัพย์สินของมนุษย์และอยู่ในสถานะวัตถุที่มีรูปร่าง ทำให้สัตว์ถูกมองเป็นทรัพย์สินที่สามารถครอบครอง ใช้ประโยชน์ และโอนได้ตามสิทธิของเจ้าของ แสดงให้เห็นว่า กฎหมายดั้งเดิมวางสถานะของสัตว์ไว้ในฐานะ “วัตถุแห่งกรรมสิทธิ์” มากกว่าการเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าในตัวเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมและแนวคิดทางศีลธรรมพัฒนาไป แนวคิดนี้เริ่มถูกท้าทายและเปิดพื้นที่ให้เกิดการเปลี่ยนผ่านไปสู่แนวคิดสิทธิและสวัสดิภาพสัตว์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการตีความสถานะของสัตว์เลี้ยงในกฎหมายครอบครัวร่วมสมัย (สมเกียรติ วรรณานันต์, 2567)

ในระดับสากลมีเอกสารระหว่างประเทศที่ยอมรับความเป็นอยู่ของสัตว์ เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของสัตว์ ซึ่งรับรองหลักการว่าด้วยสิทธิในการดำรงอยู่และปฏิเสธการทารุณกรรมสัตว์ และยังเสนอให้รัฐยอมรับสัตว์ในฐานะ “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก (sentient beings)” และกำหนดมาตรฐานการคุ้มครองอย่างเป็นระบบ ในระดับภูมิภาค สหภาพยุโรปได้พัฒนาอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองสัตว์เลี้ยง (Council of Europe, 1987) ซึ่งยอมรับว่าสัตว์เลี้ยง (companion animals) มีคุณค่าทางอารมณ์แตกต่างจากสัตว์เศรษฐกิจ

แนวคิดเกี่ยวกับ “ครอบครัว” ในสังคมร่วมสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ยึดโยงกับความสัมพันธ์ทางสายเลือด การสมรส หรือการรับบุตรบุญธรรม ไปสู่ความเข้าใจที่ให้ความสำคัญกับ “ความผูกพันทางอารมณ์” และการใช้ชีวิตร่วมกันมากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบครอบครัวมีความหลากหลาย ทั้งครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวไร้บุตร และครอบครัวที่มีสัตว์เลี้ยงเป็นสมาชิก (Irvine and Cilia, 2017) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับปรากฏการณ์ “pet humanization” ที่มนุษย์ให้บทบาททางอารมณ์แก่สัตว์เลี้ยงเสมือนสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะในกลุ่ม DINK และ DINKWAD ที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในสังคมเมืองร่วมสมัย

ทฤษฎีระบบครอบครัว (Family Systems Theory) อธิบายว่าครอบครัวเป็นระบบความสัมพันธ์ที่สมาชิกแต่ละคนส่งผลต่อกันและกัน สัตว์เลี้ยงจึงมิได้เป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกของครอบครัว แต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่มีผลต่อความสมดุลทางอารมณ์และจิตใจของสมาชิก หากมีการเปลี่ยนแปลง เช่น การหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ ย่อมมีผลกระทบต่อทั้งระบบ (Bowen, 1978) ขณะเดียวกัน แนวคิดครอบครัวหลากหลายสายพันธุ์ (Multispecies Family) ยังเสนอว่าความเป็นครอบครัวสามารถเกิดขึ้นระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างสายพันธุ์ผ่านความผูกพัน การดูแล และการใช้ชีวิตร่วมกัน ทำให้สัตว์เลี้ยงได้รับการยอมรับในฐานะ “สมาชิกครอบครัวเชิงความสัมพันธ์” มากกว่าการเป็นเพียงทรัพย์สินของมนุษย์

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์เลี้ยงได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ สัตว์เลี้ยงไม่ได้ถูกมองเพียงในฐานะทรัพย์สินหรือสัตว์เพื่อการใช้สอยทางเศรษฐกิจอีกต่อไป แต่ได้รับบทบาทในฐานะ “สัตว์เลี้ยงเพื่อเป็นเพื่อน” (companion animals) และสมาชิกในครอบครัวผ่านปรากฏการณ์ “pet humanization” ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) ที่อธิบายว่ามนุษย์สามารถสร้างสายสัมพันธ์ทางอารมณ์กับสัตว์เลี้ยงได้ในลักษณะเดียวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว (Bowlby, 1969) นอกจากนี้ยังมีแนวคิด “ครอบครัวหลากสายพันธุ์” (multispecies family) ที่มองว่าสัตว์เลี้ยงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นครอบครัวผ่านการใช้ชีวิตร่วมกันและความสัมพันธ์เชิงอารมณ์

แนวโน้มดังกล่าวส่งผลต่อพัฒนาการของกฎหมายครอบครัวในหลายประเทศ โดยเฉพาะประเด็น “pet custody” หรือการกำหนดสิทธิในการดูแลสัตว์เลี้ยงภายหลังการหย่าร้าง ซึ่งเริ่มมีการนำแนวคิด “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” (best interests of pets) มาปรับใช้คล้ายหลักประโยชน์สูงสุดของเด็ก (best interest of the child) ผ่านการพิจารณาปัจจัยต่างๆ เช่น ความผูกพันระหว่างสัตว์กับผู้เลี้ยงดู ความต่อเนื่องของสภาพแวดล้อม และสวัสดิภาพของสัตว์ (Favre, 2010) เป็นต้น นอกจากนี้ Donaldson และ Kymlicka (2011) ยังเสนอว่าสัตว์เลี้ยงควรถูกมองในฐานะสมาชิกของชุมชนทางสังคมร่วมกับมนุษย์ เนื่องจากมีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาและใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมเดียวกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของสัตว์ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจากการเป็นทรัพย์สินภายใต้กรอบกฎหมายดั้งเดิม ไปสู่การยอมรับสัตว์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกและมีคุณค่าในตัวเองมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทสังคมร่วมสมัยที่สัตว์เลี้ยงได้รับบทบาทเหมือนสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้หลายประเทศเริ่มพัฒนาหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่คำนึงถึงสวัสดิภาพและความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ อย่างไรก็ตาม กฎหมายไทยยังคงยึดสถานะสัตว์เลี้ยงในฐานะทรัพย์สินเป็นหลัก จึงก่อให้เกิดข้อจำกัดในการระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงในครอบครัว อันเป็นช่องว่างสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารทางนิติศาสตร์ (doctrinal research) มุ่งศึกษาสถานะของสัตว์เลี้ยงในกฎหมายครอบครัวไทยภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยวิเคราะห์บทบัญญัติ และหลักกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินและครอบครัว ควบคู่กับการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบของ สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา (รัฐบริติชโคลัมเบีย) เพื่อจำแนกแนวทางการกำหนดสถานะสัตว์ออกเป็นรูปแบบต่างๆ และประเมินพัฒนาการเชิงโครงสร้างของแต่ละระบบ ทั้งนี้ การวิเคราะห์จะใช้กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีเกี่ยวกับสัตว์ มุมมองกฎหมายระหว่างประเทศ และมุมมองสถานะของสัตว์เลี้ยงเป็นฐานในการประเมินข้อจำกัดของระบบทรัพย์สินแบบดั้งเดิม และสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงแนวคิดที่เหมาะสมกับบริบทกฎหมายไทยในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งเสนอแนวทางปรับโครงสร้างสถานะสัตว์เลี้ยงให้สอดคล้องกับบทบาททางสังคมร่วมสมัยโดยไม่กระทบต่อระบบกรรมสิทธิ์โดยรวม

ผลการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของสัตว์ในทางกฎหมายมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากการมองสัตว์เป็นเพียง “ทรัพย์สิน” ภายใต้กรอบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentrism) ไปสู่การยอมรับว่าสัตว์เป็น “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” (sentient beings) ซึ่งสามารถรับรู้ความสุขความทุกข์และควรได้รับการคุ้มครองในเชิงศีลธรรมและกฎหมายมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาทฤษฎีสวัสดิภาพสัตว์ (animal rights) และสวัสดิภาพสัตว์ (animal welfare) อันเป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายคุ้มครองสัตว์ในหลายประเทศ

ผลการวิจัยยังพบว่า แม้แนวคิดสิทธิของสัตว์และสวัสดิภาพสัตว์จะมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ แนวคิดสิทธิของสัตว์มุ่งลดหรือปฏิเสธการใช้สัตว์เป็นทรัพย์สินที่ไม่มีชีวิต ขณะที่แนวคิดสวัสดิภาพสัตว์มุ่งควบคุมการใช้สัตว์ให้อยู่ภายใต้หลัก

มนุษยธรรม แต่ทั้งสองแนวคิดต่างตั้งอยู่บนพื้นฐานร่วมกัน คือ การยอมรับว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกและไม่อาจถูกมองเป็นเพียงวัตถุ

เมื่อพิจารณาในทางทฤษฎี พบว่า ทฤษฎีการเลิกทาสสัตว์วิพากษ์สถานะของสัตว์ในฐานะทรัพย์สินและเสนอให้ยุติสถานะดังกล่าวโดยสิ้นเชิง ขณะที่ทฤษฎีความเป็นพลเมืองของสัตว์เสนอให้ยอมรับสัตว์เลี้ยงในฐานะสมาชิกของสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพากับมนุษย์ ส่วนทฤษฎีความเป็นทรัพย์สินยังคงสะท้อนรากฐานสำคัญของกฎหมายเอกชนดั้งเดิมที่มองสัตว์เป็นวัตถุแห่งกรรมสิทธิ์ แม้ทั้งสามแนวคิดจะมีจุดยืนแตกต่างกัน แต่ล้วนสะท้อนแนวโน้มร่วมกัน คือ การลดทอนการมองสัตว์เป็นทรัพย์สินอย่างเด็ดขาด และเปิดพื้นที่ให้กฎหมายคำนึงถึง สวัสดิภาพและความสัมพันธ์เชิงอารมณ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์มากขึ้น

ในการวิจัยกรณีกฎหมายเปรียบเทียบพบว่า แนวทางการพัฒนาสถานะทางกฎหมายของสัตว์เลี้ยงสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ ได้แก่

1. กลุ่มประเทศที่รับรองว่าสัตว์มีไซทรัพย์สิน แต่ใช้กฎหมายเรื่องทรัพย์สินบังคับโดยอนุโลม

ประเทศในกลุ่มนี้ได้ยกระดับสถานะของสัตว์ออกจากระบบทรัพย์สินแบบดั้งเดิมอย่างชัดเจน โดยกำหนดให้สัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานะเฉพาะทางกฎหมาย ตัวอย่างสำคัญคือ สวิตเซอร์แลนด์ ได้แยกสถานะทางกฎหมายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ บุคคล ทรัพย์สิน และสัตว์ และบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา 641a ว่าสัตว์มีไซสิ่งของ และกำหนดให้การใช้พบบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์สินกับสัตว์เป็นเพียงการใช้โดยอนุโลมเท่านั้น นอกจากนี้ ยังปรากฏหลัก “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์” และการคำนึงถึง “สวัสดิภาพของสัตว์ที่ดีกว่า” ในการพิจารณาข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงในครอบครัว

2. กลุ่มประเทศที่รับรองสัตว์ว่าเป็นกึ่งทรัพย์สิน และมีกฎหมายคุ้มครองสัตว์เป็นพิเศษ

กลุ่มประเทศนี้ยังมิได้ตัดสถานะสัตว์ออกจากทรัพย์สินโดยสมบูรณ์ แต่ยอมรับว่าสัตว์มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทรัพย์สินทั่วไป และควรได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ จึงมีลักษณะเป็น “กึ่งทรัพย์สิน” (quasi-property) ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งบัญญัติให้สัตว์เป็น “สิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก” (êtres vivants doués de sensibilité) แม้ยังอยู่ภายใต้ระบบทรัพย์สินก็ตาม อย่างไรก็ตาม ศาลเริ่มคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์และความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างสัตว์กับคู่กรณีมากขึ้น โดยเฉพาะในข้อพิพาททางครอบครัว

3. กลุ่มประเทศที่รับรองสถานะของสัตว์ว่าเป็นทรัพย์สิน แต่ให้ดุลพินิจศาลในการพิจารณา

ประเทศในกลุ่มนี้ยังคงจัดวางสัตว์เลี้ยงเป็นทรัพย์สินตามกฎหมายเอกชน แต่ได้พัฒนาแนวทางของศาลหรือบทบัญญัติให้ศาลคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์และความสัมพันธ์ทางอารมณ์มากขึ้น ตัวอย่าง ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และแคนาดา (รัฐบริติชโคลัมเบีย) โดยเฉพาะบางรัฐในสหรัฐอเมริกาเริ่มนำหลัก “ผลประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” (best interests of the pet) มาใช้ในการพิจารณาคดีเกี่ยวกับการดูแลสัตว์เลี้ยงภายหลังการหย่าร้าง ขณะที่ออสเตรเลียและรัฐบริติชโคลัมเบียของแคนาดาได้กำหนดหลักเกณฑ์เฉพาะให้ศาลพิจารณาปัจจัยด้านความผูกพัน การดูแล และสวัสดิภาพของสัตว์ในการระงับข้อพิพาท

แนวโน้มของกฎหมายครอบครัวในหลายประเทศมิได้มุ่งยกระดับสัตว์ให้เป็น “บุคคลตามกฎหมาย” หากแต่พัฒนาไปสู่การรับรองสถานะ “กึ่งทรัพย์สิน” หรือ “ทรัพย์สินพิเศษ” ที่เปิดโอกาสให้ศาลคำนึงถึงสวัสดิภาพของสัตว์และความสัมพันธ์เชิงครอบครัวมากขึ้น อันสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากแนวคิดสัตว์ในฐานะทรัพย์สิน ไปสู่สัตว์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีผลประโยชน์อันควรได้รับการคำนึงถึงในทางกฎหมาย

สำหรับประเทศไทย แม้จะมีพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 ซึ่งสะท้อนการยอมรับในระดับนโยบายว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกและควรได้รับการคุ้มครอง แต่กฎหมายดังกล่าวยังเป็นเพียงกฎหมายเฉพาะด้านสวัสดิภาพสัตว์ และมีได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อสถานะของสัตว์ในกฎหมายแพ่งแต่อย่างใด ส่งผลให้เมื่อเกิดข้อพิพาทในกฎหมายครอบครัว เช่น การหย่าร้างหรือการแย่งสิทธิในการดูแลสัตว์เลี้ยง ศาลยังคงต้องใช้หลักกรรมสิทธิ์และการแบ่งทรัพย์สินเป็นเกณฑ์หลัก โดยยังไม่มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสิทธิการเยี่ยม การดูแลร่วม หรือการพิจารณาสวัสดิภาพสัตว์อย่างชัดเจน

เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ พบว่ากฎหมายไทยยังคงอยู่ในกลุ่มประเทศที่ยึดแนวคิดสัตว์เป็นทรัพย์สินอย่างชัดเจน แม้จะมีกฎหมายสวัสดิภาพสัตว์ใช้บังคับแล้วก็ตาม แต่ยังไม่ปรากฏหลักเกณฑ์ในกฎหมายครอบครัวที่เปิดโอกาสให้ศาลคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์ ความผูกพันทางอารมณ์ หรือรูปแบบการดูแลร่วมอย่างเป็นระบบ

อีกทั้งยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์เลี้ยงในสังคมร่วมสมัยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยสัตว์เลี้ยงได้รับการยอมรับว่าเป็น “สมาชิกในครอบครัว” มากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของครอบครัวเมือง กลุ่ม DINKWAD แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) และแนวคิดครอบครัวหลากหลายสายพันธุ์ (Multispecies Family Theory) ซึ่งอธิบายว่าสัตว์เลี้ยงมีบทบาททางอารมณ์และจิตใจในลักษณะเดียวกับสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้หลายประเทศเริ่มพัฒนากฎหมายครอบครัวให้รองรับข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงในมิติของ “การดูแล” และ “ความต่อเนื่องของความสัมพันธ์” มากขึ้น

การสรุปผล

ประการแรก ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสถานะของสัตว์มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากการมองสัตว์เป็นเพียงทรัพย์สินภายใต้แนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ไปสู่การยอมรับว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกและมีคุณค่าในตัวเอง โดยสามารถจำแนกเป็นแนวคิดสำคัญ ได้แก่ แนวคิดสัตว์เป็นทรัพย์สิน แนวคิดสวัสดิภาพสัตว์ และแนวคิดสิทธิของสัตว์ รวมถึงแนวคิดร่วมสมัย เช่น แนวคิดครอบครัวสมัยใหม่และครอบครัวหลากหลายสายพันธุ์ ซึ่งสะท้อนบทบาทของสัตว์เลี้ยงในฐานะสมาชิกของครอบครัวในเชิงความสัมพันธ์

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ พบว่า กฎหมายไทยยังคงยึดแนวคิดสัตว์เป็นทรัพย์สินเป็นหลัก โดยเฉพาะภายใต้โครงสร้างของกรรมสิทธิ์และระบบสินสมรสในกฎหมายครอบครัว ส่งผลให้ข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงถูกพิจารณาในลักษณะของทรัพย์สิน ขณะที่กฎหมายต่างประเทศมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่การยอมรับสถานะของสัตว์ในระดับที่สูงขึ้น เช่น การรับรองว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก การเปิดโอกาสให้ศาลพิจารณาสวัสดิภาพของสัตว์ และการนำหลัก “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” (best interests of the pet) รวมถึงแนวคิด “pet custody” มาใช้ในบริบทของกฎหมายครอบครัว

ประการที่สาม จากข้อค้นพบดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า กฎหมายไทยยังมีข้อจำกัดในการรองรับสถานะของสัตว์เลี้ยงในบริบทครอบครัวร่วมสมัย เนื่องจากยังคงยึดกรอบแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์เป็นหลัก โดยยังไม่เปิดโอกาสให้ศาลคำนึงถึงสวัสดิภาพของสัตว์หรือความผูกพันทางอารมณ์อย่างชัดเจน ทั้งนี้ แนวโน้มของกฎหมายต่างประเทศได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาไปสู่การนำหลัก “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” และแนวคิด “pet custody” มาใช้ในการระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงในครอบครัวมากขึ้น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า แนวโน้มของกฎหมายครอบครัวในต่างประเทศมิได้มุ่งยกระดับสัตว์ให้เป็น “บุคคลตามกฎหมาย” หากแต่พัฒนาไปสู่การรับรองสถานะ “กึ่งทรัพย์สิน” หรือ “ทรัพย์สินพิเศษ” ที่เปิดโอกาสให้กฎหมายคำนึงถึงทั้งสิทธิของเจ้าของและสวัสดิภาพของสัตว์ควบคู่กัน อันสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากแนวคิดสัตว์ในฐานะวัตถุแห่งกรรมสิทธิ์ไปสู่สัตว์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีผลประโยชน์ที่ควรได้รับการคำนึงถึงในทางกฎหมาย

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของสัตว์ในกฎหมายร่วมสมัยกำลังเปลี่ยนผ่านจากกรอบ “สัตว์ในฐานะทรัพย์สิน” ไปสู่การยอมรับสัตว์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกและมีผลประโยชน์ที่ควรได้รับการคำนึงถึงในทางกฎหมายมากขึ้น พัฒนาการดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลของแนวคิดสิทธิสัตว์และสวัสดิภาพสัตว์ที่วิพากษ์ข้อจำกัดของระบบกฎหมายดั้งเดิมซึ่งมองสัตว์เป็นเพียงวัตถุแห่งกรรมสิทธิ์ของมนุษย์ และยังแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสถานะของสัตว์เลี้ยงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะปรากฏการณ์ pet humanization

และการเพิ่มขึ้นของครอบครัวรูปแบบใหม่ เช่น กลุ่ม DINK และ DINKWAD ซึ่งทำให้สัตว์เลี้ยงมีบทบาทในฐานะสมาชิกครอบครัวมากขึ้น ส่งผลให้ข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงมิได้เป็นเพียงข้อพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์สิน แต่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางอารมณ์และความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวด้วย ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Peter Singer (1975) ที่เสนอว่า ความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกของสัตว์เป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาทางศีลธรรม และสอดคล้องกับแนวคิดของ Tom Regan (1983) ที่มองว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าในตัวเอง มิใช่เพียงวัตถุแห่งกรรมสิทธิ์ของมนุษย์ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Donaldson และ Kymlicka (2011) ที่เสนอว่าสัตว์เลี้ยงควรถูกมองในฐานะสมาชิกของชุมชนทางสังคมร่วมกับมนุษย์ เนื่องจากมีความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาและใช้ชีวิตร่วมกันในลักษณะใกล้เคียงกับสถาบันครอบครัว

ในเชิงกฎหมายเปรียบเทียบ พบว่า ระบบ Civil Law และ Common Law มีแนวทางในการพัฒนาสถานะของสัตว์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประเทศในระบบ Civil Law มักใช้แนวทางปฏิรูปเชิงโครงสร้างโดยแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งเพื่อรับรองสถานะพิเศษของสัตว์โดยตรง (Swiss Code Civil มาตรา 641a, French Code Civil มาตรา 515-14) ขณะที่ประเทศในระบบ Common Law แม้ยังคงถือว่าสัตว์เป็นทรัพย์สิน แต่ได้พัฒนาแนวคำพิพากษาและกฎหมายเฉพาะเพื่อให้ศาลสามารถคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์และความสัมพันธ์ทางอารมณ์ได้มากขึ้น (Deblase v Hill, 2025; Day & Jacobsen, 2022; FKL v DMAT, 2020) อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสองระบบจะมีวิธีการแตกต่างกัน แต่ต่างมีแนวโน้มร่วมกัน คือ การลดทอนความเคร่งครัดของแนวคิดที่มองสัตว์เป็นเพียงทรัพย์สิน และเปิดพื้นที่ให้กฎหมายคำนึงถึงผลประโยชน์ของสัตว์มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้หลายประเทศจะเริ่มยอมรับสถานะพิเศษของสัตว์มากขึ้น แต่การคุ้มครองดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของระบบกรรมสิทธิ์ เนื่องจากกฎหมายส่วนใหญ่ยังมิได้ยอมรับสัตว์ในฐานะผู้ทรงสิทธิอย่างแท้จริง อีกทั้งหลัก “ประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง” ยังขาดเกณฑ์ที่ชัดเจนในการประเมินผลประโยชน์ของสัตว์เมื่อเปรียบเทียบกับหลักประโยชน์สูงสุดของเด็กในกฎหมายครอบครัว ส่งผลให้การใช้ดุลพินิจของศาลในแต่ละประเทศยังมีความแตกต่างกันอย่างมาก

สำหรับประเทศไทย แม้จะมีการตราพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 ซึ่งสะท้อนการยอมรับในระดับนโยบายว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก แต่กฎหมายไทยยังมิได้ปรับเปลี่ยนสถานะของสัตว์ในระบบกฎหมายเอกชน ส่งผลให้เมื่อเกิดข้อพิพาทในกฎหมายครอบครัว ศาลยังคงต้องใช้หลักกรรมสิทธิ์และการแบ่งทรัพย์สินเป็นเกณฑ์หลัก อันสะท้อนถึงความไม่สอดคล้องกันระหว่างพัฒนาการทางสังคมกับโครงสร้างทางกฎหมายในปัจจุบัน

ดังนั้น เมื่อแนวโน้มของกฎหมายครอบครัวในอนาคตมีได้มุ่งยกระดับสัตว์ให้เป็น “บุคคลตามกฎหมาย” อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงเสนอให้ (1) มีการรับรองให้สัตว์เลี้ยงมีสถานะเป็นทรัพย์สินพิเศษ (2) เมื่อมีข้อพิพาทเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงให้คำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของสัตว์เลี้ยง (3) ทั้งนี้ ศาลสามารถใช้หลักกรรมสิทธิ์พิจารณาควบคู่กับหน้าที่ในการดูแลสัตว์ได้ โดยนำหลักสวัสดิภาพสัตว์มาประกอบการวินิจฉัย และ (4) ควรพัฒนาองค์ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับคดีสัตว์เลี้ยงที่อาจจะมีขึ้นในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2558, 11 พฤษภาคม). *Animal domestication: การเลี้ยงสัตว์*. คำศัพท์ทางมานุษยวิทยา, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/8>.

สมเกียรติ วรรณญาณันต์ (2567, พฤศจิกายน). รายงานฉบับสมบูรณ์: พัฒนาการของหลักกฎหมายว่าด้วยทรัพย์สินและแนวทางการปรับใช้กับบทบัญญัติมาตรา 137 และมาตรา 138 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (Development of Law on Things and the Implementation of the Articles 137 and 138 of the Civil and Commercial Code) (เสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

Krungthai COMPASS. (2564). แนวโน้มธุรกิจสัตว์เลี้ยงและพฤติกรรม Pet Humanization.

<https://www.efinancethai.com/LastestNews/LatestNewsMain.aspx?ref=M&id=TXZ2VFBRQW53WUE9>.

Bentham, J. (2007). *An introduction to the principles of morals and legislation*. Dover Publications. (Original work published 1789).

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Council of Europe. (1987, November 13). *European convention for the protection of pet animals*.

<https://rm.coe.int/168007a67d>.

DeBlase v. Hill, 2023 <https://law.justia.com/cases/new-york/other-courts/2025/2025-ny-slip-op-25156.html>.

Descartes, R. (1991). *Discourse on method and meditations on first philosophy*. Cambridge University Press. (Original work published 1637).

Donaldson, S., & Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A political theory of animal rights*. Oxford University Press.

Farm Animal Welfare Council. (1992). *FAWC updates the five freedoms*. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food.

Favre, D. (2010). Equitable self-ownership for animals. *Duke Law Journal*, 50(2), 473–502.

FKL v. DMAT, 2020 BCSC 1296 at para 141., <https://www.bccourts.ca/jdb-txt/sc/20/12/2020BCSC1296.htm>.

Francione, G. L. (2000). *Introduction to animal rights: Your child or the dog?* Temple University Press.

French Civil Code, art. 515-14.

Irvine L, Cilia L. (2017). More-than-human families: Pets, people, and practices in multispecies households.

Sociology Compass, 11(e12455), <https://doi.org/10.1111/soc4.12455>.

Kant, I. (1996). *The metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1797).

Levinson, B. M. (1969). Pet-oriented child psychotherapy. *Charles C Thomas*.

Livingston, M. (2001). Desecrating the Ark: Animal Abuse and the Law's Role in Prevention, 87 (Iowa L. Rev. 1)

<https://www.animallaw.info/article/desecrating-ark-animal-abuse-and-laws-role-prevention>.

Locke, J. (1988). *Two treatises of government*. Cambridge University Press. (Original work published 1689).

Morgan Stanley Research. (2020). *The pet economy: Humanization and growth trends*.

<https://www.morganstanley.com/ideas/thoughts-on-the-market-emerging-consumer>

Regan, T. (1983). *The case for animal rights*. University of California Press.

Singer, P. (1975). *Animal liberation*. HarperCollins.

Swiss Civil Code, art. 641a.

Taylor Jobling and Courtney Dolphin, “Are Pets Truly Members of the Family? New Provisions Relating to

‘Companion Animals’ in the Family Law Act 1975 (Cth),” *Alternative Law Journal* 51, no. 1 (2026): 41–47, <https://doi.org/10.1177/1037969X261415974>, citing Day and Jacobsen (2022).

ความสุขถูกกฎหมาย : รัฐ กัญชา และระบอบอารมณ์ความรู้สึก The Politics of Pleasure: Law, Cannabis, and Emotional Regimes

สุชาดา โทณูสินธ์¹
Suchada Tonusin¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย ระบอบอารมณ์ความรู้สึก และเสรีภาพในการแสวงหาความสุข ผ่านกรณีการใช้กัญชาในสังคมไทย โดยชี้ให้เห็นว่ากฎหมายมิได้ทำหน้าที่เพียงกำหนดความถูก-ผิดของพฤติกรรม หากแต่มีรากฐานมาจากระบอบอารมณ์ที่ถูกประกอบสร้างจากสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองในแต่ละยุคสมัย กฎหมายจึงทำหน้าที่นิยามความหมายของพฤติกรรม วัตถุ และความรู้สึก รวมถึงกำหนดกรอบของความสุขที่สังคมยอมรับว่าเหมาะสม จากการศึกษาพบว่าสถานะทางกฎหมายของกัญชาในไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การเป็นสมุนไพรพื้นบ้านในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ไปสู่ยาเสพติดภายใต้การควบคุมของรัฐ และกลับมาเป็นพืชเศรษฐกิจภายหลังการปลดล็อก กระบวนการเปลี่ยนผ่านนี้สะท้อนให้เห็นว่าความหมายของกัญชาไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของพืชเพียงอย่างเดียว แต่ถูกหล่อหลอมผ่านกฎหมาย นโยบายรัฐ และระบอบอารมณ์ของสังคม ยิ่งไปกว่านั้น การปลดล็อกกัญชาที่ผ่านมา นำไปสู่สภาวะสุญญากาศทางกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายที่ใช้ควบคุมมีความชัดเจนและรัดกุมไม่มากพอ ก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงต่อการบังคับใช้ และสร้างความสับสนให้แก่ประชาชนทั้งกลุ่มสนับสนุนและต่อต้าน ดังนั้น การทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องบูรณาการมิติทางกฎหมายเข้ากับมิติทางอารมณ์ความรู้สึก เพื่อให้ทราบถึงแก่นแท้ของสภาพปัญหาและการผลิตแนวทางการแก้ไขที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กฎหมายกับอารมณ์, ระบอบอารมณ์, ประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก, กัญชา, สุญญากาศทางกฎหมาย

Abstract

This article examines the relationship between law, emotional regimes, and the freedom to pursue happiness through the case of cannabis use in Thailand. It argues that law is not merely a set of rules defining right and wrong conduct, but is rooted in emotional regimes constructed through the social, cultural, economic, and political conditions of each era. Accordingly, law performs a deeper function: it defines the meaning of behaviors, objects, and feelings, and determines the boundaries of happiness that society deems acceptable. The study finds that the legal status of cannabis in Thailand has undergone continuous transformation from a traditional herbal remedy in Thai folk medicine, to a controlled narcotic under state authority, and back to an economic crop following decriminalization. This trajectory demonstrates that the meaning of cannabis is not inherent to the plant itself, but is shaped by law, state policy, and the emotional climate of each period.

¹ นักศึกษานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

E-mail: nutsuchada8@gmail.com

Furthermore, Thailand's decriminalization of cannabis has led to a legal vacuum, as the regulatory laws lacked sufficient clarity and rigor. This has resulted in chaotic enforcement and widespread confusion among the public, affecting both supporters and opponents alike. Therefore, understanding and addressing this issue requires integrating legal dimensions with emotional regimes in order to grasp the true essence of the problem and develop sustainable solutions tailored to the context of Thai society.

Keyword: Law and Emotion, Emotional Regimes, History of Emotional, Cannabis, Legal Vacuum

บทนำ

การแสวงหาความสุขอย่างถูกต้อง มิได้เกิดจากความต้องการของปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว หากแต่ถูกนิยามและกำกับโดยกฎหมาย สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบอบอารมณ์ความรู้สึก กฎหมาย และเสรีภาพในการแสวงหาความสุข โดยศึกษากรณีการใช้กัญชาในสังคมไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากกฎหมายจะทำหน้าที่ในการควบคุมการกระทำแล้วนั้น ยังได้แทรกซึมเข้าไปกำกับและควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน ตลอดจนการนิยามความหมายของพฤติกรรม วัตถุ และอารมณ์ในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย กัญชาในสังคมไทยมีประวัติศาสตร์ยาวนานในฐานะพืชสมุนไพร และเป็นส่วนหนึ่งของการแพทย์แผนไทย กล่าวคือ ภายใต้วาทกรรมการปราบปรามยาเสพติด กัญชาถูกทำให้กลายเป็นสิ่งต้องห้ามผ่านกระบวนการทางกฎหมาย รวมถึงการนำเสนอของสื่อในมิติต่าง ๆ ส่งผลให้มโนทัศน์ของผู้คนในสังคมที่มีต่อกัญชาเคลื่อนจาก “สมุนไพรพื้นบ้าน” ไปสู่ “ยาเสพติดอันตราย” โดยเชื่อมโยงกับอาชญากรรมและภัยทางสังคม จนกระทั่งรัฐได้ทำการปลดล็อกอนุญาตให้สามารถใช้กัญชาเพื่อประโยชน์ทางการแพทย์ได้ และในเวลาต่อมาได้มีการถอดถอนกัญชาออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ ปรากฏการณ์นี้นำไปสู่สถานะสุญญากาศทางกฎหมาย และการถกเถียงอย่างเข้มข้นเกี่ยวกับเงื่อนไขและขอบเขตการใช้กัญชาในรูปแบบต่าง ๆ เนื่องจากการปลดล็อกดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนการมีมาตรการควบคุมมารองรับ ส่งผลให้รัฐไทยต้องเผชิญกับความท้าทายในการออกแบบมาตรการกำกับดูแลทั้งในมิติของกฎหมาย สังคม และเศรษฐกิจ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความปลอดภัยทางสังคมกับเสรีภาพในการแสวงหาความสุขของประชาชนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การใช้อำนาจของรัฐ กฎหมาย และอารมณ์ความรู้สึกของประชาชน กรณีการใช้กัญชาในสังคมไทย
2. เพื่อผลิตคำอธิบายต่อสภาพปัญหา และความเป็นมาของการใช้กัญชาในช่วงสถานะสุญญากาศทางกฎหมาย
3. ข้อเสนอแนะทางกฎหมาย และแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการใช้กัญชาในบริบทของสังคมไทยอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของรัฐกับการควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของประชาชน กรณีการใช้กัญชาในสังคมไทย โดยวิเคราะห์จากบริบทและประสบการณ์ของสังคมไทยช่วงสุญญากาศทางกฎหมายในการควบคุมกัญชาระหว่างปี พ.ศ. 2562–2568 ประกอบกับการศึกษามาตรการทางกฎหมายที่ใช้ควบคุมกัญชาในช่วงดังกล่าว โดยทำการศึกษาและค้นคว้าจาก แนวคิด ทฤษฎี หนังสือ ตำรา บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ ตำรับกฎหมาย เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งรายงานและข้อมูลเชิงประจักษ์จากสื่อมวลชน หน่วยงานรัฐ และสถาบันสำรวจความคิดเห็น เพื่อนำมาวิเคราะห์บทบาทของรัฐในการกำกับและควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของ

ประชาชนผ่านกฎหมาย และมาตรการควบคุมการใช้กัญชา อันนำไปสู่การผลิตคำอธิบายทางวิชาการ และข้อเสนอเชิงกฎหมายหรือนโยบายการควบคุมการใช้กัญชาให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยต่อไป

การทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

กฎหมายมีบทบาทสำคัญในการกำหนดว่าอารมณ์ความรู้สึก วัตถุ และพฤติกรรมลักษณะใดจะได้รับการยอมรับจากสังคม เช่นเดียวกับสถานะของกัญชาในสังคมไทยที่เปลี่ยนจากสิ่งผิดกฎหมายไปสู่สิ่งที่รัฐอนุญาต การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นท่ามกลางพลวัตทางสังคม นโยบายรัฐ เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งมีได้เปลี่ยนเพียงสถานะทางกฎหมายของกัญชาเท่านั้น หากแต่ยังสร้างนิยามใหม่ให้แก่การแสวงหาความสุข อันนำมาซึ่งข้อถกเถียงและปมปัญหาที่ซับซ้อน ทั้งในมิติของเสรีภาพปัจเจกบุคคล และกรอบทางศีลธรรมที่เกิดขึ้นจากการผลักดันนโยบายของรัฐ ปรากฏการณ์การใช้กัญชาในสังคมไทยภายหลังการปลดล็อก จึงทำให้เกิดความจำเป็นต้องทบทวนและทำความเข้าใจแก่นแท้ของสภาพปัญหา ทั้งในส่วนของสภาวะสุญญากาศทางกฎหมาย และขอบเขตของการแสวงหาความสุขที่ขอบด้วยกฎหมาย อย่างไรก็ตาม เพื่ออธิบายและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว งานศึกษานี้ประยุกต์ใช้มุมมองที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1.) แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก เพื่อวิเคราะห์บทบาทของรัฐในการควบคุมและออกแบบบรรทัดฐานทางสังคม 2.) สิทธิและเสรีภาพในการแสวงหาความสุข 3.) การแสวงหาความสุขภายใต้กรอบศีลธรรม ซึ่งทั้งสองประการนี้ใช้ในการถ่ายทอดและทำความเข้าใจประเด็นข้อถกเถียงที่สำคัญระหว่างกลุ่มสนับสนุนและกลุ่มต่อต้านเสรีกัญชา และ 4.) การแสวงหาความสุขอย่างไร้ระเบียบ โดยอาศัยทฤษฎีสภาวะไร้กฎเกณฑ์มาประกอบการวิเคราะห์การใช้กัญชาในช่วงที่กฎหมายไม่สามารถกำกับและควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก

William Reddy อธิบายว่า อารมณ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์เท่านั้น หากแต่ถูกกำกับโดยบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดว่า สถานการณ์ลักษณะใด มนุษย์ควรรู้สึกและแสดงออกอย่างไร (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2563) กล่าวคือ ความรัก ความเกลียด ความเสียใจ หรือ ยินดี มิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติโดยสมบูรณ์ แต่มีโครงสร้างทางสังคมที่แทรกอยู่ในความรู้สึกเหล่านั้นเสมอ และเมื่อบุคคลใดแสดงความรู้สึกนอกเหนือกรอบที่สังคมยอมรับ บุคคลนั้นย่อมเสี่ยงต่อการถูกลงโทษ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2564) ส่วนใหญ่แล้วคนทั่วไปมักมองว่าอารมณ์เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเหตุผล แต่นักจิตวิทยากลับอธิบายว่า อารมณ์มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการรับรู้ และการตัดสินใจของมนุษย์ ตั้งแต่การสัมผัสผัส การตีความ ไปจนถึงปฏิกิริยาทางร่างกาย เช่น ตกใจ ดีใจ หรือความกลัว ทั้งนี้ ไม่เพียงการแสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกเท่านั้น ที่ถูกกำกับโดยสังคม แม้แต่ความเข้าใจของมนุษย์ต่ออารมณ์เองก็เป็นผลผลิตจากบริบททางสังคมอีกด้วย (ภาคิน นิมนานนวงศ์, 2557)

เมื่อพิจารณาผ่านแนวคิดประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก บรรทัดฐานทางอารมณ์ของแต่ละยุคสมัยมีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และวัฒนธรรม จึงทำให้สิ่งที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องต้องห้ามหรือผิดศีลธรรมในอดีต อาจได้รับการยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน (กฤษณ์พชร โสมณวัตร, 2564) ความเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นว่าอารมณ์และความรู้สึกมิใช่สิ่งคงที่ หากแปรเปลี่ยนไปตามพลวัตของประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ William Reddy ยังได้เสนอแนวคิดเรื่อง “พจนานามณ์” (Emotive) เพื่ออธิบายว่าการใช้ภาษาเกี่ยวกับอารมณ์ไม่ได้เป็นเพียงแค่การบรรยายความรู้สึก แต่เป็นเครื่องมือในการรับรู้ และจัดการอารมณ์ของตนเองไปพร้อมกัน กล่าวคือ ภาษาไม่อาจถ่ายทอดอารมณ์ดิบของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ มักจะเกิดความคลาดเคลื่อนระหว่างสิ่งที่รู้สึกจริงกับสิ่งที่สามารถกล่าวออกมาได้ (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2563)

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง “ชุมชนทางอารมณ์” ยังอธิบายเพิ่มเติมว่าภายในสังคมเดียวกันนั้น อาจมีระบอบอารมณ์หลากหลายอยู่ร่วมกัน และกลุ่มผู้คนต่าง ๆ อาจมีบรรทัดฐานทางอารมณ์ที่แตกต่างกัน (Barbara H. Rosenwein, 2006) ในขณะที่แนวคิด “Emotionology” กล่าวถึงบรรทัดฐานทางอารมณ์ของสังคม โดยแยกความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ทางอารมณ์ที่แท้จริงกับบรรทัดฐานทางอารมณ์ที่สังคมยึดถือไว้ (Peter N. Stearns and Carol Z. Stearns, 1985) ดังนั้น การศึกษาระบอบ

อารมณ์ จึงถือเป็นการเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่มากกว่าการศึกษาถึงเหตุการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ยังครอบคลุมถึงมิติทางอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

2. สิทธิและเสรีภาพในการแสวงหาความสุข

เสรีภาพในการแสวงหาความสุขมีรากฐานมาจากแนวคิดเสรีนิยม โดยตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นเจ้าของชีวิต ความคิด และความปรารถนาของตนเอง จึงย่อมมีสิทธิในการเลือกสรร และนิยามความหมายของความสุขตามที่ตนเองต้องการ ภายใต้เงื่อนไขว่าการใช้เสรีภาพนั้น จะต้องไม่ก่ออันตรายต่อของผู้อื่น (ภานุพงศ์ จือเหลียง, 2569) เสรีภาพในที่นี้ จึงมิได้หมายความว่า การปราศจากข้อบังคับของรัฐ แต่หมายความว่า การที่บุคคลมีพื้นที่เพียงพอต่อการใช้เหตุผล ตัดสินใจ และออกแบบชีวิตของตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี (เกษียร เตชะพีระ, 2563) แนวคิดดังกล่าวอาจอธิบายได้บนฐานเดียวกับเสรีภาพในการแสดงออก เนื่องจากการแสวงหาความสุข มิได้แยกออกจากเสรีภาพในการคิด การเลือก และการแสดงตัวตนออกมาในสังคม หากบุคคลไม่อาจแสดงออกถึงความสุข รสนิยม หรือรูปแบบการดำเนินชีวิตได้อย่างเสรี การแสวงหาความสุขก็ย่อมถูกจำกัดลงด้วย ในแง่นี้ หลักกษัตริย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะชี้ให้เห็นว่า เสรีภาพไม่ควรถูกจำกัดเพียงเพราะการกระทำนั้นสร้าง “ความขุ่นเคือง” หรือกระทบต่อความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ เนื่องจากความไม่พอใจทางอารมณ์ มิใช่ความเสียหายที่พิสูจน์ได้อย่างแท้จริงเช่นเดียวกับความหมายของกษัตริย์ (ภานุพงศ์ จือเหลียง, 2569) อีกด้านหนึ่ง แนวคิดเสรีนิยมยังยืนยันว่า เสรีภาพที่แท้จริงต้องดำรงอยู่ร่วมกับความเป็นธรรมทางสังคม จอห์น รอลส์ เสนอว่า สังคมที่ยุติธรรมต้องเปิดโอกาสให้บุคคลเลือกทางเดินชีวิตของตนเองได้อย่างเสรี ขณะเดียวกันก็ต้องวางกติกาที่เป็นธรรมและปราศจากอคติสำหรับทุกคน (ทวีป มหาสิทธิ์, 2563) ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพในการแสวงหาความสุขจึงไม่ใช่เสรีภาพแบบไร้ขอบเขต หากเป็นเสรีภาพที่ได้รับการคุ้มครองภายใต้หลักการเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้อื่นร่วมกัน (ปราบดา หยุ่น, 2562)

ในระดับกฎหมายระหว่างประเทศ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) ได้รับรองทั้งเสรีภาพในการมีความคิดเห็นโดยปราศจากการแทรกแซง และเสรีภาพในการแสวงหา รับ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและความคิดทุกประเภทหลักประกันดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อเสรีภาพในการแสวงหาความสุข เนื่องจากการกำหนดชีวิตของตนเองย่อมต้องอาศัยเสรีภาพในการคิด และเลือกสรรสิ่งต่าง ๆ อย่างไรก็ดี แม้รัฐอาจจำกัดเสรีภาพได้ในบางกรณี แต่การจำกัดนั้นต้องบัญญัติไว้โดยกฎหมาย มีวัตถุประสงค์อย่างชอบธรรม และมีความจำเป็นรวมทั้งได้สัดส่วนอย่างเคร่งครัด (ภานุพงศ์ จือเหลียง, 2569) ดังนั้น หากการแสวงหาความสุขของบุคคลมิได้เป็นอันตรายต่อผู้อื่น รัฐย่อมไม่ควรใช้อำนาจแทรกแซงหรือกำหนดแทนว่าความสุขแบบใดคือรูปแบบที่ถูกต้อง

3. การแสวงหาความสุขภายใต้กรอบศีลธรรม

ศีลธรรมเป็นกลไกทางสังคมพื้นฐานที่มนุษย์ใช้กำกับความประพฤติของตนและจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย แม้ศีลธรรมจะมีได้มีสภาพบังคับเป็นทางการดังเช่นกฎหมาย แต่ก็ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานที่สังคมใช้ตัดสินว่า การกระทำใดเป็นสิ่งที่ดีงาม และเหมาะสม ศีลธรรมจึงเป็นผลจากการสั่งสมความเชื่อ ความคิด และการปฏิบัติของมนุษย์มาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน จนกลายเป็นกรอบร่วมในการกำหนดความหมายของชีวิต ความชั่ว และความเหมาะสมในแต่ละยุคสมัยแนวคิดศีลธรรมนิยม จึงตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป เพราะมีเหตุผล สติสัมปชัญญะ และความสามารถในการแยกแยะผิดชอบชั่วดีได้ (ชัยชาญ ศรีหาญ, 2562) หากกระทำไปโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ย่อมไม่ต่างการกระทำของสัตว์ที่กระทำด้วยสัญชาตญาณ

อย่างไรก็ดี ศีลธรรมยังทำหน้าที่เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะตามแนวคิดของเพลโตที่เห็นว่า ศิลปะมิได้มีคุณค่าเพียงเพราะให้ความเพลิดเพลิน แต่ยังมีอิทธิพลต่อจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์ จนอาจส่งเสริมหรือบั่นทอนความดีงามทางศีลธรรมได้ (อิทธิ รุ่งอรุณไทยกุล และคณะ, 2560) ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาคุณค่าของผลงานศิลปะ จึงสัมพันธ์กับบรรทัดฐานทางศีลธรรมและสังคมควบคู่กันไป แม้ว่าบุคคลจะมีประสบการณ์และการตีความแตกต่างกันก็ตาม

ขณะเดียวกัน ศีลธรรมยังมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับกฎหมาย ซึ่งสังคมมักยกระดับค่านิยมบางประการให้กลายเป็นข้อบังคับทางกฎหมาย เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่ถูกระบุว่าเบี่ยงเบนหรือไม่เหมาะสม

ภายใต้กรอบดังกล่าว การแสวงหาความสุขจึงมิใช่เรื่องของการตอบสนองความต้องการตนเองอย่างเสรี หากเป็นการแสวงหาความพึงพอใจหรือความสมบูรณ์ของชีวิต ความสุขในความหมายที่ว่านี้ต้องสัมพันธ์กับความดี ความพอดี และการไม่ก่อผลเสียต่อตนเองหรือผู้อื่น มนุษย์จึงไม่ควรปล่อยตนไปตามความอยากอย่างไร้ขอบเขต เพราะความสุขที่เกิดจากความโลภ ความโกรธ หรือความลุ่มหลง อาจกลับกลายเป็นเหตุแห่งความทุกข์ได้ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2567) ดังนั้น ความสุขภายใต้กรอบศีลธรรมจึงเป็นความสุขที่เกิดจากการยับยั้งชั่งใจ การควบคุมอารมณ์ และการรู้จักพอในสิ่งที่ตนมีอยู่ โดยให้ความสำคัญกับความสุขทางใจมากกว่าความพึงพอใจชั่วคราวทางกาย การแสวงหาความสุขที่ว่านี้ จึงเป็นค่านิยมที่สังคมเห็นว่าดีงาม และถือเป็นความสุขที่ผ่านการกลั่นกรองด้วยเหตุผล ความพอดี และความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและสังคม

4. การแสวงหาความสุขอย่างไร้ระเบียบ

ทฤษฎีสภาวะไร้กฎเกณฑ์ (Anomie) อธิบายถึงภาวะที่สังคมขาดบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ที่มีประสิทธิภาพในการกำกับพฤติกรรมของพลเมือง จนเกิดความสับสนทางค่านิยม และนำไปสู่ความเบี่ยงเบนจากระเบียบสังคม เมื่อกลไกควบคุมทางสังคมอ่อนตัวลง บุคคลย่อมไม่สามารถยึดถือการดำเนินชีวิตเข้ากับกติกาทางสังคมได้อย่างมั่นคง ส่งผลให้เกิดความไร้ทิศทาง และพฤติกรรมที่ขัดต่อระเบียบทางสังคม (ภัทรวรรณ ทองใหญ่, ม.ป.ป.) ตลอดจนเป็นสัญญาณของความอ่อนแอในโครงสร้างทางสังคมที่ไม่อาจทำหน้าที่กำหนดขอบเขตของความต้องการและความคาดหวังของพลเมืองได้อย่างเหมาะสม (ไทพีศรีนิติ ภัคติกุล, ม.ป.ป.) เมื่อบุคคลรับรู้ถึงเป้าหมายความสำเร็จที่สังคมยกย่อง แต่ไม่สามารถเข้าถึงวิธีการที่ถูกต้องหรือชอบธรรมในการบรรลุผลนั้นได้ ย่อมเกิดความตึงเครียดและความรู้สึกไร้ระเบียบในชีวิต จึงทำให้บุคคลให้ความสำคัญกับผลลัพธ์มากกว่าวิธีการ และอาจนำไปสู่การแข่งขัน การแย่งชิง หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบน (วรารัณดา นิยมฤทธิ์, 2561) ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงที่สังคมและเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ภาวะดังกล่าวปรากฏเด่นชัดขึ้น เพราะบุคคลจำนวนหนึ่งไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับเงื่อนไขใหม่ของสังคมได้ เมื่อไม่อาจไปถึงเป้าหมายที่สังคมกำหนดไว้ ความคับข้องใจหรือผิดหวังจึงอาจแสดงออกผ่านปัญหาทางสังคม หรือการกระทำความผิดต่อกฎหมาย

การแสวงหาความสุขอย่างไร้ระเบียบนั้น มิได้เกิดจากความต้องการดิบของปัจเจกเพียงอย่างเดียว แต่ถูกหล่อหลอมผ่านค่านิยม และกรอบความหมายที่สังคมปลูกฝังให้ยึดถือ ความสุขจึงมักถูกนิยามว่าเป็นผลลัพธ์จากมาตรฐานที่สังคมยอมรับ มากกว่าจะเป็นการค้นพบความต้องการและอัตลักษณ์ของตนเอง กล่าวคือ ในชีวิตจริงมนุษย์ มิได้ดำเนินไปบนเงื่อนไขเดียวกันทุกคน บางคนมีความฝัน ความถนัด และเป้าหมายชีวิตที่แตกต่างจากแบบแผนหลักของสังคม แต่กลับต้องเผชิญแรงกดดันจากค่านิยมรอบตัวให้เลือกเส้นทางที่สังคมมองว่าดีและมั่นคง เมื่อความสุขถูกผูกติดกับมาตรฐานภายนอกอย่างต่อเนื่อง การแสวงหาความสุขจึงอาจกลายเป็นการไล่ล่าความสำเร็จที่ไม่ได้สอดคล้องกับตัวตนของบุคคล ความรู้สึกไม่เพียงพอ และความไม่พอใจในชีวิตจึงเกิดขึ้นได้ง่าย (จินต์พิมล นพเทาว์, 2559)

ดังนั้น สภาวะไร้กฎเกณฑ์ มิได้หมายถึงการปราศจากบรรทัดฐาน แต่ยังรวมถึงภาวะที่บรรทัดฐานของสังคมไม่สามารถสร้างสมดุลระหว่างบุคคลกับสังคมได้ กล่าวคือ การแสวงหาความสุขอย่างไร้ระเบียบ จึงเกิดจากการที่บุคคลไม่สามารถหาจุดสมดุลระหว่างความต้องการของตนเองกับกรอบที่สังคมกำหนดได้อย่างเหมาะสม หากสังคมไม่สามารถกำหนดบรรทัดฐานที่ยืดหยุ่น และเอื้อต่อความแตกต่างของมนุษย์ได้นั้น ความสุขก็อาจถูกลดทอนเหลือเพียงการทำตามความคาดหวังภายนอก มากกว่าการมีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีของตนเองอย่างแท้จริง

ภูมิทัศน์องค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในสังคมไทย

สถานะทางกฎหมายของกฎหมายในสังคมไทยนั้น เกิดจากเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตของกฎหมาย นโยบายรัฐ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และกระแสสังคมในแต่ละยุคสมัย ในส่วนนี้จะอธิบายถึงกฎหมายใน 3 มิติสำคัญที่ดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมไทยร่วมสมัย อันได้แก่ 1.) กฎหมายในฐานะสมุนไพรรักษาบ้านที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม 2.) กฎหมายในฐานะยาเสพติดที่ถูกควบคุม

โดยกฎหมาย และ 3.) กฎาในฐานะสินค้าเชิงพาณิชย์ที่ถูกส่งเสริมให้เป็นพืชเศรษฐกิจ ความหลากหลายดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นว่า กฎาในสังคมไทยไม่อาจอธิบายได้ด้วยกรอบใดกรอบหนึ่งเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย รัฐ และอารมณ์ความรู้สึกของสังคม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงสถานะของกฎาในสังคมไทย ทั้งในมิติทางกฎหมาย สาธารณสุข และระบอบอารมณของสังคม ล้วนมีส่วนร่วมในการกำหนดว่ากฎา คือ "อะไร" และควรถูกปฏิบัติอย่างไร จากเดิมที่เป็นสมุนไพรผ่านการเป็นยาเสพติด ไปสู่พืชเศรษฐกิจ จึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายเท่านั้น แต่ยังเป็นการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบความรู้สึกทางสังคมอย่างลึกซึ้ง ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์พัฒนาการของสถานะและความหมายของกฎาตามลำดับ เพื่อให้เห็นภาพรวมของ "สารพัดกฎา" ในสังคมไทย และความสัมพันธ์กับระบอบอารมณความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

1. สมุนไพรพื้นบ้านกฎา

กฎาถือเป็นพืชสมุนไพรที่มีดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ทั้งในมิติของการแพทย์แผนไทย วิถีชีวิต และการรับรู้ทางวัฒนธรรม หลักฐานทางวิชาการชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยได้มีการใช้ประโยชน์จากกฎามาแต่โบราณ และเคยมองกฎาในฐานะพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาและด้านอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ กฎาถูกนำมาใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประกอบอาหาร การใช้เส้นใยถักทอเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และการใช้ในทางศาสนา ตลอดจนการใช้เพื่อรักษาโรค มีหลักฐานยืนยันว่ากฎาเคยถูกใช้ในเป็นสมุนไพรในการบำบัดอาการเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่อง ดังที่ปรากฏในตำราพระโอสถพระนารายณ์และตำรายาแพทย์แผนไทยหลายฉบับ สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า กฎาเคยมีสถานะเป็นพืชยาอยู่ในระบบการแพทย์แผนไทย เช่น ยาที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มความอยากอาหาร การช่วยให้นอนหลับ และการบรรเทาอาการเจ็บป่วย (ชลิดา อุปัญญา, 2561)

นอกจากมิติทางการแพทย์แล้ว กฎายังมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต และการรับรู้ทางวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมไทย การที่กฎาปรากฏในบริบททางภาษา วัฒนธรรม วรรณกรรม และความคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน สะท้อนว่าผู้คนในอดีตมิได้มองกฎาเป็นสิ่งที่แปลกแยก หากแต่รับรู้ว่าเป็นพืชที่มีประโยชน์ใช้สอยได้อย่างหลากหลาย ในมิตินี้ กฎาจึงมิได้เป็นเพียงสมุนไพรสำหรับการรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีตอีกด้วย (อัศพรณ์ เอียวรัตนวดี, 2562) ทั้งนี้ ในบริบทสังคมร่วมสมัย การกลับมาพิจารณากฎาในฐานะสมุนไพรได้รับการสนับสนุนมากยิ่งขึ้น ทั้งองค์ความรู้แพทย์แผนไทยและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อเปิดทางให้ใช้กฎาทางการแพทย์ โดยกำหนดให้การใช้เป็นไปตามหลักเวชปฏิบัติและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในทางนโยบายสาธารณสุข กฎาได้รับการยอมรับในฐานะพืชที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ในการรักษาโรคได้ (พัชรภรณ์ นนทสวัสดิ์ศรี, 2563)

2. ยาเสพติดกฎา

ในอดีต กฎาถูกใช้ในในฐานะสมุนไพร และปรากฏอยู่ในตำรายาไทยมาเป็นเวลานาน แต่เมื่อแนวคิดการควบคุมยาเสพติดสากลเข้ามามีอิทธิพล กฎาจึงค่อยๆ ถูกทำให้กลายเป็นวัตถุแห่งการควบคุม การจำกัดสิทธิ และการลงโทษในทางกฎหมาย (อัศพรณ์ เอียวรัตนวดี, 2562) หากจะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎากับยาเสพติดในมิติทางกฎหมาย จึงต้องเริ่มจากข้อเท็จจริงสำคัญว่า ความเป็นยาเสพติดของกฎาเป็นผลจากการกำหนดของกฎหมาย และนโยบายของรัฐเป็นสำคัญ การควบคุมกฎาได้รับอิทธิพลจากอนุสัญญาเดี่ยวว่าด้วยยาเสพติด ค.ศ. 1961 ซึ่งเป็นกรอบกฎหมายสำคัญที่ผลักดันให้หลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย กำหนดมาตรการควบคุมกฎาในฐานะสารเสพติด อิทธิพลดังกล่าวทำให้กฎหมายไทยพัฒนามาในทิศทางที่มองกฎาเป็นสิ่งที่ต้องจำกัดการผลิต การจำหน่าย การครอบครอง และการใช้รูปแบบต่าง ๆ (ชลิดา อุปัญญา, 2561) กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎาไม่ได้เพียงควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับกฎาเท่านั้น แต่ยังมิบทบาทในการกำหนดความหมายทางสังคมให้กฎาถูกมองว่าเป็นยาเสพติดด้วย สำหรับกฎหมายไทย กฎาถูกจัดให้เป็นยาเสพติดให้โทษประเภท 5 ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 26 วางหลักไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้ใดผลิต จำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ครอบครองซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภท 4 หรือในประเภท 5 เว้นแต่รัฐมนตรีจะได้อนุญาตโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการเป็นราย ๆ ไป และประกาศกระทรวงสาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลของการจัดประเภทดังกล่าว คือ บุคคลทั่วไปไม่อาจผลิต จำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ใน

ครอบครองซึ่งกัญชาได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตตามที่กฎหมายกำหนด กล่าวคือ เมื่อรัฐบัญญัติให้กัญชาอยู่ในประเภทของยาเสพติด การกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกัญชา จึงถูกดึงเข้าสู่ระบบความผิด และบทลงโทษทางกฎหมายอย่างชัดเจน

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อประเทศไทยแก้ไขพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ โดยพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2562 เพื่อเปิดโอกาสให้สามารถนำกัญชาไปใช้เพื่อประโยชน์ทางการแพทย์และการวิจัยได้ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมาย (พัชรภรณ์ นนทสวัสดิ์ศรี, 2563) การแก้ไขครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้กัญชายังคงอยู่ในโครงสร้างการควบคุมของกฎหมายยาเสพติด แต่รัฐเริ่มยอมรับว่ากัญชามีศักยภาพในทางการแพทย์และสมควรถูกมองเฉพาะในฐานะวัตถุอันตราย หรือเครื่องมือของการกระทำผิดเท่านั้น การยอมรับดังกล่าว จึงมีได้หมายถึงการให้เสรีภาพโดยสมบูรณ์ แต่เป็นการอนุญาตแบบมีเงื่อนไข โดยต้องอยู่ภายใต้การดูแลของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ และการควบคุมโดยหน่วยงานรัฐ ทั้งนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่ากฎหมายในช่วงเวลาดังกล่าว มิได้เปลี่ยนจากการห้ามไปสู่การใช้อย่างเสรีโดยตรง หากแต่เปลี่ยนจากการห้ามอย่างเด็ดขาดไปสู่การควบคุมแบบยืดหยุ่นและจำแนกวัตถุประสงค์ของการใช้ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมุมมองของสังคมไทยร่วมด้วย จะเห็นได้ว่าสถานะของกัญชาไม่ได้ถูกกำหนดโดยกฎหมายเพียงลำพัง แต่ยังสัมพันธ์กับความเข้าใจของผู้คนในสังคมที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นตามนโยบายรัฐ ระบบการศึกษา ความรู้ทางการแพทย์ และกระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลา (นภินทร ศิริไทย, 2567) กัญชาจึงถูกทำให้มีภาพจำเชื่อมโยงกับความผิด อันตราย และอาชญากรรมมาเป็นเวลานาน เมื่อกฎหมายกำหนดให้กัญชาเป็นยาเสพติด และมีการใช้มาตรการลงโทษอย่างจริงจัง ความเข้าใจของสังคมจึงยิ่งโน้มไปในทางที่มองกัญชาเป็นสิ่งที่ควรถูกควบคุมและหลีกเลี่ยง

ทั้งนี้ การที่กัญชาถูกเชื่อมโยงกับความชั่ว ความรุนแรง ความเสื่อมทราม และต้นเหตุของอาชญากรรม กลายเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในสังคมไทย เมื่อความเชื่อนี้ถูกผลิตซ้ำผ่านกฎหมาย นโยบายของรัฐ ระบบการศึกษา และสื่อมวลชน ก็ยิ่งทำให้ภาพของกัญชาในฐานะยาเสพติดอันตรายเป็นเสมือนข้อเท็จจริงที่ไม่อาจโต้แย้งได้ เมื่อพิจารณาในมุมนี้ จะเห็นได้ว่ากฎหมายทำหน้าที่ทั้งการควบคุมพฤติกรรมและนิยามความหมายของวัตถุทางสังคมไปพร้อมกัน การบัญญัติให้กัญชาเป็นยาเสพติด และการกำหนดบทลงโทษที่เข้มงวด ล้วนมีผลทำให้สังคมนั้น มองกัญชาในฐานะสิ่งผิดกฎหมายและเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยหากจะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกัญชากับยาเสพติดในทางกฎหมายอย่างครบถ้วน ย่อมต้องมองทั้งในมิติของกฎหมายและในมิติของสังคมไทยควบคู่กันไป เพราะกัญชาไม่ได้มีสถานะเป็นยาเสพติดเพียงเพราะตัวบทกฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น แต่ยังเป็นผลจากความเข้าใจร่วมของสังคมที่ถูกหล่อหลอมผ่านกฎหมาย นโยบายรัฐ การเมือง เศรษฐกิจ และชุดความรู้ที่มีอิทธิพลในแต่ละยุคสมัย (सानิตย์ แสงขาม, 2563)

3. กัญชาเชิงพาณิชย์และเศรษฐกิจ

เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2565 กัญชาได้ถูกถอดถอนออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ ประเภท 5 ตามของประกาศกระทรวงสาธารณสุขเรื่อง สมุนไพรควบคุม (กัญชา) พ.ศ. 2565 โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

ข้อ 1 ให้กัญชา หรือสารสกัดจากกัญชา ซึ่งเป็นพืชในสกุล Cannabis เป็นสมุนไพรควบคุม

ข้อ 2 อนุญาตให้ผู้ที่มิอายุตั้งแต่ยี่สิบปีขึ้นไปสามารถครอบครอง ใช้ประโยชน์ ดูแล เก็บรักษา ขนย้าย จำหน่ายสมุนไพรตามข้อ 1 ได้ ยกเว้นการกระทำ ดังต่อไปนี้

- (1) การใช้ประโยชน์ในที่สาธารณะโดยการสูบ
- (2) การใช้ประโยชน์กับสตรีมีครรภ์หรือสตรีให้นมบุตร
- (3) การจำหน่ายให้กับผู้ที่มีอายุต่ำกว่ายี่สิบปี สตรีมีครรภ์หรือสตรีให้นมบุตร

ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขดังกล่าว กัญชาจึงกลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ในระบบตลาด ซึ่งในมิตินี้ กัญชามีได้ถูกมองเพียงในฐานะสมุนไพรสำหรับการรักษาพยาบาลเท่านั้น หากยังเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้และกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศไทยในหลายมิติ ทั้งการค้าภายในประเทศและการค้าระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้จึงเปิดโอกาสให้กัญชากลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ประเทศ (วิชญ์

บาคล, 2566) ปรากฏการณ์เช่นนี้ ทำให้ผู้ที่มีความสนใจศึกษาหันมาใช้กัญชาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในประกอบอาหารและเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากกัญชา (ชิตชนก ชุสกลนิตสินธ์, 2565) อย่างไรก็ตาม การที่กัญชากลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์นั้น สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของความหมายทางสังคม และกฎหมายที่มีต่อพืชชนิดนี้ ในอดีตที่เคยถูกตีตราว่าเป็นยาเสพติดอันตรายและผิดกฎหมาย กลับกลายเป็นสินค้า และสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ ปรากฏการณ์นี้เป็นผลมาจากการต่อสู้ทางสังคมและการเรียกร้องสิทธิของประชาชนในการเข้าถึงกัญชา รวมถึงการผลักดันจากกลุ่มผู้ประกอบการที่เห็นโอกาสทางธุรกิจในอนาคตของกัญชา การขยายตัวของอุตสาหกรรมกัญชาจึงช่วยสร้างงานและรายได้ให้แก่ประชาชนในหลายระดับ โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่สามารถใช้กัญชาเป็นพืชเศรษฐกิจทางเลือกเพื่อสร้างรายได้เสริม นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีข้อได้เปรียบด้านสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกกัญชา ต้นทุนแรงงานที่ต่ำกว่าฝั่งประเทศตะวันตก และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้กัญชาในการแพทย์แผนไทยที่สามารถนำมาต่อยอดเป็นจุดขายเฉพาะตัว (सानิตย์ แสงขาม, 2563)

ดังนั้น การนำกัญชามาเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ในฐานะพืชเศรษฐกิจ จึงเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจสำคัญสำหรับประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการจ้างงานในภาคการเกษตร การสร้างรายได้แก่เกษตรกรรายย่อย หรือคลินิกแพทย์แผนไทย หากมีการบริหารจัดการที่สมดุลระหว่างการส่งเสริมทางเศรษฐกิจกับการคุ้มครองสาธารณสุข กัญชาก็สามารถกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างประโยชน์แก่สังคมไทยได้เป็นจำนวนมาก

การอภิปรายผล

การเปลี่ยนผ่านของกัญชาในสังคมไทยจากพืชต้องห้ามไปสู่พืชที่รัฐเปิดพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามกฎหมาย นับเป็นประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ แม้ในอดีตกัญชาจะถูกทำให้เชื่อมโยงกับอาชญากรรม ความเสื่อมทราม และความไม่สงบเรียบร้อย โดยถูกนำเสนอผ่านกฎหมาย สื่อมวลชน และกระบวนการณรงค์ของรัฐ จนเกิดภาพจำรวมว่ากัญชาในฐานะยาเสพติดเป็น “ภัยต่อสังคม” มากกว่าจะเป็นสมุนไพรหรือใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์ การกำหนดสถานะและความหมายดังกล่าว จึงมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรม และการกำหนดกรอบความรู้สึกรับรู้ของสังคมต่อกัญชาอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ ปัญหาสำคัญกลับอยู่ที่ว่า แม้กัญชาจะหลุดพ้นจากสถานะยาเสพติดแล้ว แต่ข้อเท็จจริงปรากฏว่ายังมีได้มีกฎหมายใดที่เข้ามากำกับและรองรับอย่างเป็นกิจจะลักษณะ จึงก่อให้เกิดการใช้กัญชาอย่างหลากหลายมิติ ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงนำไปสู่ “สภาวะสุญญากาศทางกฎหมาย”

สภาวะสุญญากาศและความสับสนของกฎหมาย

จุดเริ่มต้นสำคัญของการเปลี่ยนสถานะกัญชาในระบบกฎหมายไทยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2562 เมื่อมีการประกาศแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2562 (ฉบับที่ 7) โดยมีสาระสำคัญคืออนุญาตและเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้กัญชาเพื่อประโยชน์ทางการแพทย์และการศึกษาวิจัย ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศแรกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กัญชาทางการแพทย์ถูกกฎหมาย (นภินทร ศิริไทย, 2567) การเปลี่ยนแปลงนี้มีนัยยะที่ลึกกว่าตัวบทกฎหมาย ในแง่ของประวัติศาสตร์ระบอบอารมณ์ (Emotional Regime) นอกจากกฎหมายจะทำหน้าที่ในการจัดระเบียบสังคมแล้วนั้น ยังถือเป็นกลไกหลักในการประกอบสร้างบรรทัดฐานทางอารมณ์ เพื่อใช้ควบคุมความรู้สึกนึกคิดของประชาชนให้เป็นไปตามเจตจำนงของรัฐอีกด้วย (กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, 2564)

ก่อนปี พ.ศ. 2562 ผู้คนจำนวนมากเติบโตมาพร้อมกับการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ผ่านการนำเสนอภาพของกัญชาในฐานะสิ่งที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ นำไปสู่พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาอาชญากรรม การรับรู้เช่นนี้ ถูกผลิตซ้ำผ่านระบบการศึกษา สื่อมวลชน และกิจกรรมการรณรงค์ของรัฐ ทำให้กัญชาถูกผูกโยงเข้ากับความรู้สึกหวาดกลัว และภาพของสิ่งที่ผิดกฎหมาย ยิ่งไปกว่านั้น กัญชาในสังคมไทยตกอยู่ในระบอบอารมณ์แห่งการตีตรามาอย่างยาวนาน จนเมื่อพรรคภูมิใจไทย โดยนายอนุทิน ชาญวีรกูล ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ได้เข้ามาทำทลายและรื้อถอนระบอบอารมณ์ชุดเดิม โดยเปลี่ยนวาทกรรมจากการมองกัญชาเป็นสิ่งชั่วร้ายให้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจ สมุนไพรทางเลือก และสิทธิที่ประชาชนสามารถเข้าถึง

ได้ รวมถึงนำเสนอสรรพคุณของกัญชาว่าสามารถรักษาโรคได้หลากหลายชนิด เช่น ไมเกรน โรคหัวใจ โรคเมเร็ง ตลอดจนใช้ทดแทนมอร์ฟีนในกรณีช่วยลดอาการเจ็บปวดขั้นรุนแรง (ชาติัญ ชาวโพธิ์เอน, 2567)

การผลักดันดังกล่าวเดินทางมาถึงจุดพลิกประวัติศาสตร์ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2565 เมื่อมีการออกประกาศกระทรวงสาธารณสุขถอดถอนกัญชาออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ อย่างไรก็ตาม ประกาศกระทรวงสาธารณสุขฉบับนี้มีเพียงบทบัญญัติที่พยายามลดทอนความเป็นยาเสพติดของกัญชาเท่านั้น โดยกำหนดให้เฉพาะสารสกัดที่มีปริมาณ THC เกินร้อยละ 0.2 ที่ยังคงสถานะเป็นยาเสพติด ซึ่งหมายความว่าในส่วนของพืชกัญชาดิบหรือช่อดอกไม่ได้ถูกครอบคลุมด้วยกฎหมายยาเสพติดอีกต่อไป ผลที่ตามมาคือประชาชนสามารถปลูก ครอบครอง จำหน่าย และนำไปใช้ได้อย่างเสรีเพียงแค่ผ่านกระบวนการขึ้นทะเบียนจดแจ้งเท่านั้น ซึ่งในทางปฏิบัติไม่ต่างจากการประกาศเปิดเสรีกัญชาอย่างเต็มรูปแบบ แม้เจตนารมณ์ที่รัฐได้กล่าวอ้างการถอดถอนกัญชาเพื่อให้ประโยชน์ทางการแพทย์ (ยศวัฒน์ เนธิบุตร และ เพ็ญ หลวงแก้ว, 2566) แต่ในมิติทางกฎหมายกลับสร้างบาดแผลและช่องโหว่ที่นำไปสู่ "สภาวะสุญญากาศทางกฎหมาย" อย่างแท้จริง

สภาวะดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎี "สภาวะไร้กฎเกณฑ์" (Anomie) ซึ่งอธิบายถึงช่วงเวลาที่ยกกฎหมายเก่าได้ถูกยกเลิกไป และกฎหมายใหม่สำหรับการควบคุมก็ยังไม่ถูกตราขึ้นให้ชัดเจน มีเพียงแค่ประกาศกระทรวงสาธารณสุข และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเท่านั้น ที่ออกมาใช้ควบคุมกัญชา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องทางกฎหมาย และนำมาซึ่งความคลุมเครือต่อการบังคับใช้ กล่าวคือ ปัญหาทางกฎหมายดังกล่าว กลายเป็นปมที่สะท้อนให้เห็นว่ารัฐไทยไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้ทันทั่วทั้งที่ได้ การออกประกาศให้กัญชาถูกถอดถอนจากบัญชียาเสพติด โดยไม่มีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติเฉพาะออกมารองรับ จึงก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงในทุกภาคส่วน ทั้งในมุมของการบังคับใช้กฎหมายที่เจ้าหน้าที่ตำรวจและหน่วยงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดเกิดความไม่มั่นใจในขอบเขตอำนาจของตนเอง ไปจนถึงสร้างความสับสนและข้อกังวลให้แก่ประชาชนตั้งคำถามว่าสิ่งใดทำได้หรือไม่ได้ (วิชญ์ บาบาล, 2566) ขณะเดียวกัน กัญชาในต่างประเทศแม้แต่ในรัฐที่อนุญาตให้ใช้กัญชาเชิงสันติภาพการได้นั้น ล้วนมีมาตรการควบคุมการปลูก การผลิต และการจำหน่ายอย่างเข้มงวด (BBC News ไทย, 2565) แต่ในส่วนประเทศไทยกลับเป็นกรณีศึกษาที่ฉีกกรอบออกไป รัฐไทยปราศจากมาตรการควบคุมที่ครอบคลุม การกำกับดูแลเป็นเพียงการออกแนวทางหรือประกาศกระทรวงที่กระจัดกระจาย และขาดสภาพการบังคับอย่างเป็นรูปธรรม

สงครามอารมณ์: กลุ่มสนับสนุน และ กลุ่มต่อต้านเสรีกัญชา

ภายหลังการปลดล็อกกัญชาในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2565 สังคมไทยได้เกิดการก่อตัวของ "ชุมชนทางอารมณ์" (Emotional Communities) ขนาดใหญ่ขึ้น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่มีอารมณ์แห่งความยินดีและสนับสนุน และกลุ่มที่มีอารมณ์แห่งความวิตกกังวลและต่อต้าน การปะทะกันของทั้งสองกลุ่มจึงกลายเป็น "สมรภูมิแห่งการจัดระเบียบความรู้สึก" ที่รัฐและกลุ่มผู้มีอำนาจ พยายามแย่งชิงการนิยามความหมายและกำหนดสถานะของกัญชา หากมองผ่านแนวคิดของระบอบอารมณ์ รัฐสามารถทำให้พืชชนิดหนึ่งกลายเป็น "อาชญากร" หรือ "ภัยต่อสังคม" ได้ ด้วยการใช้อำนาจทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการสลักลึกความรู้สึกหวาดกลัวและความรังเกียจให้ฝังรากลึกในจิตสำนึกของผู้คน (สิงห์ สุวรรณสิงห์, 2567) อนึ่ง เมื่อรัฐถอดถอนกัญชาโดยปราศจากกฎหมายใหม่รองรับ พื้นที่ทางอารมณ์จึงเปิดกว้างอย่างฉับพลัน ทำให้ประชาชนสองฝั่งต่างพยายามครอบครองพื้นที่นั้น ฝ่ายหนึ่ง "ปักหลัก" บรรทัดฐานใหม่ที่เปิดรับกัญชา ขณะที่อีกฝ่าย "ดึงกลับ" สู่บรรทัดฐานเดิมที่มองกัญชาด้วยเป็นยาเสพติด

จากการถกเถียงทางสังคมในหลากหลายมิติ มีทั้งกลุ่มที่สนับสนุนและยินดีต่อการปลดล็อกครั้งนี้ และกลุ่มที่ยังคงมีความกังวลและต่อต้านต่อเสรีกัญชา กล่าวคือ กลุ่มสนับสนุนสัมผัสถึงสิ่งที่เรียกว่า "ที่พักพิงทางอารมณ์" (Emotional Refuges) อันเป็นพื้นที่ที่บุคคลสามารถแสดงอารมณ์ที่ถูกกดทับมาอย่างยาวนานออกมาได้เสรี โดยปราศจากการครอบงำของอำนาจรัฐ (William M. Reddy, 2001) ในมุมมองของแนวคิดเสรีนิยม เสรีภาพในการแสวงหาความสุข คือ สิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐพึงคุ้มครอง กลุ่มนี้จึงมองว่าการปลดล็อกกัญชาเป็นการเปิดโอกาสของเสรีภาพในการแสวงหาความสุข ความรู้สึกร่วมของกลุ่มนี้ จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความจรรโลงใจจากการหลุดพ้นจากบรรทัดฐานเดิม และความยินดีที่กัญชาเคยถูกตีตราในสังคมให้กลับมาเป็นคุณค่าอีกครั้ง ในทางตรงกันข้าม กลุ่มต่อต้านประกอบสร้างจินตภาพของกัญชาผ่านกรอบทางศีลธรรม และความกังวลต่อระเบียบทางสังคม โดยเชื่อว่า

เสรีภาพในการแสวงหาความสุขต้องดำเนินการอยู่ภายใต้ขอบเขตของศีลธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มเปราะบางอย่างเยาวชน (The 101.world, 2022) กลุ่มนี้จึงผลิตซ้ำอารมณ์แห่งความกลัว ความกังวล และความยึดถือต่อระเบียบเดิม ทั้งนี้ หากพิจารณาผ่านกรอบ "พจนารมณ์" (Emotive) ซึ่งอธิบายว่า การแสดงออกทางอารมณ์มิได้เป็นเพียงสะท้อนความรู้สึกภายใน หากแต่ยังเป็นการกระทำที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนั้น ๆ ด้วย (สิงห์ สุวรรณสิงห์, 2567) เมื่อกลุ่มที่ต่อต้านใช้วาทกรรมแห่งความกลัว และกลุ่มสนับสนุนออกมาเฉลิมฉลองอย่างเปิดเผย การกระทำเหล่านั้นมิได้เพียงการบรรยายความรู้สึก แต่เป็นการสร้างและขยายความรู้สึกนั้นออกไปสู่สังคมด้วย ฉะนั้น สงครามอารมณ์ที่เกิดขึ้น จึงเป็นสมรภูมิที่มีผลต่อบรรทัดฐานทางสังคมในระยะยาว เพราะหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่สามารถกำหนดนิยามความหมายหรือสถานะของปัญหาให้ลึกลงไปในจิตใจสำนักผู้คนในสังคมได้อย่างสำเร็จ ย่อมมีอำนาจในการกำหนดทิศทางของกฎหมายและนโยบายที่ตามมาด้วย

กลุ่มสนับสนุน: เสรีภาพในการแสวงหาความสุข

กลุ่มสนับสนุนเสรีกัญชาอาศัยแนวคิดเสรีนิยมและเสรีภาพในการแสวงหาความสุข มองว่าเสรีภาพ คือ ภาวะที่บุคคลมีอิสระจะกระทำ หรือ งดเว้นการกระทำตามความประสงค์ของตน ตราบเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ การใช้กัญชาจึงเป็นส่วนหนึ่งของเสรีภาพที่ประชาชนพึงมีในการกำหนดชีวิตตนเอง ในห้วงเวลาที่สภาวะสุญญากาศทางกฎหมายเปิดพื้นที่ให้ประชาชนสามารถนิยามความสุข และจัดการความรู้สึกที่มีต่อกัญชาได้อย่างอิสระ กลุ่มนี้จึงมองว่าสิ่งที่รัฐกำลังดำเนินอยู่นั้นคือการ "คั่นสิทธิ์" ที่ควรเป็นของประชาชนมาตั้งแต่ต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วพลดล็อก โดยเฉพาะในบริบทของวิกฤตเศรษฐกิจจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ทำให้ร้านค้า ห้างสรรพสินค้า และผู้ประกอบการต่าง ๆ หายถอยกันปิดตัวลง ชนชั้นแรงงานตกงาน และหันมาประกอบอาชีพค้าขายออนไลน์รวมถึงกัญชา บางคนมีความคิดและความหวังที่ว่า "อยากพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส" และเมื่อกัญชาถูกถอดถอนออกจากบัญชียาเสพติดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้คนที่สนใจจึงหันมาปลูก ผลิต และจำหน่ายภายใต้เงื่อนไขตามกฎหมายกำหนด

อย่างไรก็ดี ในมิติทางการเมือง หนึ่งในนโยบายสนับสนุนเสรีกัญชาที่เด่นชัดของพรรคการเมืองสมัยนั้น คือ พรรคภูมิใจไทย (พรรคธรรมรัฐบาล) ซึ่งก่อนหน้านี้ได้ผลักดันนโยบายเรื่องกัญชาทางการแพทย์ จนกระทั่งในเวลาต่อมาได้มีการปลดล็อกกัญชาเกิดขึ้น นโยบายดังกล่าวจึงเข้มข้นมากกว่าเดิม คือ ผลักดันให้สามารถใช้ใช้กัญชาในมิติอื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นเชิงเศรษฐกิจ พาณิชยกรรม หรือสันติทางการก็ตาม ทั้งนี้ การผลักดันที่กล่าวมา มิได้เป็นไปอย่างราบรื่น และต้องเผชิญกับแรงกดดันจากสื่อมวลชน และพรรคการเมืองอื่น รวมถึงสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นภายหลังการปลดล็อก (ชาติัญ ชาวโพธิ์เอน, 2567) ซึ่งเต็มไปด้วยคำถามและปัญหาทางสังคม เนื่องจากยังปราศจากกฎหมายที่ครอบคลุมมารองรับและใช้บังคับกับกัญชา

กลุ่มต่อต้าน: การแสวงหาความสุขภายใต้กรอบศีลธรรม

กลุ่มต่อต้านกัญชาเสรี อาศัยแนวคิดศีลธรรมนิยมและการแสวงหาความสุขภายใต้กรอบศีลธรรมเป็นฐานในการโต้แย้ง โดยในช่วงที่มีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลในปี พ.ศ. 2565 พรรคฝ่ายค้านนำโดยพรรคเพื่อไทยได้เปิดฉากโจมตีนโยบายกัญชาเสรีอย่างหนักหน่วง โดยหยิบยกประเด็นการละเมิดอนุสัญญาเดี่ยวว่าด้วยยาเสพติด ค.ศ. 1961 ขึ้นมาอภิปราย เพื่อชี้ให้เห็นว่าการปล่อยให้ใช้กัญชาเชิงสันติทางการกำลังทำลายเสถียรภาพ และภาพลักษณ์ของประเทศ จนอาจนำไปสู่การสูญเสียสิทธิทางยาในเวทีโลก การอ้างอิงถึงเช่นนี้ถือเป็นการดึงเอาความรู้สึก "กังวล" และ "ความไม่มั่นคง" กลับมาใช้ประกอบสร้างอารมณ์ความรู้สึกให้กัญชากลายเป็นสิ่งอันตรายอีกครั้ง ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้กระตุ้นอารมณ์ความวิตกกังวลผ่านวาทกรรมที่ว่านโยบายนี้กำลังสร้าง "จุดเริ่มต้นอนาคตของชาติขี้ยา" โดยอ้างถึงสถิติเยาวชนและผู้เข้าบำบัดที่เพิ่มสูงขึ้น (ชาติัญ ชาวโพธิ์เอน, 2567) การเล่นกับอารมณ์ความเป็นห่วงเป็นใยของสังคมที่มีต่อเด็กและเยาวชนถือเป็นยุทธวิธีที่ทรงพลังภาพในการปลุกปั่นให้มวลชนรู้สึกว่ "วัตถุชิ้นนี้ยังคงเป็นอาชญากร" ที่พร้อมจะทำลายโครงสร้างสังคม

ในขณะเดียวกัน พรรคก้าวไกลและกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ก็ได้ออกมาแสดงการโต้แย้งระบอบอารมณ์แห่งเสรีภาพนี้ โดยพรรคก้าวไกลได้ออกแถลงการณ์วิจารณ์ถึง "สภาวะสุญญากาศ" ที่เกิดขึ้น และเสนอให้ยกเลิกประกาศกระทรวงสาธารณสุขเพื่อตึงกัญชากลับเข้ามาอยู่ในบัญชียาเสพติดอีกครั้ง ขณะที่แพทย์สภาออกมาตั้งป้อมต่อต้าน โดยตั้งข้อโต้แย้งสำคัญว่าในระบบ

การแพทย์แผนปัจจุบัน มียาแก้ปวดประเภทมอร์ฟินและเมธาโดนที่มีมาตรฐานการควบคุมที่รัดกุมอยู่ก่อนแล้ว การนำกัญชามาใช้เป็นยาจึงจำเป็นต้องระบุเงื่อนไขการใช้ให้ชัดเจน และต้องพิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ได้ระดับมาตรฐานสากล นอกจากนี้ การเปิดช่องให้ใช้กัญชาในเชิงสันตนาการยังถูกตีความว่า "ไม่ต่างอะไรกับการมอมเมาเยาวชน" (ชาติัญ ชาวโพธิ์เอน, 2567) ซึ่งหากวิเคราะห์ลึกลงไปถึงจุดยืนทางอุดมการณ์ นอกเหนือจากความปลอดภัยของผู้ป่วยแล้ว ยังเป็นความพยายามในการปกป้องความน่าเชื่อถือของสถาบันการแพทย์ เพราะหากแพทย์สมัยใหม่ให้การยอมรับกัญชาอย่างเต็มรูปแบบโดยปราศจากข้อกังขา ก็อาจส่งผลสืบคลอนต่อจรรยาบรรณทางการแพทย์

ภาพรวมสภาพการณ์ปัจจุบัน

ผลิตผลที่เห็นได้ชัดที่สุดภายหลังการปลดล็อกกัญชา คือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของการใช้กัญชาเชิงสันตนาการและการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่มีความสนใจกัญชาหันมาใช้กัญชาในรูปแบบต่าง ๆ ร้านจำหน่ายกัญชายายตัวในหลายพื้นที่ของประเทศ โดยเฉพาะในเขตเมืองและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอย่างกรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ และภูเก็ต ป้ายโฆษณาที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์จากกัญชา เมนูอาหาร และเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของกัญชา ตลอดจนการใช้กัญชาเชิงสันตนาการล้วนสะท้อนให้เห็นว่ากัญชาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และชีวิตประจำวันของคนในสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงระบอบอารมณชุดเก่าที่กำลังถูกลบล้างออกไป พร้อมกันนั้นก็สะท้อนความล้มเหลวเชิงนโยบายของรัฐที่ไม่สามารถจัดการกับผลพวงของการปลดล็อกได้อย่างเป็นระบบ

เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ปี พ.ศ. 2567 บรรยากาศของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ จากช่วงแรกที่เต็มไปด้วยความตื่นเตนและความอยากรู้อยากลอง เริ่มค่อย ๆ แปรสภาพเป็น "ความรู้สึกเฉยเมย" มองว่าเป็นเรื่องปกติในวิถีชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกัน ผู้คนบางกลุ่มกลับตั้งข้อกังขาและเกิดความรู้สึกกังวลอย่างต่อเนื่องว่าโดยสรุปแล้วกัญชาเป็นสิ่งถูกกฎหมายหรือไม่อย่างไร การกระทำใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับกัญชาที่สามารถทำได้ (Siam Legal, 2024) ซึ่งยังคงเป็นคำถามชวนให้ประชาชนทั้งหลายสงสัยในมาตรการควบคุมที่คลุมเครือของรัฐ อนึ่ง การปลดล็อกกัญชาในประเทศไทย นอกจากจะเปลี่ยนแปลงสถานะทางกฎหมายแล้วนั้น ยังถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เผยให้เห็นความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กฎหมาย และสังคมอย่างชัดเจน กล่าวคือ แม้นโยบายดังกล่าวจะถูกผลักดันภายใต้เหตุผลด้านการแพทย์ การวิจัย และการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เมื่อเข้าสู่การบังคับใช้จริงกลับก่อให้เกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวาง ทั้งในเรื่องความพร้อมของมาตรการควบคุม ความคลุมเครือของกฎหมาย และผลกระทบที่ขยายตัวไปสู่ชุมชน ครอบครัว และเยาวชน ขณะเดียวกัน เมื่อรัฐพยายามกลับมาควบคุมกัญชาอย่างเข้มงวดมากขึ้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นที่แห่งความขัดแย้งทางนโยบาย ผลประโยชน์ และการต่อสู้ในการกำหนดทิศทางการใช้กัญชาในสังคมไทย ทั้งนี้ คำถามสำคัญจึงมีได้อยู่เพียงว่ากัญชาควรได้รับการเปิดเสรีหรือควรถูกควบคุมเพียงใด หากแต่อยู่ที่ว่ารัฐมีความตั้งใจที่จะสามารถออกแบบกฎหมายและนโยบายที่มีความชัดเจน ครอบคลุม และเป็นธรรมได้อย่างแท้จริงหรือไม่ หรือการปลดล็อกครั้งนี้เป็นเพียงเครื่องมือการควบคุมทางการเมืองเท่านั้น (The Standard, 2025)

ทั้งนี้ สถานการณ์อันปั่นป่วนดังกล่าวได้ผลักดันให้รัฐไทย ต้องกลับมาทบทวนประเด็นกัญชาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การอภิปรายเพื่อหาทางออกเริ่มดังขึ้นในเวทีการเมือง นำมาสู่ความพยายามในปี พ.ศ. 2568 ที่รัฐเริ่มดำเนินการกำหนดมาตรการเพื่อควบคุมกัญชาให้มีความรัดกุมมากขึ้น โดยมุ่งเป้าไปที่การควบคุม "ช่อดอกกัญชา" อย่างเข้มงวด มาตรการดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อสกัดกั้นการใช้กัญชาในเชิงสันตนาการโดยตรง กระทั่งเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2568 ได้มีการออกประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง สมุนไพรควบคุม (กัญชา) พ.ศ. 2568 โดยมีสาระสำคัญคือกำหนดให้ "กัญชาเป็นพืชสมุนไพรควบคุม" ที่มีคุณค่าต่อการศึกษา วิจัย และเศรษฐกิจ และเพื่อมิให้นำเอาเฉพาะส่วนที่เป็นช่อดอกของกัญชาไปใช้ในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 4 วรรคหนึ่ง มาตรา 44 และมาตรา 45 (3) (4) (5) และ (6) แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

มาตรา 4 วรรคหนึ่ง ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ ออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราท้ายพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 45 เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรรักษาโรค ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา

(3) กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการครอบครอง การใช้ประโยชน์ การดูแล การเก็บรักษา หรือการขนย้าย สมุนไพรควบคุม

(4) กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการศึกษาวิจัยสมุนไพรควบคุม

(5) กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการส่งออกสมุนไพรควบคุม เพื่อการค้า และที่มิใช่เพื่อการค้า หรือในการจำหน่าย หรือแปรรูปสมุนไพรควบคุมเพื่อการค้า

(6) กำหนดการอื่นใดเพื่อคุ้มครอง ป้องกัน หรือระงับหรือบรรเทาอันตราย หรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่สมุนไพรควบคุม

อย่างไรก็ดี ความพยายามแก้ไขปัญหานี้ดูเหมือนจะสายเกินกว่าจะเยียวยาความสับสนทางกฎหมายได้ทั้งหมด สถานะของกฎหมายไม่ได้ถูกดึงกลับเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายอย่างเป็นทางการเหมือนดังอดีต แต่ก็ไม่ได้เปิดเสรีอย่างที่บางกลุ่มคาดหวัง สังคมไทยจึงต้องเผชิญกับสถานะที่กฎหมายสามารถเข้าถึงได้อย่างเปิดเผย แต่กลไกทางกฎหมายกลับมีลักษณะเป็นเพียง "การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า" ท่ามกลางสถานการณ์อันคลุมเครือนี้ บรรยากาศทางสังคมได้แปรเปลี่ยนเป็นความวิตกกังวลอย่างเห็นได้ชัด ผู้ประกอบการที่ลงทุนไปแล้วต้องดำเนินธุรกิจอยู่บนความเสี่ยงของการเปลี่ยนแปลง ขณะที่ประชาชนจำนวนมากสูญเสียความเชื่อมั่นและเกิดภาวะสับสน รวมถึงความรู้สึกของสาธารณชนเปลี่ยนจากการตื่นตากับพืชสมุนไพรกลายเป็นความเบื่อหน่าย และกังวลใจในการตั้งคำถามพื้นฐานทางกฎหมายอย่างซ้ำซาก ซึ่งสะท้อนถึงความท้อถอยของประชาชนที่มีต่อรัฐที่ปล่อยปละละเลย สุนัขเฝ้าทางกฎหมายมานานหลายปี

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้พยายามสะท้อนให้เห็นว่า กฎหมายในสังคมไทยมิได้เป็นเพียงพืชสมุนไพรชนิดหนึ่ง หรือยาเสพติดชนิดหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็น "กระชกสะท้อน" ที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างกฎหมาย รัฐ ระเบียบอารมณความรู้สึก และเสรีภาพในการแสวงหาความสุขของประชาชนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กฎหมายถูกนิยามใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าตามเงื่อนไขทางการเมือง นโยบายของรัฐ และกระแสสังคมโลก ทำให้สถานะของกฎหมายในสังคมไทยขับเคลื่อนอยู่ตลอดเวลากระหว่างสิ่งที่ดี-ชั่ว และ ระหว่างสิ่งที่ถูกต้องและสิ่งที่ผิด ข้อค้นพบสำคัญของบทความนี้คือ การที่กฎหมายเปลี่ยนแปลงนั้น มิได้หมายความว่าระเบียบอารมณของสังคม จะเปลี่ยนแปลงตามได้โดยทันทีหรืออย่างราบรื่น ดังที่เห็นได้จากกรณีการปลดล็อกกัญชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ที่สามารถใช้ประโยชน์ในทางการแพทย์ได้ และต่อมาในปี พ.ศ. 2565 กัญชาถูกถอดถอนออกจากบัญชียาเสพติดให้โทษ ซึ่งแม้จะเปิดพื้นที่ทางกฎหมายให้กัญชามีสถานะใหม่ แต่กลับก่อให้เกิด "สภาวะสุญญากาศทางกฎหมาย" และสงครามของระเบียบอารมณ เนื่องจากระเบียบอารมณชุดเดิมผ่านการสั่งสมมาเป็นเวลาหลายทศวรรษมิได้หายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงตัวบทกฎหมาย หากยังคงดำรงอยู่ในความทรงจำ และความรู้สึกของผู้คนอีกเป็นจำนวนมาก ความตึงเครียดดังกล่าวแสดงออกผ่านการก่อตัวของ "ชุมชนทางอารมณ" สองชุดด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มที่สนับสนุนเสรีภาพในการใช้กัญชา และกลุ่มที่ยืนยันว่าการใช้กัญชาต้องอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม ในแง่ระเบียบอารมณ ทุกสังคมล้วนมี "บรรทัดฐานทางอารมณ" เพื่อกำหนดให้ผู้คน "ควรรู้สึก" หรือ "ไม่ควรรู้สึก" อย่กับสิ่งใด ๆ โดยรัฐบังคับใช้กฎหมายและบทลงโทษเป็นเครื่องมือในการแทรกซึม และแซ่แซ่ความรู้สึกเหล่านั้นให้เป็นไปตามที่รัฐเห็นชอบ ดังนั้น จากประสบการณ์ของสังคมไทย เมื่อรัฐล้มเหลวในการออกกฎหมายควบคุม ประชาชนเกิดความรู้สึกกังวลและสับสน จากความรู้สึกเพียงตื่นใจ กลายเป็นความวิตกกังวลและตึงเครียดที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจ จึงต้องสร้างบรรทัดฐานขึ้นมาเองโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน การถกเถียง แลกเปลี่ยน และประสบการณ์ตรงของแต่ละบุคคล กล่าวคือ กรณีกัญชาในสังคมไทยได้พิสูจน์ให้เห็นว่าการศึกษามาตรการควบคุมกัญชาไม่อาจกระทำได้ด้วยการวิเคราะห์ผ่าน

ตัวบทกฎหมายเพียงมิติเดียว หากต้องพิจารณาควบคู่ไปกับมิติระบอบอารมณความรู้สึก จึงจะสามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างรัฐ กฎหมาย และประชาชนได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์และเรียบเรียงข้อเสนอแนะสำหรับแนวทางการควบคุมการใช้กัญชาในสังคมไทย โดยสามารถแบ่งอธิบายเป็น 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ภายหลังการปลดล็อกกัญชาตลอดเวลาที่ผ่านมา แสดงให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบอย่างเป็นที่ประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในการเข้าถึงกัญชาของเยาวชนและกลุ่มเปราะบาง และผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายที่ยังมีความไม่ชัดเจน และรัดกุมมากพอ ทั้งนี้ เพื่อประกอบสร้างมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมกัญชาอย่างเฉพาะเจาะจง ปราศจากความคลุมเครือ และครอบคลุมอย่างรอบด้าน รัฐไทยควรทำเร่งพิจารณาและทบทวนบทเรียนจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงภายหลังการปลดล็อก หากยังเพิกเฉยหรือปล่อยให้กัญชายังคงก้ำกึ่งในทางกฎหมาย ปัญหาและผลกระทบที่ตามมาในอนาคตคงยิ่งใหญ่มากกว่าบทเรียนของที่ผ่านมา ในขณะเดียวกัน การใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 และประกาศกระทรวงสาธารณสุข เป็นกลไกหลักในการควบคุมกัญชาในฐานะ “สมุนไพรควบคุม” มีข้อจำกัดสำคัญ เนื่องจากกฎหมายทั้งสองฉบับนี้มุ่งคุ้มครองสมุนไพรและภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย มิได้ออกแบบมาเพื่อควบคุมการใช้กัญชาในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ หรือสันติภาพโดยตรง จึงเสี่ยงต่อปัญหาในการบังคับใช้และไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริง โดยเฉพาะในเรื่องการจำหน่าย การโฆษณา การเข้าถึงของเยาวชน และการกำกับดูแลผู้ประกอบการ ดังนั้น รัฐจึงไม่ควรยึดกฎหมายดังกล่าวเป็นกลไกหลักในการควบคุมกัญชา แต่ควรพัฒนามาตรการเฉพาะเพิ่มเติมที่ตอบโจทย์สถานการณ์จริงในสังคมไทยให้มากยิ่งขึ้น

ประการที่สอง รัฐควรกำหนดเส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายเกี่ยวกับการใช้กัญชาอย่างชัดเจน ควบคู่กับการกำหนดจุดสมดุลระหว่างการควบคุมกับการเปิดเสรี โดยพิจารณาซึ่งน้ำหนักทั้งข้อดี-ข้อเสีย และจำแนกประเภทการใช้กัญชาให้ชัดเจน เช่น การใช้ทางการแพทย์ เชิงพาณิชย์ หรือเชิงสันติภาพ เพื่อให้สามารถกำหนดเงื่อนไข และวัตถุประสงค์ของการใช้ในแต่ละประเภทได้อย่างจำเพาะและรัดกุม รวมถึงลดโอกาสการนำไปใช้ในทางที่ผิดหรือก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งอาจกระทบต่อความสงบเรียบร้อยหรือเป็นภัยต่อสังคมได้ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา รัฐได้เห็นแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงนโยบายโดยปราศจากการเตรียมพร้อมและไว้กฎหมายรองรับที่ชัดเจนย่อมนำไปสู่ความสับสน การต่อต้าน และอาจทำให้เจตนารมณ์ที่ดีของนโยบายถูกบิดเบือนไปในที่สุด

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่ารัฐไทยควรพิจารณาจัดทำกฎหมายเฉพาะว่าด้วยกัญชา (Cannabis Act) เพื่อทำหน้าที่เป็นกฎหมายหลักในการกำกับดูแลกัญชาโดยตรง แทนการอาศัยกฎหมายหลายฉบับที่มีเจตนารมณ์แตกต่างกัน ซึ่งก่อให้เกิดความซ้ำซ้อนและความคลุมเครือต่อการบังคับใช้ ทั้งนี้ กฎหมายเฉพาะดังกล่าวควรมีความครอบคลุมอย่างน้อย ดังนี้ 1.) การจำแนกประเภทการใช้กัญชาอย่างชัดเจนระหว่างการใช้ทางการแพทย์ การใช้เพื่อการศึกษาและวิจัย การใช้เชิงพาณิชย์ และการใช้เชิงสันติภาพ 2.) ระบบการอนุญาต การขึ้นทะเบียน และการตรวจสอบตลอดห่วงโซ่การปลูก การผลิต การแปรรูป และการจำหน่าย 3.) ข้อห้ามและข้อจำกัดเฉพาะเกี่ยวกับการโฆษณา การจำหน่ายแก่เยาวชน การใช้ในพื้นที่สาธารณะ รวมถึงการคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง เป็นต้น นอกจากนี้ เพื่อให้มาตรการควบคุมสอดคล้องการบังคับใช้กฎหมาย ผู้เขียนเห็นว่าควรจัดตั้ง “องค์กรกลาง” หรือคณะกรรมการเฉพาะด้านที่ทำหน้าที่บูรณาการการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานด้านสาธารณสุข การแพทย์แผนไทย การคุ้มครองผู้บริโภค และหน่วยงานด้านกฎหมาย เพื่อกำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติ การประสานงาน การบังคับใช้ และติดตามผลกระทบอย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยลดปัญหาความสับสน และช่องว่างเชิงกฎหมายที่เคยเกิดขึ้นในช่วงสุญญากาศทางกัญชา

ประการสุดท้าย รมรณรงค์ และถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับกัญชารอบด้านทั้งข้อดี-ข้อเสีย อย่างเท่าเทียม โดยการแทรกซึมให้อยู่ในระบบการศึกษา สื่อมวลชน สถาบันทางการแพทย์ และสถาบันทางกฎหมาย เพื่อให้เยาวชนและประชาชนทั้งหลายได้ตระหนักถึงการใช้อย่างเหมาะสม ปลอดภัย สนับสนุนส่งเสริมเกษตรกรในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ และกระตุ้นเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของประเทศ โดยการออกระเบียบและนโยบายโดยผู้เกี่ยวข้องเฉพาะทาง เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตาม การให้ความรู้ดังกล่าวไม่ควรเป็นเพียงการรณรงค์เชิงประชาสัมพันธ์ทั่วไปเท่านั้น หากแต่ควรเชื่อมโยงเข้ากับกลไกทางกฎหมาย และนโยบายอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ เมื่อมีการตรา

กฎหมายเฉพาะ หรือกำหนดมาตรการควบคุมที่ชัดเจนแล้ว รัฐควรจัดทำแนวทางการเผยแพร่องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับประเภทของการใช้กฎหมายในแต่ละกรณี เพื่อให้ประชาชน ผู้ประกอบการ เยาวชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้สร้างความเข้าใจในขอบเขตของสิทธิหน้าที่ และข้อจำกัดทางกฎหมายได้ถูกต้องตรงกัน และสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

กฤษณ์พชร โสมณวัตร. (2564). พินิจพิจารณา: ระบอบกฎหมายแห่งความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญของชนชั้นกลางไทย.

วารสารมนุษยศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 22 (ฉบับเพิ่มเติม), 73-80.

จินต์พิมล นพเทาว์. (2559). การสร้างความหมายในบรรทัดฐานทางสังคมของวัยรุ่นผ่านแนวทางการศึกษาแบบเรื่องเล่า

[วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชลิดา อุปัญญา. (2561). สถานะทางกฎหมายและมาตรการควบคุมเพื่อใช้ประโยชน์จากกฎหมาย/กฤษฎีกาของประเทศไทย

[วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ชัยชาญ ศรีทานุ. (2562). ป่อเกิดและความสำคัญของศีลธรรมต่อมนุษย์และสังคม. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย, 3 (1),

35-36.

ชิดชนก ชุสกุลนิตสินธ์. (2565). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมกัญชาในประเทศไทย

[การศึกษาค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชาติญ ชาวโพธิ์เอน. (2567). เพื่อสุขภาพประชาชน: การเมืองเรื่องกัญชาถูกกฎหมายในประเทศไทย พ.ศ. 2562-2566

[วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทวีป มหาสิงห์. (2563). การก่อรูป ทฤษฎีความยุติธรรม ของจอห์นรอลส์. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 11, 14-15.

ไพฑิศรีนิวัติ รักดีกุล. (ม.ป.ป.). อาชญาวิทยาขั้นสูง. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นภินทร ศรีไทย. (2567). วาทกรรมกัญชากับความรอบรู้ด้านสุขภาพต่อนโยบายกัญชาทางการแพทย์ของไทย

[วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง สมุนไพรควบคุม (กัญชา) พ.ศ. 2565

ปราปดา หยุ่น. (2562). เสรีนิยมขึ้นขึ้น. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักหนังสือได้ฝุ่น.

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522

พัชรารณ นนทสวัสดิ์ศรี. (2563). การยอมรับในการใช้กัญชาทางการแพทย์และการปฏิบัติในทางกฎหมายกรณีมีการใช้กัญชา

ในทางที่ผิด. วารสารกฎหมายและนโยบายสาธารณสุข, 6 (1), 167-175.

ภัทรวรรณ ทองใหญ่. (ม.ป.ป.). อาชญาวิทยาและทัณฑ์วิทยา. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ภาคิน นิมนานรวงศ์. (2557). ปรัชญาประวัติศาสตร์อารมณ. วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 1 (1), 123-124.

ภานุพงศ์ จือเหลียง. (2569). ขอบเขตและข้อจำกัดแห่งเสรีภาพในการแสดงออกในระบบกฎหมายไทย:กรณีศึกษาเพลงแร็ปใน

ปริณตออนไลน์เมื่อหลังปี 2563 [วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยศวัฒน์ เนธิบุตร, และเพิ่ม หลวงแก้ว. (2566). "ผลกระทบการแก้ไขยาเสพติด กรณียกเลิกกัญชาจากบัญชียาเสพติดให้โทษ

ประเภท 5. วารสารปัญญาปณิธาน, 8 (2), 246-247.

วรจกนา นิยมฤทธิ์. (2561). การรับรู้สภาวะอนมิกกับการพึ่งพาข่าวสารเพื่อใช้ประโยชน์จากสื่อและจากแหล่งข้อมูลทาง

โทรศาสตร์ของประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรดุษฎีบัณฑิต]

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

- วิษณุ บาคาล. (2566). มาตรการทางกฎหมายที่ใช้บังคับประชาชนภายหลังปลดล็อกกัญชาเสรีของประเทศไทย.
วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 7 (1), 329-336.
- सानิตย์ แสงขาม. (2563). มายาคติและความหมายเรื่องพืชกัญชาในสังคมไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต]
มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2564, 24 มกราคม). *Structure of Feelings*. <https://markpeak.net/structure-of-feelings/>.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2567). พลวัตทางอุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในคืนวันที่ผันแปร: ความเปลี่ยนแปลงทางความคิด
ระบบคุณค่าและระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย พ.ศ.2500-2560. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- สิงห์ สุวรรณกิจ. (2567). ประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกและผัสสาการ. [เอกสารไม่มีการตีพิมพ์, เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา 004451 ภาควิชาประวัติศาสตร์]. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิงห์ สุวรรณกิจ. (2563). ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรตต์กับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก. (พิมพ์ครั้งที่ 1).
สำนักพิมพ์สยาม.
- อัครพนธ์ เอี้ยวรัตนวดี. (2562). วาทกรรมกัญชาในสังคมไทย : กัญชายาเสพติด หรือ กัญชาการแพทย์.
[วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อธิฏ รุ่งอรุณไทยกุล, ธีรธรรม แสงแก้ว, และธเนศ ปานหัวไผ่. (2560). ศึกษาแนวคิดศีลธรรมนิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมของ
ชาติ กอบจิตติ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 9 (3), 273-275.
- Barbara H. Rosenwein. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- BBC News ไทย. (2022, 9 August). กัญชา: ปลดล็อกแล้วสองเดือนกับภาวะสุญญากาศ มีอะไรที่รัฐต้องทำแต่ (ยัง) ไม่ได้ทำ.
<https://www.bbc.com/thai/articles/cd1yngkkpxo>.
- Peter N. Stearns, & Carol Z. Stearns. (1985). Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional
Standards. *The American Historical Review*, 90 (4), 813-814.
- Siam Legal. (2567, มกราคม). กัญชาเป็นสิ่งถูกกฎหมายในประเทศไทยหรือไม่.
<https://www.siam-legal.com/thai-legal-blog/กัญชาเป็นสิ่งถูกกฎหมาย/>.
- The 101.world. (2022, October). *คุมกัญชาเสรีอย่างไรให้ปลอดภัยกับเด็กและเยาวชนที่สุด*.
<https://www.the101.world/cannabis-legalization-and-youth/>.
- The Standard. (2025, July). *เส้นทางของกัญชาเสรีในวังวนเกมการเมือง จากปลดล็อกสู่การย้อนกลับ*.
<https://thestandard.co/cannabis-policy-thailand-political-conflict-legalization/>
- William M. Reddy. (2001). *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*.
Cambridge University Press.

ชุมชนบำบัดยาเสพติดภายใต้รัฐรวมศูนย์ Community Drug Treatment Under Centralized State.

กฤติยา สุทร^{1*}
Grittiya Suttanu^{1*}

บทคัดย่อ

การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนมุมมองจากความรุนแรง เป็นการเปลี่ยน “ผู้เสพเป็นผู้ป่วย” โดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนดำเนินการขับเคลื่อนนโยบายการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสภาพทางสังคมแก่ผู้ป่วยยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติดพ.ศ. 2564 ตามมาตรา 118 ถึง 120 ซึ่งเป็นการรวบรวมกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด จำนวนหลายฉบับให้เป็นระบบเดียวกัน เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีความเหมาะสมกับพฤติกรรมและความร้ายแรงของผู้กระทำความผิด และประมวลกฎหมายยาเสพติดพ.ศ. 2564 ได้ให้ความสำคัญการฟื้นฟูสภาพทางสังคมอย่างเป็นระบบ เพื่อติดตาม ดูแล ให้คำปรึกษา และช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ผ่านการบำบัดรักษาอย่างรอบด้าน อย่างเช่น การสนับสนุนสวัสดิการ การจัดหาที่อยู่อาศัยชั่วคราว การศึกษา และการฝึกอาชีพ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ได้พบปัญหาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านกฎหมายและนโยบาย ด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากรและทรัพยากร และด้านสังคมและชุมชน เป็นต้น แนวทางการปฏิบัติของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม จึงขาดความชัดเจน เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานเกิดความสับสนและไม่เข้าใจแนวทางการดำเนินงานตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานด้านการฟื้นฟูสภาพทางสังคมมีความล่าช้าและการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ไม่ทั่วถึงและขาดความต่อเนื่อง

คำสำคัญ : ยาเสพติด, การบำบัดรักษา, ฟื้นฟูสภาพทางสังคม, ผู้เข้ารับการบำบัดรักษา

Abstract

The treatment and rehabilitation of drug addicts play a crucial role in shifting the perspective from punitive measures to treating users as patients. This transition is driven by government agencies implementing policies on the treatment and social rehabilitation of drug patients in accordance with Sections 118 to 120 of the Narcotics Code B.E. 2564 (2021). This Code consolidates various drug-related laws into a single, unified system to ensure that law enforcement is proportionate to the circumstances and severity of the offences committed. Furthermore, the Narcotics Code B.E. 2564 places significant emphasis on systematic social rehabilitation. This approach is designed to monitor, care for, counsel, and provide comprehensive support to individuals who have completed their treatment. Examples of such support include welfare assistance, temporary housing, education, and vocational training.

¹ กฤติยา สุทร^{1*} คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

E-mail: Grittiya.yui@gmail.com

Studies indicate that social rehabilitation centres face challenges in four main areas: legal and policy, administration and management, personnel and resources, and social and community aspects. Consequently, the operational guidelines for these centres lack clarity. This is primarily because practitioners are confused and do not understand the operational procedures outlined in the Narcotics Code B.E. 2564 (2021). As a result, the implementation of social rehabilitation initiatives has been delayed, and coordination among relevant local agencies remains inadequate and lacks continuity.

Keywords : Drugs, Treatment, Social Rehabilitation Center, Rehabilitation clients

บทนำ

สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดในประเทศไทย ยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อความปลอดภัยของประชาชนและสังคมในวงกว้าง ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งในอดีตการแก้ไขปัญหายาเสพติดมีแนวทางดำเนินงานมุ่งเน้นการลงโทษทางอาญาและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเด็ดขาดกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ได้ส่งผลให้เกิดสภาวะนักโทษล้นเรือนจำ และทำให้ผู้กระทำความผิดมีประวัติอาชญากรรมจึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการกลับไปประกอบอาชีพสุจริต และส่งผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดหวนคืนสู่วงจรการกระทำความผิดซ้ำด้วยภาวะและสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ยังมีการระบาดของยาเสพติดอยู่ในชุมชน

รัฐบาลได้ริเริ่มเห็นความสำคัญของการบำบัดรักษายาเสพติดผ่านพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 โดยเปลี่ยนมุมมองจากการลงโทษทางอาญาเพียงอย่างเดียว มาเป็นการให้โอกาสและการฟื้นฟูเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยรัฐบาลได้ตระหนักถึงการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดได้มีโอกาสกลับใจและปรับปรุงตนเองเพื่อกลับมาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมได้อีกครั้ง และยังมุ่งเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดไม่มีประวัติอาชญากรรมติดตัว ซึ่งเป็นการลดตราบาปทางสังคมสามารถกลับไปใช้ชีวิตและประกอบอาชีพในสังคมได้อย่างปกติ พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 จึงเป็นจุดเริ่มต้นของระบบการบำบัดรักษาที่มีทั้งระบบสมัครใจและระบบบังคับบำบัด ซึ่งส่งผลดีต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในด้านสุขภาพทางกายและจิตใจ รวมทั้งส่งผลดีต่อสังคมในการลดปัญหาอาชญากรรมได้อย่างต่อเนื่อง

จนกระทั่ง รัฐบาลได้มีการปฏิรูปกฎหมายจากการใช้พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 เป็นประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 เนื่องจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดกระจายอยู่หลายฉบับ ทำให้บทบัญญัติบางประการไม่สอดคล้องกันและไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน รัฐบาลจึงได้รวบรวมกฎหมายเหล่านั้นมาไว้ในประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปในแนวทางเดียวกันและมีความชัดเจนมากขึ้น ประกอบกับเจตนารมณ์หลักของประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ต้องการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการมองผู้เสพเป็นอาชญากร โดยยึดหลักการ “ผู้เสพยาเสพติดคือผู้ป่วย” มุ่งเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดสมัครใจเข้ารับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้เข้ารับการรักษา โดยมีข้อปฏิบัติว่าผู้ที่สมัครใจต้องเข้ารับการบำบัดรักษารับประกันตามกระบวนการที่กำหนดไว้จะถือว่าไม่มีความผิดไม่ต้องรับโทษทางอาญา และไม่มีประวัติอาชญากรรม หลักการนี้ได้รองรับกับแนวคิดการลดอัตราจากการใช้ยาเสพติด (Harm Reduction) ในการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ที่ติดยาเสพติดโดยการป้องกันที่เป็นผลกระทบเชิงลบทั้งด้านสุขภาพ ชุมชนและสังคมจากการใช้ยาเสพติด ซึ่งต้องปฏิบัติควบคู่กับการบำบัดรักษา และการให้ความช่วยเหลือ เพื่อลดอันตรายจากยาเสพติดมากกว่าการนำตัวผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดไปดำเนินคดีอาญา

ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ได้บัญญัติกระบวนการที่เรียกว่า “การฟื้นฟูสภาพทางสังคม” เป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงกับการบำบัดรักษาทางการแพทย์ ซึ่งประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 มาตรา 118 ได้กำหนดหน้าที่ให้กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมในระดับต่างๆ เป็นหน่วยงานหลักในการจัดตั้ง “ศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม” ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยมีบทบาทหน้าที่ในการติดตาม ดูแล ให้คำปรึกษา แนะนำ ให้ความช่วยเหลือ และสงเคราะห์แก่ ผู้บำบัดรักษา รวมถึงการสนับสนุนให้มีที่อาศัยเป็นการชั่วคราว โดยไม่หวนกลับไปกระทำความผิดที่เกี่ยวกับยาเสพติดอีก

ในการนี้กฎหมายได้บัญญัติเกี่ยวกับการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 มาตรา 118 วรรคสาม กำหนดให้ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงแรงงาน กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด มีหน้าที่สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม โดยเฉพาะความเชี่ยวชาญของแต่ละหน่วยงาน อาทิ การส่งเสริมการประกอบอาชีพ การสนับสนุนการศึกษา การติดตามดูแลปัญหาด้านสุขภาพและสุขภาพจิต ตลอดจนให้การสงเคราะห์สวัสดิการอื่น ๆ ที่จำเป็น

การขับเคลื่อนศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดโครงสร้างการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม แบ่งออกเป็นหลายระดับ ได้แก่ ศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/องค์การบริหารส่วนตำบล) โดยศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมแต่ละระดับมีหน้าที่ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 มาตรา 120 กล่าวคือ การให้คำแนะนำ ปรึกษาและให้ความช่วยเหลือสวัสดิการสังคม จัดที่อาศัยชั่วคราว/ถาวร การประกอบอาชีพ การศึกษา โดยประสานงานกับราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ องค์การมหาชน และหน่วยงานอื่นของรัฐในพื้นที่

นอกจากนี้ การฟื้นฟูสภาพทางสังคมได้นำกระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Based Treatment and Rehabilitation : CBTx) จะทำหน้าที่บูรณาการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในชุมชน ได้แก่ ฝ่ายปกครอง ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อลงพื้นที่ติดตาม ตรวจสอบ และให้ความช่วยเหลือผู้บำบัดรักษาในชุมชนอย่างรอบด้าน โดยเจ้าหน้าที่จะลงพื้นที่ประเมินสภาพแวดล้อมในชุมชน ความสัมพันธ์และสถานะในครอบครัว เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกันจะสามารถลดปัจจัยเสี่ยงที่อาจกระตุ้นให้กลับไปเสพซ้ำ

การดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ถือว่าเป็นมิติใหม่ในการเปลี่ยนจากการลงโทษทางอาญาเข้าสู่มิติทางสาธารณสุขและสังคมสงเคราะห์ ภายใต้แนวคิด “ผู้เสพยาเสพติดคือผู้ป่วย” ที่ควรได้รับโอกาสและการบำบัดรักษา แต่ในทางปฏิบัติพบปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม อาทิ ปัญหาด้านกฎหมายและนโยบายด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากรและทรัพยากร และด้านสังคมและชุมชน เป็นต้น ทำให้เกิดข้อบกพร่องในการปฏิบัติงานตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564

งานวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ รวมถึงวิเคราะห์ข้อบกพร่องของกฎหมาย ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามเจตนารมณ์หลักของประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ กระบวนการทำงานการฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564
2. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ ปัญหาการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางกระบวนการทำงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมและการบูรณาการร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐ

และภาคเอกชน

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้เขียนทำการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีความมุ่งประสงค์ทำการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามประมวลกฎหมายอาญาเสพติด พ.ศ. 2564 ตลอดจนทำการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากแนวคิด ทฤษฎี หนังสือ ตำรา บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตัวบทกฎหมาย เพื่อทำการวิเคราะห์กระบวนการทำงานการฟื้นฟูสภาพทางสังคม และเพื่อทำการวิเคราะห์ปัญหาการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยจากเอกสาร จากหนังสือ ตำรา เอกสาร ผลงานวิจัย บทความทางวิชาการ กฎหมาย ประกาศ และข้อมูลเกี่ยวกับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ประกอบกับประมวลกฎหมายอาญาเสพติด พ.ศ. 2564 นำมาวิเคราะห์ข้อเท็จจริง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดโทษทางอาญา

แนวคิดในการกำหนดการลงโทษในทางอาญา เพื่อลงโทษการกระทำที่เป็นอันตรายต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม หรือการกระทำที่ขัดขวางความต้องการของผู้อื่นในสังคม เพราะการลงโทษในทางอาญานั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ในทุกสังคม จึงต้องทราบแนวคิดและทฤษฎีการลงโทษทางอาญา เป็นกำหนดมาตรการที่เหมาะสมให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยมีแนวคิดหลักของสำนักอาชญาวิทยาตั้งเดิม และสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยมที่น่าบังคับใช้

แนวความคิดหลักของสำนักอาชญาวิทยาตั้งเดิม

ซีซาร์แบ็คคาเรีย (Cesare Bonesana, Marchese de Beccaria) เป็นนักอาชญาวิทยา และนักปรัชญาชาวอิตาลี ในช่วงศตวรรษที่ 18 ซีซาร์แบ็คคาเรียเป็นผู้ก่อตั้งแนวความคิดอาชญาวิทยาตั้งเดิม โดยให้ความสำคัญกับปรัชญาเรื่อง “เจตจำนงเสรี” (Free Will) ซึ่งเชื่อว่าหลักเจตจำนงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมองว่า มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลในการมุ่งแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ทางด้านวัตถุหรือด้านจิตใจ และในการตัดสินใจเลือกกระทำการหรืองดเว้นการกระทำใด ๆ แบ็คคาเรียเชื่อว่าหากจะป้องกันไม่ให้มนุษย์กระทำความผิดกฎหมายโทษทางอาญานั้นต้องมีลักษณะตามสัดส่วนของการลงโทษ เป็นการป้องกันไม่ให้บุคคลกระทำความผิดต้องมีบทกำหนดโทษที่มีความรุนแรง ทำให้ต้องมีการกำหนดโทษให้ได้สัดส่วนกับการกระทำความผิด แต่อย่างไรก็ตาม โทษที่เหมาะสมจะต้องไม่ใช่การทรมานหรือโทษที่ทารุณโหดร้ายและไม่ส่งผลในลักษณะของการแก้แค้นทดแทน และการจำคุกตลอดชีวิตจะมีความรุนแรงมากกว่าโทษประหารชีวิต

ดังนั้น ซีซาร์แบ็คคาเรีย เชื่อว่ากฎหมายไม่ควรมีไว้เพื่อการแก้แค้นทดแทน แต่รัฐควรใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการ “ข่มขู่ยับยั้ง” ไม่ให้มีอาชญากรรมเกิดขึ้น ซึ่งทฤษฎีการลงโทษข่มขู่ยับยั้งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กรณี ดังนี้

1. การข่มขู่ยับยั้งโดยเฉพาะ (Specific Deterrence) เป็นการลงโทษเฉพาะตัวผู้กระทำความผิดรายบุคคล เพื่อให้ผู้กระทำความผิดมีความรู้สึกเข็ดหลาบและหวาดกลัวต่อผลร้าย และยับยั้งไม่ให้กลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก
2. การข่มขู่ยับยั้งโดยทั่วไป (General Deterrence) เป็นลงโทษผู้กระทำความผิดเป็นตัวอย่าง ให้สังคมประชาชนได้รับรู้ถึงการลงโทษ เมื่อคนในสังคมเห็นว่าการกระทำความผิดจะต้องรับโทษ จะทำให้พวกเขามีความรู้สึกหวาดกลัว เพื่อไม่ให้เกิดความผิดขึ้น

แนวความคิดหลักของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม

ซีซาร์ ลอมโบโรโซ (Cesare Lombroso) เป็นนักอาชญาวิทยาชาวอิตาลี ผู้ริเริ่มก่อตั้ง “สำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positivist School of Criminology)” สำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยมได้อธิบายว่าสาเหตุของพฤติกรรมอาชญากรรมแตกต่างกันไป

June 5, 2026 Payap University.

จากแนวความคิดสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม และอาชญากรรมมีสาเหตุมาจากความผิดปกติของร่างกายหรือจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งซีชาร์ ลอมโบรโซ ได้นำหลักการวิจัยแบบวิทยาศาสตร์ มาใช้ในการศึกษาหาสาเหตุของพฤติกรรมอาชญากรรม ในการศึกษาวิจัย ได้ทำการสังเกตเก็บข้อมูลทางชีวภาพของบุคคล เช่น ศรีษะ รูปหน้า ร่างกาย แขน ขาหรือผิวหนัง เป็นต้น นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในนักโทษชาวอิตาลี เปรียบเทียบกับข้อมูลทางชีวภาพของทหารชาวอิตาลีหรือบุคคลอาชีพอื่น จึงสรุปผลการศึกษาวาอาชญากรรมจะมีความแตกต่างทางชีวภาพเมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนทั่วไป ดังนั้น ซีชาร์ ลอมโบรโซ ได้นำข้อมูลที่ทำการศึกษาวิเคราะห์เสร็จสิ้นแล้ว มาแบ่งแยกอาชญากรทั้งหมด 3 กลุ่ม ดังนี้

1. อาชญากรโดยกำเนิด (Born Criminal) มีลักษณะทางกายภาพที่บกพร่อง ซึ่งความบกพร่องนี้เป็นพันธุกรรมมาจากบรรพบุรุษในยุคดึกดำบรรพ์ กล่าวคือบุคคลพวกนี้จะมีการพัฒนาร่างกายที่ล่าช้าหรือช้ากว่ามนุษย์ปกติ บุคคลประเภทนี้เรียกว่า “แอททาวิสติก (Atavistic) มีลักษณะทางร่างกายด้อยกว่าบุคคลทั่วไป และมีพฤติกรรมโหดร้าย ป่าเถื่อน ขอบรังแก เบียดเบียน แสดงถึงพฤติกรรมชอบทำร้ายผู้อื่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แม้ว่ากลุ่มนี้จะมีสัดส่วนเพียงประมาณ 1 ใน 3 ของอาชญากรทั้งหมด แต่ซีชาร์ ลอมโบรโซ เชื่อว่าเป็นแกนหลักที่สำคัญของกลุ่มผู้กระทำความผิดทั้งหมด

2. อาชญากรวิกลจริต (Insane Criminal) มีพฤติกรรมอาชญากรรมมาจากความผิดปกติทางร่างกายหรือจิตใจ อย่างเช่น มีโรคเรื้อรัง อารมณ์ผิดปกติ ปัญญาอ่อน วิดกจริต ซึมเศร้า รวมถึงอาการติดสุรา ผู้ที่มีความต้องการทางเพศสูงผิดปกติ และผู้ล่วงละเมิดทางเพศเด็ก เป็นต้น

3. อาชญากรที่กระทำความผิดเพราะความกดดันทางอารมณ์ (Criminaloid) อาชญากรกลุ่มนี้ไม่มีลักษณะผิดปกติเหมือนกับสองกลุ่มแรก เป็นอาชญากรที่ไม่มีลักษณะบกพร่องทางชีวภาพหรือจิตใจ แต่บุคคลที่มีภาวะจิตใจและอารมณ์ที่สามารถถูกกระตุ้นหรือจูงใจให้ก่ออาชญากรรมได้โดยง่าย ซึ่ง ซีชาร์ ลอมโบรโซ ได้แบ่งแยกย่อยกลุ่มอาชญากรที่กระทำความผิดเพราะความกดดันทางอารมณ์ ดังนี้

- อาชญากรโดยสันดานหรือความเคยชิน (Habitual Criminals) ผู้ที่กระทำความผิดซ้ำๆ โดยมาจากพฤติกรรมใช้ชีวิตการคลุกคลีและติดต่อกับกับอาชญากรคนอื่น การติดสุรา หรือสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่จากความเคยชิน

- อาชญากรโดยบังเอิญ (Juridical Criminals หรือ Occasional Criminals) เป็นการกระทำความผิดมาจากสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมบังคับ หรือได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมเป็นตัวชักนำ

- อาชญากรด้วยอารมณ์ชั่ววูบ (Criminals by Passion หรือ Passionate Criminals) เป็นบุคคลที่พฤติกรรมหุนหันพลันแล่น ขาดสติ หรือกระทำให้ไปเพราะถูกกระตุ้นอย่างรุนแรงจากอารมณ์ เช่น ความโกรธ ความหึงหวง การแค้นเคือง หรือการถูกยุยงส่งเสริม เป็นต้น

ทฤษฎีการลงโทษทางอาญา

ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitative Theory)

ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด มองว่าผู้กระทำผิดเป็นผู้ป่วย การแก้ไขผู้กระทำความผิดให้เป็นคนดี โดยการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดมีขั้นตอนแรกตรวจสอบหาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนที่สองวิเคราะห์สาเหตุ และขั้นตอนสุดท้ายรักษาหรือแก้ไขที่สาเหตุนั้น ซึ่งทฤษฎีนี้มุ่งเน้นการป้องกันไม่ให้เกิดบุคคลที่ได้กระทำความผิดมาแล้วกลับมากระทำความผิดซ้ำอีก ทฤษฎีนี้ได้พิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำความผิดและแก้ไขที่สาเหตุนั้น อยู่ในความหนักเบาของการลงโทษและความสามารถของผู้กระทำความผิดที่จะแก้ไขตนเอง

แนวทางการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง Community Based Treatment and Rehabilitation : CBTx

ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดในปัจจุบัน รัฐบาลได้กำหนด นโยบายและกลยุทธ์ต่อยาเสพติดระหว่างภาครัฐและท้องถิ่นชุมชนในการป้องกัน เฝ้าระวัง บำบัดแก้ไข และฟื้นฟูดูแลสงเคราะห์ผู้มีปัญหายาเสพติดทั้งทางด้านกาย จิตใจ และ

สังคม ในมุมมองเป็นผู้เสพเป็นอาชญากร ผู้เสพเป็นผู้ป่วย โดยบูรณาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดระดับอำเภอ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง บูรณาการกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอ ตำบล ซึ่งเชื่อมโยงมุ่งเน้นป้องกันบุคคล ครอบครัว และชุมชน

รูปแบบการบำบัดเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะผู้ใช้และผู้เสพยาเสพติดในชุมชน เพื่อให้เกิดการบำบัดฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การรักษาระยะเริ่มต้น ถึงการรักษาถอนพิษยาและสร้างความเสถียรภาพ จนถึงติดตามผลการรักษาและการคืนผู้ป่วยสู่สังคม รวมถึงการบำบัดอย่างต่อเนื่อง โดยเกี่ยวข้องถึงความร่วมมือกับหลายหน่วยงานที่ให้บริการ ด้านสุขภาพ สังคม และบริการอื่น ๆ เพื่อให้เข้าใจถึงความต้องการของผู้ป่วย ตลอดจนสนับสนุนครอบครัว และชุมชนของผู้ป่วยอย่างเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระยะยาว จึงเกิดแนวคิด การบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วย ยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Based Treatment and Rehabilitation : CBTx) ซึ่งมีการสอดคล้องกับแนวคิดที่องค์การอนามัยโลก (World Health Organization : WHO) แนะนำ ให้ผู้เกี่ยวข้องนำไปใช้เพื่อช่วยเหลือผู้ติดยาและสารเสพติดให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคม ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ได้ โดยไม่ทำให้สังคม ชุมชนเดือดร้อน

เป้าหมายหลักของการบำบัดรักษาโดยมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การตอบสนองต่อความต้องการ การรักษาของผู้ใช้ ผู้เสพ และผู้ป่วยยาเสพติด โดยใช้ประโยชน์จากความเป็นชุมชน เพื่อให้เกิดการรักษาอย่างต่อเนื่อง โดยมีหลักสำคัญคือ เริ่มต้นจากกระบวนการดูแลตั้งแต่กระบวนการค้นหาผู้ป่วย (Outreach) การช่วยเหลือ พื้นฐาน (Basic Support) การลดอันตราย (Harm Reduction) และการกลับคืนสู่สังคม (Social Reintegration) โดยไม่เข้าขัดขวางทางในการเข้าสู่ระบบ จากนั้นในชุมชนได้จัดบริการต่าง ๆ ให้เข้ากับระบบบริการสุขภาพและระบบบริการทางสังคมที่มีอยู่เดิม ให้ใกล้ชิดกับสถานที่ที่ผู้ติดยาเสพติดอาศัยอยู่ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ยาเสพติดจะต้องมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือ ทั้งครอบครัวและชุมชน ในการวางแผนและรูปแบบการบริการอย่างใกล้ชิดของภาคประชาชน ผู้บังคับใช้กฎหมายและผู้ให้บริการด้านสุขภาพ ระหว่างการบำบัด อาจเกิดความเสี่ยงที่ผู้ใช้ ผู้เสพและผู้ป่วยยาเสพติด ไม่ความอดกลั้นที่ต้องการเสพยาเสพติดได้ ขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการรักษาจึงต้องยอมรับการติดซ้ำและไม่ควรหยุดกระบวนการนำผู้ติดยาเสพติดให้กลับไปเสพซ้ำอีก การดูแลที่จะบูรณาการ การรักษาฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดเข้าสู่การบริการทางสังคมและสุขภาพใน ชุมชนอย่างยั่งยืน และชุมชน สามารถตรวจสอบได้

วัตถุประสงค์ของการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง

1. เพื่อส่งเสริมให้ผู้ใช้ ผู้เสพและผู้ป่วยยาเสพติด สามารถเข้าถึงบริการได้สะดวก ตามระดับความรุนแรง และลดการตีตรา เพิ่มการยอมรับและอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชน สังคม อย่างปกติสุข
2. เพื่อสามารถตอบสนองต่อความต้องการการรักษาของผู้ใช้ ผู้เสพ และผู้ป่วยยาเสพติด แบบรายบุคคลให้มากที่สุด ตามบริบทและความซับซ้อนของปัญหาของแต่ละคน และให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
3. เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในองค์กรท้องถิ่น สมาชิกในชุมชน และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ เข้มแข็ง
4. เพื่อสร้างเครือข่ายแบบบูรณาการในการบำบัดฟื้นฟู โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในรูปแบบของ การเสริมสร้างพลังในตนเอง
5. เพื่อลดต้นทุนการบำบัด ในสถานบำบัดระยะยาว (Long resident rehabilitation)

หลักการในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง

กระบวนการการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ได้คำนึงถึงวิธีการเข้ารับการรักษาบำบัดฟื้นฟู เพื่อให้ตรงตามลักษณะของผู้ใช้ ผู้เสพ และผู้ป่วยยาเสพติดดังนี้

1. ผู้เข้ารับการรักษาเข้าถึงการบริการรักษาได้ง่าย

ผู้เข้ารับการรักษาบาดยาเสพติดสามารถเข้าถึงได้ง่ายและราคาไม่แพง ซึ่งเป็นช่องทางในการเข้ารับการรักษาที่อำนวยความสะดวกที่สุด โดยสถานที่บำบัดฟื้นฟูสามารถตั้งอยู่ในชุมชน เพื่อให้มีต้นทุนน้อยที่สุด รวมถึงค่าใช้จ่ายในการเดินทางเข้ารับการรักษาบำบัดฟื้นฟูยาเสพติด และที่สำคัญในการบำบัดฟื้นฟูจะต้องได้รับการพิสูจน์การศึกษาวิจัยแล้วว่าผลการรักษามีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล จึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและความต้องการของผู้ป่วย

2. การจำแนกผู้บำบัดยาเสพติดเป็นรายบุคคล

ในกระบวนการบำบัดฟื้นฟูขั้นตอนแรกเริ่มจากการคัดกรอง การประเมิน การวินิจฉัย และ การวางแผนการรักษา โดยหลักแล้วจะต้องให้การบำบัดรักษาเป็นรายบุคคล เพื่อจะได้ทำความเข้าใจถึงความต้องการของผู้ป่วยยาเสพติดแต่ละคน และผู้ป่วยจะมีส่วนร่วมในการบำบัดมากขึ้น

3. ฐานข้อมูลและองค์ความรู้ของการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดเป็นที่ยอมรับตามมาตรฐาน

ศึกษาข้อมูลแนวปฏิบัติที่ได้รับการพิสูจน์ทางตามองค์ความรู้ได้ยอมรับตามมาตรฐานว่า สามารถแยกลักษณะผู้ติดยาเสพติดให้เข้ารับบำบัดยาเสพติดให้มีประสิทธิภาพ

4. คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและสิทธิของผู้ป่วย

กระบวนการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด ในระหว่างการบำบัดได้มีการสอดแทรกการให้คำปรึกษาให้กับผู้ป่วย โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และลดการตีตรา และการรักษาฟื้นฟูต้องเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

5. การดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยกลุ่มย่อยและกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

กระบวนการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด จะต้องคำนึงกลุ่มที่จะต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษด้วยความเสมอภาค เช่นกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มขายบริการทางเพศ และชนกลุ่มน้อย เป็นต้น

6. กระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ผู้ที่มีพฤติกรรมใช้สารเสพติด ควรได้รับการดูแลแทนการนำไปดำเนินคดีทางอาญา โดยใช้การบำบัดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นทางเลือกแทนการจับกุมคุมขัง

7. การมีส่วนร่วมทางชุมชน

บุคคลในชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน ควรมีส่วนร่วมในการบำบัดฟื้นฟูผู้ป่วย ตลอดจนการสนับสนุนและการระดมทรัพยากรในชุมชน

8. การปรับปรุงและพัฒนาระบบการให้บริการบำบัดฟื้นฟู

การให้บริการบำบัดฟื้นฟู ต้องมีการกำหนดข้อปฏิบัติที่ชัดเจน ให้เป็นแนวทางเดียวกัน เช่น นโยบาย วิธีการบำบัดฟื้นฟู แนวทางการจัดการและคำจำกัดความของบทบาทหน้าที่ของผู้ประกอบวิชาชีพ ผู้กำกับดูแล และแหล่งงบประมาณสนับสนุน มีการทบทวน ประเมินร่วมกันเป็นระยะๆ เพื่อการ วางแผนพัฒนางาน

9. การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ทั้งการบำบัดฟื้นฟู การพัฒนานโยบาย การวางแผนเชิงกลยุทธ์ และการประสานการบริการ

ในการดำเนินงานบำบัดฟื้นฟูนโยบายจากผู้บริหารระดับสูงจะต้องเป็นระบบ มีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ รวมถึงขั้นตอนการดำเนินงานตามลำดับขั้นตอน ที่สามารถแสดงความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายกับการประเมินผล ต้องการ การวางแผนการรักษา วิธีการดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ดำเนินงานและการติดตาม และการประเมินผลตามเป้าหมายที่วางไว้

ดังนั้น หลักการในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง จึงเป็นส่วนสำคัญให้ระบบการบำบัดมีประสิทธิภาพ ครอบคลุมทุกองค์ประกอบ เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนด้านทรัพยากรบุคคล ด้านจัดระบบบริการ ด้านการสนับสนุนงบประมาณ และระบบรายงานข้อมูล รวมถึงการติดตามประเมินผล เพื่อนำไปสู่การจัดระบบการบำบัดให้มีความพร้อม ในการช่วยเหลือผู้มีปัญหาการใช้ยาเสพติด การเพิ่ม ความตระหนักรู้ปัญหาจากการใช้สารเสพติด การให้ความรู้ และการสร้างเสริมฟื้นฟูสุขภาพแก่คนในชุมชน

การสรุปผล

จากการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารและวิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานของการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ตามมาตรา 118 ได้กำหนดให้กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานหลักดำเนินการจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม โดยแบ่งออกเป็นหลายระดับ ได้แก่ ศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/องค์การบริหารส่วนตำบล) ซึ่งพบปัญหาและอุปสรรคสำคัญแยกออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ปัญหาด้านกฎหมายและนโยบาย เนื่องจากกฎหมายและอนุบัญญัติกระจาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดได้แบ่งแยกออกมาเป็นจำนวนมาก รัฐบาลได้รวบรวมกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดอยู่ในฉบับเดียวกัน จึงเป็นกฎหมายฉบับใหม่ แต่ผู้ปฏิบัติงานยังขาดความเข้าใจแนวทางการดำเนินการตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติงานที่ขาดความชัดเจนตามบทบาทหน้าที่ของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม

2. ปัญหาด้านการบริหารจัดการและการประสานงาน การจัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมส่วนใหญ่อยู่ระหว่างดำเนินการ และยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ทำให้การขับเคลื่อนศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมค่อนข้างล่าช้า และพบปัญหาการประสานเครือข่ายระหว่างหน่วยงานต่างๆ ไม่ทั่วถึงในบางพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการขาดติดต่อที่ชัดเจน อีกทั้งมีอุปสรรคเชิงพื้นที่พบว่า การส่งต่อผู้รับบริการในพื้นที่ มีภาระค่าใช้จ่ายในการส่งต่อผู้รับบริการในพื้นที่ที่ห่างไกล ในกรณีที่ผู้ขอเข้ารับบริการฟื้นฟูสภาพทางสังคมไม่สามารถเข้ารับบริการจากศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ เนื่องจากไม่ได้อยู่ในขอบเขตอำนาจหน้าที่หรือเกินกว่าศักยภาพที่หน่วยงานจะสามารถดำเนินการได้ ให้ส่งตัวผู้ที่ขอเข้ารับฟื้นฟูสภาพทางสังคมไปยังศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมอำเภอ เพื่อจัดแนวทางให้ความช่วยเหลือตามที่เหมาะสม

3. ปัญหาด้านบุคลากรและทรัพยากร ในการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 พบว่าสถานพยาบาลและศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมมีอัตรากำลังบุคลากรไม่เพียงพอ ขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านยาเสพติด รวมถึงงบประมาณในการสนับสนุน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้านสวัสดิการมีจำนวนจำกัด

4. ปัญหาด้านสังคมและชุมชน เนื่องจากผู้ที่สมัครใจขอเข้ารับการบำบัดฟื้นฟูด้วยตนเองมีจำนวนน้อย สาเหตุมาจากผู้ติดยาเสพติดยังคงมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติด หรือยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการเจ็บป่วยของตนเอง เมื่อผู้รับบริการเข้าสู่กระบวนการเข้ารับการบำบัดฟื้นฟู เจ้าหน้าที่มักประสบปัญหาไม่สามารถติดตามผู้รับบริการได้ตามกำหนดเวลา ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น ย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่อื่นหรือไม่ยอมรับสายทางโทรศัพท์ เป็นต้น

ดังนั้น การขับเคลื่อนศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมภายใต้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ตามโครงสร้างศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/องค์การบริหารส่วนตำบล) บริบทแต่ละพื้นที่ของผู้ปฏิบัติงานแตกต่างกัน ทำให้พบปัญหาการประสานเครือข่ายระหว่างหน่วยงานต่างๆ เกิดความล่าช้า ประกอบกับเจ้าหน้าที่ขาดความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเฉพาะทางด้านยาเสพติด

การอภิปรายผล

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าผู้เข้ารับการบำบัดฟื้นฟูยาเสพติดมีสภาพร่างกายกับสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นตัวกระตุ้นที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมให้เกิดความต้องการทั้งปกติและเบี่ยงเบน ด้านสภาพแวดล้อมจึงเป็นส่วนทำให้เกิดพฤติกรรมอาชญากรรม การลงโทษผู้กระทำผิดจึงควรเป็นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดให้เหมาะสมในแต่ละรายบุคคล เพื่อให้กลับมาเป็นคนดีของสังคม โดยเน้นการกำหนดโทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำผิดมิใช่เหมาะสมกับความผิด และมองว่าผู้กระทำผิดที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดเป็นผู้ป่วย สามารถแก้ไขผู้กระทำความผิดให้เป็นคนดี กลับคืนสู่สังคมได้ ซึ่งมีความสอดคล้องตามแนวความคิดหลักของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม และ ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitative Theory) เพื่อต้องการผู้รับการบำบัดรักษาได้รับการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น

ในปัจจุบันการบำบัดฟื้นฟูยาเสพติด รัฐบาลได้กำหนด นโยบายและกลยุทธ์ต่อการป้องกัน เฝ้าระวัง บำบัดแก้ไข และฟื้นฟูดูแลและเคราะห้ผู้มีปัญหาเสพติด ในมุมมองเป็นผู้เสพเป็นอาชญากร ผู้เสพเป็นผู้ป่วย โดยบูรณาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดระดับอำเภอ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง บูรณาการกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอ ตำบล ในรูปแบบการบำบัดเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะผู้ใช้และผู้เสพยาเสพติดในชุมชน เพื่อให้เกิดการบำบัดฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง จึงเกิดแนวคิด การบำบัดรักษา และฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Based Treatment and Rehabilitation : CBTx) ซึ่งมีการสอดคล้องกับแนวคิดที่องค์การอนามัยโลก (World Health Organization : WHO) โดยการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (CBTx) แก้ไขปัญหาสาเหตุและผลกระทบของปัญหายาเสพติด โดยให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับหน่วยบริการสาธารณสุขและภาคประชาสังคม เป้าหมายหลักคือการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ในการกำกับ ดูแล และติดตาม ผู้เข้ารับการบำบัดรักษายาเสพติดอย่างรอบด้าน

เมื่อผู้เข้ารับการบำบัดรักษายาเสพติดเข้าสู่กระบวนการการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (CBTx) ศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมจะมีหน้าที่ดำเนินการประเมินการสนับสนุน ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ ทั้งด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านสภาพครอบครัว ด้านสวัสดิการ การฝึกอาชีพ หรือการศึกษา เพื่อกระตุ้นให้ผู้ผ่านการบำบัดไม่หวนกลับไปใช้ยาเสพติดซ้ำ

ดังนั้น กระบวนการการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (CBTx) อยู่ภายใต้กรอบของประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 จึงเป็นหัวใจสำคัญที่นำมาใช้ขับเคลื่อนร่วมกับการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดได้อย่างต่อเนื่อง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. การดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคมตามเจตนารมณ์ของประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการมองผู้เสพเป็นอาชญากร โดยยึดหลักการ “ผู้เสพคือผู้ป่วย” โดยกำหนดให้กระทรวงมหาดไทยจัดตั้ง “ศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม” ครอบคลุมทุกพื้นที่ แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติงานยังเกิดความสับสนและขาดความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานตามกฎหมายใหม่ ส่งผลให้การปฏิบัติงานเกิดความล่าช้าและขาดความชัดเจน โดยมีข้อเสนอแนะควรมีการจัดทำคู่มือแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและจัดอบรมให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในทุกระดับ เพื่อลดความสับสนในการตีความกฎหมาย และสร้างมาตรฐานการทำงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายและการให้ความช่วยเหลือเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

2. การจัดสรรทรัพยากรและการบูรณาการเครือข่ายระหว่างหน่วยงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม จากการค้นหาข้อมูลพบว่าปัญหาการประสานงานที่ไม่ทั่วถึงในบางพื้นที่ และมีอุปสรรคในเชิงพื้นที่เกี่ยวกับภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ตลอดจนการจัดสรรด้านงบประมาณ อุปกรณ์ และสถานที่ อาจไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม โดยมีข้อเสนอแนะให้ภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณและการจัดสรรทรัพยากรที่จำเป็นให้เหมาะสมตามความต้องการ พร้อมทั้งต้องบูรณาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูสภาพทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

เอกสารอ้างอิง

กรกช ชีระปัญญา. “การนำนโยบายและมาตรการ ของกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในการลดทอนความเป็นอาชญากรรมของ คดียาเสพติดมาใช้ในประเทศไทย (Implementing of Alternative Justices Measurements and Policies in Decriminalization of Drug in Thailand.)”, วารสารกระบวนการยุติธรรม, 10, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2560) : 43-57. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JTJS/article/view/246842> (เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2567).

กรุงเทพ: บริษัท ออนป้า จำกัด ONPA COMPANY LIMITED, 2568.

<http://www.ppb.moi.go.th/midev03/upload/ebook%20rec..pdf> (เข้าถึงเมื่อ 10 กันยายน 2568).

กฤตภาส ไทวงษ์. “การพัฒนาแนวทางการป้องกันกระทำผิดซ้ำในผู้ป่วยนิติจิตเวช” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, 2565. ใน Chula Digital Collections. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/6714/> (เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2567).

กอบกุล จันทวโร. “มาตรการลดอันตรายจากการใช้ยาเสพติด HARM REDUCTION,” วารสารกฎหมายและสังคมรังสิต, 2, 1 (มกราคม – เมษายน 2563) : 52-68. <https://so07.tcithajio.org/index.php/RJL/article/download/498/389> (เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2567).

นัทธี จิตสว่าง. “วัตถุประสงคในการลงโทษ,” <https://www.gotoknow.org/posts/454719> (เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2568).

ปกรณ์ มณีปกรณ์. ทฤษฎีอาชญาวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเอ็ม.ที.เพรส, 2555.

วศิน สุวรรณรัตน์ และคณะ. “มาตรการลดทอนความผิดทางอาญาของผู้เสพยาเสพติด,” วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์, 11, 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2564) : 434- 437, <https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail/10.14456%2Fphdsj.2021.32> (เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568).

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดกระทรวงยุติธรรม. คู่มือแนวทางการดำเนินงานศูนย์ฟื้นฟูสภาพทางสังคม. อัจฉริยา ชูตินันท์. อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2561.